

**ДӘЛЕЛ-ДӘЙЕКТЕРІМЕН
НАМАЗ ОҚУ ҮЛГІСІ**

Ханафи мәзһабы бойынша

«Әзірет Сұлтан» мешіті

www.muslim.kz

**ДӘЛЕЛ-ДӘЙЕКТЕРМЕН
НАМАЗ ОҚУ ҮЛГІСІ**
(Ханафи мәзһабы бойынша)

АБДУСАМАТ ҚАСЫМ

www.muslim.kz

Астана, 2013 жыл

УДК 28
ББК 86.38
Қ 00

**Қазақстан мұсылмандары діни басқармасының
сараптау комиссиясы мақұлдаған**

Қасым А.

Қ 00 Дәлел-дәйектермен намаз оқу үлгісі (Ханафи мәзһабы бойынша) – Астана; 2013 – 112 бет.

ISBN

Асыл дініміздегі құлшылықтың қай түрін алсақ та, өзіндік орны мен артықшылығы бар екені сөзсіз. Және олардың әрқайсысы Құран мен хадиске сүйенеді. Құлшылықтың ұлығы намаз да осы тәсілмен реттелген.

Кітапта намаз оқу үлгісі Ханафи мәзһабы бойынша кеңінен түсіндіріліп, даулы мәселелерге хадистерден нақты дәлелдер келтірілді. Бұл еңбек жалпы оқырман қауымға арналған.

УДК 28
ББК 86.38

ISBN

© «Абдусамат Қасым», 2013

Алғы сөз

Намаз – діннің тірегі, құлшылықтың ең абзалы, Исламның негізгі бес парызының бірі. Намаз – өзін мұсылман санайтын кісіні Жаратушысына мойынсұндырып, қанағат пен өзге де қайырлы қадамдарға бастайтын ғибраты мол ғибадат. Сондай-ақ, ол – жат әдеттер мен арсыздықтан тыятын, азғындықтан сақтайтын құлшылық һәм рухани азық. Қысқасы, намаз – жұмақтың кілті. Сондықтан да, намазды дұрыс орындау – мұсылмандар үшін ең маңызды міндет. Ардақты Пайғамбарымыз (с.а.у): «Мен намазды қалай оқыған болсам, сендер де солай оқындар!», – деп, бекер өсиет етпеген. Тағы бір хадисінде Алла елшісі (с.ғ.с.) намазға былайша анықтама берген: «Уа, үмбетім һәм сахабаларым! Бүкіл шарттарына сай толық орындалған намаз – Алла тағала жақсы көретін істердің ең мәртебелісі. Пайғамбарлардың сүннеті. Періштелердің ең сүйкімді ісі. Жер мен көктің нұры. Тән саулығының қайнар көзі. Рызық-несібенің берекесі. Дұғалардың қабыл болуына септігін тигізетін себептердің үлкені. Жаналғыш періштеге араша түсетін шапағатшы. Қабір әлемінде Нәңкір мен Мүңкір атты періштелердің азабынан құтқаратын жауап. Қиямет күнінде – жанға сая. Жәһаннам отына тосқауыл қоятын перде. (Қылдан жіңішке, қылыштан өткір) Сират көпірінен жай отындай жарқ еткізіп өткізетін пырақ. Жұмақтың кілті. Жұмақ жұртында киер тәжің. Алла Тағала мүміндерге намаздан маңызды құлшылық жүктемеген. Егер намаздан артық ғибадат түрі болғанда, Алла тағала құлдарына соны міндеттер еді. Шын мәнінде, періштелердің бір шоғыры ұдайы намаздың қиямында, тағы бір бөлігі үнемі рукуғте,

тағы бір тобы сәждеде, енді біреулері тәшәһһуд қалпында құлшылық етіп тұр. Міне, осылайша құлшылықтың хикметке толы қасиеттерін бір рәкағат намазға жинақтап, мүминдерге сыйлады. Ақиқатында, намаз – иманның басы, діннің тірегі, Исламның сөзі әрі мүминдердің миғражы».

Қасиетті Құран Кәрімде былай айтылған: «Шын мәнінде, намаз барша азғындықтан, жағымсыз мінез бен жат әдеттен арылтады. Үнемі Алланы еске алып жүру – құлшылықтардың ең ұлысы». («Анкәбут» сүресі, 45-аят)

Ардақты Пайғамбарымыз да хадистерінің бірінде, адамның рухани таза болуына намаздың маңызды екендігін былай жеткізеді. Ол (с.а.у): «Сендердің араларыңнан бір адамның есігінің алдында өзен ағып, ол сол өзенге күніне бес рет шомылса, ол адамда кір қала ма?» – деп сұрағанда, сахабалар: «Жо, қ қалмайды», – деп жауап қайырады. Сонда Аллаһ Елшісі (с.а.у.) сөзін былай өрбітті: «Судың кірді тазалайтынындай бес уақыт намаз да күнәларды тазалайды». (Бухари, Мауакит, 6.)

Алайда, біз осы намазды қалай оқып жүрміз? Бүгінгі таңда осындай ұлы құлшылықты орындау тәртібіне байланысты түрлі пікір қайшылықтарына жол беріп жүргеніміз жоқ па? Бұл пікір қайшылығы негізінен намазды мәзһаб бойынша оқуға немесе мәзһаб атаулыны мүлдем ұстанбауға байланысты өрбіп жүргені өтірік емес қой. Мысалы, қайсыбір мұсылмандар: «Пайғамбарымыздың сөзі артық па, мәзһабтың «айтқаны ма?» немесе «Ханафи мәзһабындағы үкімдердің денін Әбу Ханифа өз ойынан шығарған, хадистерге мән бермейді», деп, сүннет пен мәзһабты екі түрлі жол етіп көрсеткісі келеді. Содан келіп, елдегі мұсылмандар арасында алауыздық туып, ауызбіршілікке сызат түсіп отыр. Құлшылықты ғасырлар бойы қалыптасқан діни жөн-жоралғымен орындап жүргендердің көңілдерінде күмән пайда болғаны да

жасырын емес. Осы айтылғандарға байланысты ардақты Пайғамбарымыздың (с.ғ.с.) сүннетіне сай намаз оқудың жөн-жоралғысын түсіндіретін еңбектің қажеттілігін ескере отырып, соның ішінде, Ханафи мәзһабы бойынша намаз оқудың үлгісін ықшамдап беруді жөн көрдік.

Негізінде, мәзһаб—«жол, бағыт, көзқарас» деген мағыналарды білдіреді. Басқаша айтқанда, арнайы тәсілдер мен ережелер арқылы Құран мен сүннеттен алынған үкімдер мен көзқарастар жиынтығын «Мәзһаб» дейміз. Ендеше, мәзһаб ойдан шығарылған жол емес. Керісінше, Пайғамбар сүннетін ең сауатты түрде жүзеге асырудың сенімді мектебі. Әрине, Құран және хадистің шариғат үкімдерінің ең негізгі қайнар көзі екені күмәнсіз. Алайда, онда айтылған әр сөздің бірнеше астары, терең мағынасы болуы мүмкін. Кей жағдайда хадистердің, бір қарағанда, бір-біріне кереғар көрінетін жерлері де бар. Сонымен қатар, хадистердің «сахих лизәтиһи», «сахих лиғайриһи», «хасан лизәтиһи», «хасан лиғайриһи», «әлсіз», «жалған», «мутауатир», «ахад», «мәшһур», «ғариб» сияқты сенімділігі жағынан әр түрлісін кезіктіресің. Үкім шығаруда олардың да әсері болмай қоймайды. Осыған байланысты кез келген адамның оларды терең талдап, аражігін ажыратып, шариғи үкім шығара алмайтыны анық. Сол себепті, Әбу Ханифа сияқты Құран ілімімен қоса хадис ілімін, мантық-қисын, фикһ негіздерін, т.б. ислами ілімдерді жетік білген мүшәһидтің шығарған үкімдерімен әрекет етсек, оның несі айып?!

Имам Ағзам мәзһабының «Ханафи», деп, аталуының өзі тегін емес. Аталмыш мәзһабта адамның барлық қажеттілігі, адамның басында кездеспей тұрмайтын барлық жағдай ескерілген. Астамдық пен нұқсандықтан ада, орта жолдан ауытқымауды басты мақсаты еткен бұл мәзһабты Әбу Ханифа қалыптастырғандықтан, оның есімімен аталатынын айта кету керек.

Әбу Ханифа – Ислам ғылымдарын жетік меңгерген көрнекті тұлға. Оның қырық мыңнан астам шәкірті болған, солардың төрт мыңынан астамы мүштәһид (үкім шығарушы) дәрежесіне жеткен. Әрі осы ғасырға дейін сол жолды ұстанып келе жатқандардың арасынан мүштәһидтердің де шыққанын айта кету керек.

Ханафи мәзһабы дүниежүзіне барынша кеңінен тараған мәзһаб болып табылады. Қазіргі таңда ханафи мәзһабы – Түркия, Балқан түбегі, Албания, Босния-Герцеговина, Украина, Қырым, Әзербайжан, Дағыстан, Татарстан, Башқұртстан, Кавказ, Қазан, Қазақстан, Өзбекстан, Түркменстан, Қырғызстан, Тәжікстан, Қытай, Жапония мұсылмандарының ресми мәзһабы. Ал Ауғаныстан, Хоросан, Үндістан, Кашмир, Сирия, Ирак пен Пәкістан мұсылмандарының көпшілігі Ханафи мәзһабын ұстанады.

Біздің өңірге Исламды алып келген осы Ханафи ғұламалары екендігін естен шығармау керек. Ханафи мәзһабының алғашқы буындары саналатын Әбу Юсуф, Имам Мұхаммед, Зуфар, Хасан ибн Зияд сынды мужтәһид ғалымдардың тәрбиелеген шәкірттері Хорезм, Хорезм, Батыс Түркістан, Хорасан мен Мауараннахр сияқты халқы жаңадан мұсылман болған аймақтарға барды. Онда ұстаздары үйреткен діни ілімді тарату мен жайылуына сүбелі үлес қосты. (С.Сейтбеков, «Мәзһабтар тарихы», 322, 328 беттер. Алматы-2012ж.)

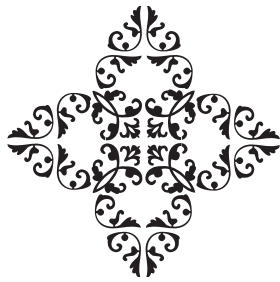
Оның басқа мәзһабтардан ең негізгі айырмашылығы – Құран аяттары мен хадистердің түпкі мәні мен ішкі мағынасына тереңінен үңіліп, ақыл-ой, парасат-пайымға ерекше көңіл бөлуінде әрі Құранның жалпы рухына қайшы келмейтін жергілікті елдің озық әдет-ғұрып, дәстүрлерін ескеруінде жатыр. Керек десеңіз, аят, хадистерде кездеспейтін жағдайлар орын алғанда үкім

шығаруда жергілікті халықтың салт-дәстүрі мен әдет-ғұрпы да ескеріледі бұл мәзһабта.

Қысқасы, қолыңыздағы кітапта Ханафи мәзһабындағы намаз оқу үлгісі үшін хадистерден дәлелдер келтірілген. Бұл еңбекке мұқият ден қойған адам ұлық имам Әбу Ханифаның бірде-бір үкімді ойдан алып шығармағанына көз жеткізеді. Үкімдердің дені «Әл-Мәбсүт (әс-Сәрәхси)», «Бәдә'иғ (Әл-Кәсәни)», «Әл-Һидая (әл-Мәрғинани) және оның шархы әл-Биная (әл-Айни)», «Бәхрур Ра'иғ (ән-Нәсәфидің шархы. Ибн Нүжәйм)», «Ихтияр (әл-Маусули)», «Құдуридiң шархы-Лүбәб (Әл-Мәйдәни)», «Раддул Мұхтар (Ибн Ғабидин)» сынды Ханафи мәзһабының іргелі, төл кітаптарынан алынған. Ал, үкімдердің дәлелдері беделді хадис жинақтарынан (Сахих Бұхари, Сахих Мүслім, Сүнәнүт Тирмизи, ән-Нәсәфи, т.б.) тікелей алынып, сол қалпында берілді. Бұл жерде біздің айтпағымыз: Ханафи мәзһабының бәзбіреулер жар салғандай негізсіз, әшейін, қуыстан сығалап айтылған сөз емес, ондағы көтерілген әр мәселеде аят, хадистен дәйекті дәлелдердің қолданғанын аңдату. Бұл еңбек еліміздегі мұсылман жамағатының бірлік-ынтымағына аз болса да септігі тиіп жатса, мақсатымыздың орындалғаны.

Аталмыш еңбектің кітап болып жарыққа шығуына атсалысқан дін жанашырларына алғысымыз шексіз!

*ҚМДБ төрағасының орынбасары,
науиб мүфти, «Әзірет Сұлтан»
мешітінің Бас имамы
Қайрат ЖОЛДЫБАЙҰЛЫ*

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Азан мен қамат

«Азан» сөзінің этимологиялық мағынасы – «құлақтандыру, хабарлау» дегенге саяды. Ал, шариғаттағы мағынасы – шариғат бекіткен арнайы сөздерді айтып, намаз уақытының кіргендігін құлақтандыру, хабарлау. Бес уақыт намаз бен жұма намазына азан шақыру ерлер үшін – бекітілген сүннет¹.

1. Намазын үйде оқыған ер адам азан айтып, қамат түсірмесе де болады². Өйткені, сахаба Ибн Мәсғуд (р.а.): «**Қалада түсірілген қамат жеткілікті**», – деп, үйінде жолдастарымен бірге намазды азансыз және қаматсыз оқығандығы риуаят етілген³.

أن ابن مسعود : صَلَّى بِأَصْحَابِهِ فِي دَارِهِ بِغَيْرِ إِقَامَةٍ ، وَقَالَ : «إِقَامَةٌ الْمِصْرِ تَكْفِي» رواه عبد الرزاق

Алайда, азан айтып, қамат түсіру жеке адамға міндет болмағанымен, сауапты іс екенін естен шығар-мағанымыз жөн.

2. Таң намазына азан шақырылғанда «ас-Саләту хай-рум минән нәуум» деген сөз тіркесін міндетті түрде қосып айту керек.

عن بلال قال قال لي رسول الله صلى الله عليه وسلم: « لا تُتَوَبَّنِ فِي شَيْءٍ مِنَ الصَّلَوَاتِ إِلَّا فِي صَلَاةِ الْفَجْرِ ». رواه الترمذي

¹ Ихтияр – 1/71-бет.

² Ихтияр – 1/140-бет.

³ ас-Санағани, Мұсаннаф – №1961 хадис.

Сахаба Біләлдің айтуынша, Пайғамбарымыз (с.а.у): *«Ассалату хайрум минән наум»* (Намаз ұйқыдан артық) тек таң намазында ғана айтылады⁴, – деген.

3. Азаншы азан айтқанда құлағын бітеп тұрады. Бұл оның даусының қаттырақ әрі зор шығуы үшін істелетін әрекет⁵.

Ибн Мәжәнің риуаят еткен хадисінде сахаба Әбу Жухайфа (р.а.) әкесінің былай дегенін риуаят етеді:

عن عون بن أبي جحيفة عن أبيه قال: «رَأَيْتُ بِلَالَ يُؤَدِّنُ وَيُدُورُ وَيَتَّبِعُ فَاهُ هَاهُنَا وَهَاهُنَا وَإِصْبَعَاهُ فِي أُذُنَيْهِ». (صحيح)

«Мен Біләлдің азан айтқанда (жұрт есту үшін) аузын оңға, солға кезектестіріп бұрылғандығын көрдім. Сонда екі құлағын саусағымен бітеп алған еді»⁶. (Сахих)

4. Азан айтқан кісі құбылаға бет түзейді. *«Хайә алас салаһ»* дегенде оң жаққа, ал *«Хайә алал фалаһ»* дегенде сол жаққа мойнын бұрады⁷.

Әбу Дәуідте келген хадисте Мұса ибн Исмағил былай дейді:

وقال موسى قال (أبو جحيفة) رَأَيْتُ بِلَالَ خَرَجَ إِلَى الْأَنْطَحِ فَأَذَّنَ، فَلَمَّا بَلَغَ حَيَّ عَلَى الصَّلَاةِ، حَيَّ عَلَى الْفَلَاحِ، لَوَى عُنُقَهُ يَمِينًا وَشِمَالًا وَلَمْ يَسْتَدِرْ.

«Әбу Жухайфа былай дейді: Біләл Әбтахқа шығып, азан айтқанын көрдім. Ол «Хайә алал фалаһ және Хайә

⁴ Тирмизи сүнәні – №198 хадис.

⁵ Ихтияр – 1/143-бет.

⁶ Тирмизи, Китабус сала – 144-баб, 197-хадис; Ибн Мәжә – 329-бет/№711 хадис.

⁷ Ихтияр – 1/143-бет.

алас салаһ» дегенде мойнын оңға және солға бұрған еді. Денесімен бұрылған жоқ»⁸.

5. Қамат түсіргенде «Хайә алаһ фалаһ» дегеннен кейін «Қад қаматис салаһи» деген сөзді қосып айту керек.

6. Азанды дауысты барынша шығарып, созып айтады, ал қаматта бұлай істеу шарт емес. Бұл жайында Пайғамбарымыз (с.а.у.) Біләлға:

عن جابر بن عبد الله ، أن رسول الله - صلى الله عليه وآله وسلم
قال لبَّالٍ : « يَا بِلَالُ إِذَا أَدَّنتَ فَتَرَسَّلْ فِي أَذَانِكَ ، وَإِذَا أَقَمْتَ
فأَحْدُرْ»

«Азан шақырғанда даусыңды созып, ал қаматты тездетіп айт»⁹, – деген болатын.

7. Қаза намаздарына азан шақырып, қамат түсіру сауапты іс. Егер бірнеше қаза намаз бірінен кейін бірі бір мезгілде оқылатын болса, қаласа, әрқайсысына азан шақырып, қамат түсіреді, қаламаса, алғашқысында бір мәрте азан шақырып, қалғандарына тек қамат түсірсе де болады¹⁰.

Тирмизи және Ахметта риуаят етілген хадистердің бірінде Абдулла ибн Аббас (р.а.) былай дейді:

أَنَّ الْمُشْرِكِينَ شَغَلُوا النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ أَرْبَعِ صَلَوَاتٍ
يَوْمَ الْخَنْدَقِ حَتَّى ذَهَبَ مِنَ اللَّيْلِ مَا شَاءَ اللَّهُ فَأَمَرَ بِاللَّيْلِ فَأَذَّنَ ثُمَّ أَقَامَ
فَصَلَّى الظُّهْرَ ثُمَّ أَقَامَ فَصَلَّى العَصْرَ ثُمَّ أَقَامَ فَصَلَّى المَغْرِبَ ثُمَّ أَقَامَ
فَصَلَّى العِشَاءَ

«Хандақ соғысында мүшріктердің кесірінен Алла

⁸ Әбу Дәуіт, – 1/391-бет, 34-баб, №520 хадис. Фаунуль Мағбуд.

⁹ әл-Хакім, әл-Мүстадрак, «Китабус Сала», (292) №760-хадис.

¹⁰ Хисамұддин әр-Рази, Хүләса – 1/73-бет.

Елиісі (с.а.у) төрт намазын уақытында оқи алмайды. Түннің бір уағында Алла Елиісі (с.а.у.) Біләлға азан шақыруды бұйырды. Азан шақырылғаннан кейін қамат түсіріп, бесін намазын оқыды, сосын қайта қамат түсіріп, екінтіні оқыды, ақшам намазының қазасын өтерде және солай істеді. Құптан намазын оқырда да осы әрекетін қайталады»¹¹.

8. Азанды дәретсіз шақыру – мәкрүһ¹².

9. Қаматтың сөздері де азандағы сияқты екі мәрте қайталанады (Аллаһу әкбәр, Аллаһу әкбәр, деп, екі мәрте қайталап айтуымыз бір рет айтқан болып есептеледі).

Байһақиде риуаят етілген мына хадисте сахаба Абдулла ибн Зәйд былай дейді:

إِنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ زَيْدِ الْأَنْصَارِيِّ جَاءَ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ : يَا رَسُولَ اللَّهِ ، رَأَيْتُ فِي الْمَنَامِ كَأَنَّ رَجُلًا قَامَ وَعَلَيْهِ بَرْدَانِ أَخْضَرَانِ فَقَامَ عَلَى حَائِطٍ فَأَذَّنَ مَثْنَى مَثْنَى وَأَقَامَ مَثْنَى مَثْنَى . وَأَخْرَجَهُ الْبَيْهَقِيُّ

«Мен Пайғамбарымызға (с.а.у): «Уа, Расулуллаһ! Мен түсімде бір адамды көрдім. Үстінде екі қабат жасыл жамылғы киімі бар еді. Ол қабырғаға шығып, азан шақырды, (азан сөздерін) екі мәрте қайталап¹³ айтты. Қаматтың сөздерін де екі рет қайталады»¹⁴.

Намазға ниет ету

Намазды бастамай тұрып, оқитын намазыңыздың түріне қарай іштей ниет етуіңіз шарт. Тілмен айту – мұстахаб. Жамағатпен оқитын кісі имамға ұйитынына да ниет етуі керек¹⁵.

¹¹ Тирмизи – 1/194-бет, 132 – баб, №179 хадис; Ахмет – 520.

¹² Хисамуддин әр-Рази, Хүләса – 1/73-бет.

¹³ «Аллаһу әкбар», деп, екі рет айту бір рет айтылған болып саналады.

¹⁴ Бәйһақи риуаят еткен.

¹⁵ Маусули әл-Ханафи, Ихтияр – 1/157-бет.

Намаз дегеніміз, құлшылық, пенденің құдіреті күшті Құдайға еткен мінәжаты. Ал, мінәжат пен құлшылықты ықыласпен орындаудың маңызы зор. Бұған іштей ниет ету арқылы қол жеткізуге болады. Сондықтан, намазға тұрған адамның іштей ниет етуі шарт¹⁶.

Құран Кәрімде: **وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ**

«Оларға тек дінді Аллаға арнап, ықыласпен Оған құлшылық ету... бұйырылды», – делінген¹⁷.

Хазірет Омардың риуаяты бойынша Пайғамбарымыз (с.а.у.):

إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ وَإِنَّمَا لِكُلِّ امْرِئٍ مَا نَوَى

«Амалдар ниетке байланысты, әркімнің ниетіне қарай беріледі...», – деген¹⁸.

Яғни, нақты қай намазды оқитынымызды ниетпен білдіргеніміз жөн екенін осы хадистен де ұғуға болады. Сахаба Ибн Масғұдтың (р.а.):

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ قَالَ وَحَافِظُوا عَلَيَّ نِيَّاتِكُمْ فِي الصَّلَاةِ. رَوَاهُ الطَّبْرَانِيُّ فِي الْكَبِيرِ وَرِجَالُهُ رِجَالُ الصَّحِيحِ

«...Намазда ниетті жоғалтпаңдар»¹⁹, – деген сөзі де намазда ниеттің маңызды екенін көрсетеді.

Имамға ұю – намазын алда тұрған имамына «тапсыру» деген сөз. Олай болатын себебі, Пайғамбарымыз бір хадисінде:

¹⁶ Илә әс-Сүннә – 2/173-бет.

¹⁷ «Бәйина» сүресі, 5-аят.

¹⁸ Бұхари, Кітаби Бұдыл Уахи; Сахих Мүслім, 3530-баб, №1907 хадис.

¹⁹ Табарани риуаят еткен; Илә әс-Сүннә, 2/174-бет.

عن جابر بن عبد الله رضى الله عنه قال: «قال رسول الله (صلى الله عليه وسلم): الإمام ضامنٌ، فما صنعَ فاصنعوا». رواه الطبراني، و دارقطني في زوائد اسناده حسن

«Имам (намаздарыңа) кепіл. Ол не істесе, соны істеңдер!» – деген²⁰. (Хасан)

Тағы бір хадисте:

رواه الطبراني رجاله موثقون. «الإمام ضامنٌ والمؤذن مؤتمنٌ»

«Имам (жамағат намазына) кепіл. Ал, азаншы (оған көпшілік) сенім артқан кісі»²¹. (Хадис жеткізу тізбегі қуатты).

Ендеше, имамның артында тұрып, оған намазын «тапсырғысы» келгендер сол әрекетіне ниет етуі шарт. Өйткені, жоғарыда келген хадисте амалдардың ниетке байланыстылығы айтылған.

Сахаба Әбу Һұрайра (р.а.) риуаят еткен бір хадисте Пайғамбарымыз (с.а.у.):

عن أبي هريرة، قال: قال رسول الله (صلى الله عليه وسلم): «إِنَّمَا جُعِلَ الْإِمَامُ لِيُؤْتَمَّ بِهِ، فَإِذَا كَبَّرَ فَكَبِّرُوا، وَإِذَا رَكَعَ فَارْكَعُوا، وَإِذَا قَرَأَ فَأَنْصِتُوا.»

«Сөзсіз имамға ұю керек. Егер «Аллаһу әкбар», десе, сендер де солай айтыңдар. Ал, қашан Құран оқыса, (намазда) тыңдап тұрыңдар!»²², – деген. (Сахих)

²⁰ әл-Хайсами, Мәжмәғуз-зауаид: Бабу әл-Имаму Дамин. (Хасан хадис); Зауаиду Сүнәни Дарукутни – 457-хадис.

²¹ әл-Хайсами – №1902 хадис; Тирмизи, Әбуәбул Өзән: №207 хадис.

²² Даракүтни сүнәні, Имамға ұйиу бабы – 2/115-бет, №1243 хадис. Сахих.

Құбылаға бет түзеу

Үсті-басы таза, дәретті кісі намазға тұрарда жүзін құбылаға қаратады. Құбылаға бет түзеу намаздың шартына жатады. Құран Кәрімде:

«Қайдан (жолға) шықсаң да, жүзінді құбылаға (Мәсжид Харам) жаққа қарат. (Әй, мүміндер!) Қайда болсаңдар да, (намазда) жүздеріңді солай қаратындар»²³, – делінген.

1. Құбылаға жүзін қаратуға мүмкіндік болмаса²⁴, өзіне ыңғайлы жаққа бет бұрады. Құранда:

«Шығыс та, батыс та, әртарап Аллаға тән. Сондықтан, қай жаққа бет қаратсаңдар да Алланың жүзі (разылығы) сол жақта»²⁵, – делінген.

2. Құбыланың қай жақта екенін білмеген кісі білетіндерден сұрауы тиіс. Егер ешкім білмесе немесе сұрайтын адам болмаса, өз жорамалына сүйенеді. Намаз оқып болғаннан кейін дөп басып, дәл топшылай алмағаны анықталса, қайта намаз оқудың қажеті жоқ²⁶. Ал, намаздың үстінде есіне түссе, құбылаға жүзін туралап, намазын ары қарай жалғастыра береді²⁷.

Бұған дәлел: Ибн Мәжәнің «Сунән» кітабында Абдулла әкесі сахаба Амир ибн Рабиғадан (р.а.) естіген мынадай хадисті риуаят етеді:

عن عبد الله بن عامر بن ربيعة عن أبيه قال كنا مع رسول الله صَلَّى
الله عليه وسلم في سفرٍ ، فتعَيَّمتِ السَّمَاءُ وَأَشْكَلتْ عَلَيْنَا الْقِبْلَةُ ،

²³ «Бақара» сүресі, 150-аят.

²⁴ Ұшақ немесе автобус, пойыз сияқты қоғамдық көліктерде намаз оқу қиынға соғатындықтан отырған күйі намазын оқи беруіне рұқсат. Бұл арада құбыланы іздеу шарт емес.

²⁵ «Бақара» сүресі, 115-аят.

²⁶ Маусули әл-Ханафи, Ихтияр, 1/154-бет.

²⁷ Әбдіғани әл-Ғаними әл-Мәйдани, әл-Лүбәб – 1/64-бет.

فَصَلَّيْنَا وَأَعْلَمْنَا ، فَلَمَّا طَلَعَتِ الشَّمْسُ إِذَا نَحْنُ قَدْ صَلَّيْنَا لَغَيْرِ الْقِبْلَةِ ،
فَذَكَرْنَا ذَلِكَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ : فَأَيْنَمَا تَوَلَّوْا فَتَمَّ
وَجْهُ اللَّهِ

«Біз Алланың елшісімен (с.а.у.) сапарға шыққан едік. Аспан бұлтты болғандықтан құбыланы анықтау қиынға соқты. Бет бұрған жағымызға белгі қойып, намазымызды оқыдық. Күн шыққаннан кейін (қарасақ) құбыладан басқа жаққа қарап оқыппыз. Сол жағдайды Пайғамбарымызға айтқанымызда мына аят түсті: **«Қайда бет бұрсаңдар да Алланың жүзі (разылығы) сол жақта»**²⁸ (хасан).

(Бұл хадистің Дарақұтни риуаят еткен нұсқасында Пайғамбарымыз: **«Оқыған намаздарың үшін сауап алдыңдар»**, – деген)

²⁸ Ибн Мажә, №1020 хадис; Дарақұтни сүнәні, Намаз бөлімі, №1064 хадис; Тирмизи сүнәні, №345 хадис.

Ифтитах (намазға бастау) тәкбірі және Қиям

Намазда тік тұру (қиям) – парыз. Алла тағала Құран кәрімде: «Аллаға бойұсынған күйде тұрыңдар»²⁹, – деген. Ықылас білдіріп, ниет еткеннен кейін тік тұрып, «Аллаһу әкбәр», деп тәкбір алады. Бұны «Ифтитах тәкбірі» дейміз.

1. Ифтитах – бастау, жабық нәрсені ашу деген мағынаға саяды. Ифтитах тәкбірі – намазға бастарда алынатын тәкбір, яғни, ниет ете салысымен тік тұрып, «Аллаһу әкбар» сөзін айтып, құлақ қағуды білдіреді. Әрі бұны «Тахрима тәкбірі» деп те атайды³⁰. Тахрима тәкбірі – харам етуші, тыйым салушы тәкбір дегенді білдіреді. Бұл дегеніміз – намаздан тыс уақыттағы рұқсат етілген іс-әрекеттерімізге «Аллаһу әкбар» деп, айтуға намаз кезінде тыйым салынады дегенді білдіреді. Намазды осылай бастау – парыз³¹, онсыз намаз оқылмайды³².

Хазірет Әлидің риуаят етуі бойынша Пайғамбарымыз (с.а.у.):

«مِفْتَاحُ الصَّلَاةِ الطُّهُورُ ، وَتَحْرِيمُهَا التَّكْبِيرُ ، وَتَحْلِيلُهَا التَّسْلِيمُ

» رواه ابو داود

«Намаздың кілті – дәрет; Тахримі (намаз кезінде одан тыс әрекеттерден тыйылу) – «Аллаһу әкбар» деумен басталады; Намаз (екі жаққа) сәлем берумен бітеді, – деген³³. (Сахих)

²⁹ «Бақара» сүресі, 238-аят.

³⁰ М.Исаұлы, Қ.Жолдыбайұлы, Ислам ғылымхалы, 139-бет.

³¹ Марғинани, Хидая, Бабу Сыффатис-салә – 1/302-бет.

³² әл-Мәйдани, Лүбаб – 1/65-бет.

³³ Әбу Дәуіт, Салә, №618 хадис; Тирмизи өзінің сүнәнінде бұл хад - сты Әбу Сағидтан келген хадистен әлдеқайда дұрысырақ (асаһ) деген: Бабу: Сыффатус-салә, №238 хадис.

2. Ифтитах тәкбірін айтарда ер кісілер басбармақтары құлағының сырғалығына дейін келетін етіп қолдарын көтереді, бұл – сүннет³⁴. Бұны орындаудың ең жақсы жолы – бармақты құлақ сырғалығына тигізу³⁵. Бұған мына төмендегі хадистер дәлел:

«Сахих Мүслимде» риуаят етілген хадисте сахаба Мәлік ибн әл-Хуәйрис былай дейді:

عن مالك بن الحويرث « أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ، كَانَ إِذَا كَبَّرَ ، رَفَعَ يَدَيْهِ ، حَتَّى يُحَازِيَ بِهِمَا أُذُنَيْهِ... » . رواه مسلم

«Алланың Елшісі (с.а.у)(намазда) тәкбір айтқанда екі қолын құлағының тұсына дейін көтеретін....»³⁶.

«Сахих Муслимдегі» тағы бір хадисте сахаба Қатада Пайғамбарымыздың қалай тәкбір келтіргенін көріп, былай деді:

عَنْ قَتَادَةَ ، بِهَذَا الْإِسْنَادِ ، أَنَّهُ رَأَى نَبِيَّ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ، وَقَالَ : حَتَّى يُحَازِيَ بِهِمَا فُرُوعَ أُذُنَيْهِ. رواه مسلم

«Ол қолын құлағының жоғарғы тұсына жететіндей етіп көтерді»³⁷.

Әйгілі хадисші әрі фикһ ғалымы Имам Әбу Жағфар әт-Тахауи өзінің «Шарху Мағанил-әсәр» атты хадис еңбегінде сахаба Уәил ибн Хужрдың мына «сахих хадисін» риуаят етеді:

عن وائل بن حجر، قال: «رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ (صلى الله عليه وسلم) حِينَ يُكَبِّرُ لِلصَّلَاةِ يَرْفَعُ يَدَيْهِ حِيَالَ أُذُنَيْهِ». رواه الطحاوي (طريقه صحيح)

³⁴ Марғинани, Хидая, Бабу Сыффатис-салә, 1/307-бет;

³⁵ Мәйдани, Лиубаб, 1/67-бет.

³⁶ Сахих Мүслим, Китабус Сала – (391) – 25-хадис.

³⁷ Сахих Мүслим, Китабус Сала –(391) – 26-хадис. 183-бет.

فرع الأذن»: «أعلاها»

«Мен Пайғамбарымыздың намазға тәкбір айтқанда екі қолын құлақ тұсына көтергенін көрдім»³⁸.

Нәсәиде Абдужаббар ибн Уәил (р.а) әкесінен мына хадисті риуаят еткен:

عَنْ عَبْدِ الْجَبَّارِ بْنِ وَائِلٍ عَنْ أَبِيهِ أَنَّهُ رَأَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا افْتَتَحَ الصَّلَاةَ رَفَعَ يَدَيْهِ حَتَّى تَكَادَ إِبْهَامَاهُ تُحَاذِي شَحْمَةَ أُذُنَيْهِ.

رواه النسائي (الحديث في نفسه صحيح)

«Әкесі Алла елшісінің (ифтитах) тәкбір келтірген кезде екі қолын басбармағы құлақ сырғалығының тұсына келетіндей етіп көтергенін көрген»³⁹.

Бұл хадиске Нәсәи өзінің «әс-Сунәнүл-күбра» атты еңбегінде «Сахих», яғни «сенімді» деп баға берген.

Сонымен қатар, Имам Бұхаридің «Құрратуль ай-найн» атты хадис кітапшасында сахаба Барра (р.а.) былай дейді:

عَنِ الْبَرَاءِ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ قَالَ: «كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ إِذَا كَبَّرَ حَذْوُ أُذُنَيْهِ»

«Пайғамбарымыз (с.а.у.) тәкбір айтқанда қолын құлақ тұсына дейін көтеретін»⁴⁰.

Тағы бір деректе әл-Хақим ән-Нисабури өзінің «әл-Мүстәдрак» атты кітабында риуаят еткен хадисте сахаба Әнәс (р.а.) былай дейді:

عَنْ أَنَسٍ قَالَ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَبَّرَ، فَحَاذَى بِإِبْهَامَيْهِ أُذُنَيْهِ...». رواه الحاكم. (إسناده صحيح، و لا أعرف له علة)

³⁸ Имам Тахауи, Шарху Мағанил-Әсәр, 3/512-бет. әл-Айни шархы.

³⁹ Нәсәи, Ифтитах, Тақырыбы:– 365-баб/958-хадис; Әбу Дәуіт, №724 хадис. Хасан.

⁴⁰ Имам Бұхари, Құрратул айнайн, №34 хадис.

«Мен Пайғамбарымыздың тәкбір келтіргенде екі басбармағын құлақ тұсына келтіргенін көрдім...»⁴¹.

Бұл хадис жайында жоғарыда аты аталған ғұлама былай дейді: *«Бұл айтылғандар Бұхари мен Мүслимнің хадис іріктеудегі талаптарына сай «сахих» жолмен келген. Аталмыш хадистен күмән тудыратындай нәрсені байқамадым».*

Осы тақырыпқа қатысты басқа да риуаяттарды хадис кітаптарынан кездестіруге болады⁴². Ендеше, бұл айтылғандар ифтитах тәкбірінде қолды құлақ тұсына дейін көтерудің Алла Елшісінің сүннетінен алынғандығына дәлел бола алады.

Ал, тәкбір алғанда қолды көкірекке немесе иыққа дейін көтеру жайына келер болсақ, бұл қимыл Пайғамбарымыздың кезінде әрдайым емес, кей жағдайда ғана жасалғанын айта кету керек. Бұған Ханафи ғалымдары сахаба Уаил ибн Хужрдың мына сөзін дәлел ретінде келтіреді. Әбу Дәуидте риуаят етілген сахих хадисте Уаил ибн Хужр былай дейді:

عن وائل بن حجر قال: «رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ افْتَتَحَ الصَّلَاةَ رَفَعَ يَدَيْهِ حَيْثَ أَدْنَيْهِ ، قَالَ : ثُمَّ أَتَيْتُهُمْ فَرَأَيْتُهُمْ يَرْفَعُونَ أَيْدِيَهُمْ إِلَى صُدُورِهِمْ وَعَلَيْهِمْ بَرَانِسٌ وَأَكْسِيَةٌ.» (رواه أبو داود. (صحيح)

«Мен Пайғамбарымызды ифтитах тәкбірінде екі қолын құлақ тұсына көтергенін көргенмін. Кейін сахабаларға келгенімде намазға бастарда (алғашқы тәкбірде) қолдарын көкірек тұсына көтеріп жатты. Олардың үстерінде (суықта киетін) күләпаралы

⁴¹ әл-Хаким, Мұстадрак – 1/349-бет, (149) №822 хадис.

⁴² Табарани, «әл-Мұғжамул Кәбір»: 22/36 – №85; Даруқутни: 1/292 №14; Әбу Дәуит: 1/315 – №957.

жамылғылары (капюшонды плащ) және қалың киімдері бар еді»⁴³.

Уәил ибн Хужрдың сөзіне қарағанда, сахабалар күн суық кезде киім ішінен қолдарын құлаққа дейін көтеру қолайсыздық тудыратындықтан көкірек тұсына дейін ғана көтерумен шектелген. Ал, күн жылы кезде құлақ тұсына дейін көтеретін. Демек, ең дұрысы – қолды құлақ тұсына көтеру.

Сондай-ақ, қолды иық деңгейіне дейін көтеруге байланысты хадисті былай түсінуге де болады. Қолдарын иық тұсына дейін көтерген кісінің саусақ ұшы құлағының сырғалық тұсына дөп келеді. Яғни, алақанын иық тұсына көтерген кісінің саусақтары да құлақ тұсына дейін көтеріледі. Бұған дәлел ретінде Әбу Дәуід пен Байһақидің хадис жинағындағы мына риуаятты келтіруге болады:

عن عبد الجبار بن وائل عن أبيه أنه أبصر النبي صلى الله عليه وسلم حين قام إلى الصلاة رفع يديه، حتى كانتا بحيال منكبيه، وحاذى بإبهاميه أذنيه ثم كبر. «. رواه البيهقي و أبو داود

«Әбдіжаппар ибн Уәйл әкесінің мына сөзін былайша жеткізді. Әкесі былай дейді: «Пайғамбарымыз намазға тұрғанда қолын иық тұсына, ал басбармағын құлақ тұсына дейін көтерді де «Аллаһу әкбәр» деді»⁴⁴.

3. Ер кісі тәкбір алғанда саусақтарын бүкпей, алақандарын құбылаға қаратып, ашып ұстайды⁴⁵. Тирмизидің риуаят етуі бойынша сахаба Әбу Һұрайра (р.а.) былай дейді:

⁴³ Әбу Дәуіт сүнәні – 728, 727-хадис. 2/49-бет.

⁴⁴ Әл-Бахақи – 2/38-бет. №2306 хадис; Әбу Дәуіт - №724-хадис.

⁴⁵ Айни, Биная шархул Хидая – 1/167-бет.

عن أبي هريرة كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا كَبَّرَ نَشَرَ أَصَابِعَهُ
رواه الترمذي (حسن)

«Пайғамбарымыз (намазда) тәкбір алғанда саусақтарын бүкпейтін»⁴⁶ (Хасан хадис).

4. Қиямда сәжде жасайтын жерден көз айырмау – мұстахаб⁴⁷.

عن عائشة قالت: لما دَخَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْكَعْبَةَ مَا خَلَفَ بَصْرَهُ مَوْضِعَ سُجُودِهِ حَتَّى خَرَجَ مِنْهَا

Айша анамыз: **«Пайғамбарымыз (с.а.у.) Қағбаға кіргенде намаз оқыды. Намазында сәжде жасайтын жерінен жанарын айырмаған еді»**, – дейді⁴⁸.

5. Көзді жұмып, намаз оқу – жеңіл мәкрүһ.

عن ابن عباس، قال: قال رسول الله (صلى الله عليه و سلم): «إِذَا قَامَ أَحَدُكُمْ فِي الصَّلَاةِ فَلَا يُغْمِضْ عَيْنَيْهِ». رواه الطبراني

Абдулла ибн Аббас (р.а.) Алла елшісінің (с.а.у.): **«Кім де кім намаз оқыса, көзін жұмбасын»**, –деген хадисін риуаят еткен⁴⁹.

⁴⁶ Тирмизи сүнәні –1/247-бет, 239-бабы.

⁴⁷ Нурул Изах – 28-бет, Намаздың әдептері.

⁴⁸ әл-Хаким, әл-Мұстадрак, Китабұл-Манасик, №1804 хадис.

⁴⁹ Хайсами, Мәжмағуз-зәуәид – 2/192-бет, №2450 хадис.

Намазда қолды тек ифтитах тәкбірінде көтеру мәселесі

Ханафи және Мәлики мәзһабтарында намазда қол тек ифтитах тәкбірінде ғана көтеріледі. Руқуғқа барғанда және тіктелгенде қолды қайта көтерудің қажеті жоқ. Бұл жайында хадисші әрі фикһ ғалымы Имам Мәлік (р.а.) былай дейді: **«Намазда әр тәкбір айтқанда қолды көтеру дегенді білмеймін. Сәжде де болсын, руқуғ та болсын. Қол тек намаз басталғанда ғана аздап көтеріледі»**⁵⁰.

Имам Бұхаридың (р.а.) «Қур-ратул айнайн» атты шағын еңбегінде Бара ибн Өзіп (р.а.) есімді сахабадан риуаят етілген мына бір хадис келтірілген:

عَنِ الْبَرَاءِ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ قَالَ: «رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: يَرْفَعُ يَدَيْهِ إِذَا كَبَّرَ ثُمَّ لَمْ يَرْفَعْ» (رواه البخاري)

«Пайғамбарымыз намазда алғашқы тәкбір айтқанда ғана қол көтеретін. Одан өзге уақытта қолын солай көтергенін көрмедім»⁵¹.

Сондай-ақ, Абдулла ибн Мәсғудтан келген бір хадисте:

قال عبد الله بن مسعود: «ألا أصلي بكم صلاة رسول الله صلى الله عليه وسلم؟ فصلى فلم يرفع يديه إلا في أول مرة»

«Абдуллаһ ибн Масғұд: «Мен сендерге Алла елиісінің намазды қалай оқитынын көрсетейін бе? –

⁵⁰ Өбді Уәһһаб әл-Бағдади, Өт-Талқин фил фикһи әл-Мәлики – 1/102-бет. У.Зухайли, Мәусуғатул фикһил Исләми – 1/767-бет.

⁵¹ Имам Бұхари, Құрратул айнайн, №34 хадис.

деп, намаз оқыды. Намазда екі қолын тек намаздың басында ғана бір рет көтерді»⁵². (Сахих)

Имам әт-Тахауи өзінің «Мағанил Әсәр» атты хадис жинағында Алқамадан сахаба Абдулланың мына риуаятын келтіреді:

حدثنا ابن أبي داود، قال: ثنا نعيم بن حماد، قال: ثنا وكيع، عن سفيان، عن عاصم بن كليب، عن عبد الرحمن بن الأسود، عن علقمة، عن عبد الله، عن النبي صلى الله عليه و سلم: «أَنَّهُ كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي أَوَّلِ تَكْبِيرَةٍ، ثُمَّ لَا يَعُودُ».

«Пайғамбарымыз (с.а.у) намазда тек әуелгі тәкбірде қолын көтеретін де бұл қимылын қайталамайтын»⁵³.

Имам әт-Тахауиде келтірілген тағы бір риуаятта:

عاصمُ بنُ كُليبٍ، عن أبيه أنَّ عليًّا رضي الله عنه كان يرفع يديه في أول تكبيرة من الصلاة، ثم لا يرفع بعد

«Әзірет Әлі намаздың әуелгі тәкбірінде екі қолын көтеретін. Одан кейін көтермейтін», – делінген⁵⁴.

Пайғамбарымыздың (с.а.с.) ең жақын сахабаларының бірі Әзірет Омар да намазда бір-ақ мәрте қолын көтеретін. Оған Әсуәдтің мына сөзі дәлел:

عن الأسود، قال: رأيت عمر بن الخطاب رضي الله عنه يرفع يديه في أول تكبيرة، ثم لا يعود، قال: ورأيت إبراهيم، والشعبي يفعلان ذلك

⁵² Тирмизи сүнәні, «Пайғамбарымыз тек әуелгі тәкбірде қолын көтерді» деген... 191-баб – №257 хадис; Имам Ахмет мүснәді – №3551 хадис; Нәсәи – 332-бет/649-хадис. Әбу Дәуіт, Салә, 2/65 бет, 748-хадис. (Сахих делінген).

⁵³ Тахауи, Шарху Мағанил Әсәр – 4/164-бет.

⁵⁴ Тахауи, Шарху Мағанил Әсәр – 4/164-бет.әл-Айни, Нұхаб: Ша - ху Мағанил Әсәр – 4/178-бет

(قَالَ أَبُو جَعْفَرٍ: فَهَذَا عُمَرُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ لَمْ يَكُنْ يَرْفَعُ يَدَيْهِ أَيْضًا إِلَّا فِي التَّكْبِيرَةِ الْأُولَى فِي هَذَا الْحَدِيثِ، وَهُوَ حَدِيثٌ صَحِيحٌ)

«Мен Омар ибн Хаттабты намазда қолын тек әуелгі тәкбірде көтергенін көрдім. Ибрахим де, Шағби де сөйтетін»⁵⁵.

Имам Әт-Тахауи: «Бұл хадис – сахих. Өйткені, хадис жеткізуші «рауилердің» арасында Әл-Хасан ибн Айяш деген кісі сенімді (сиқа) әрі хадис саласында беделді кісі», – дейді.

Сахаба Абдулла ибн Омардың да намазға тұрғанда қолын алғашқы тәкбірде ғана бір-ақ мәрте көтеретіндігін Мүжәһид былайша жеткізеді:

ثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ عِيَّاشٍ، عَنْ حَصِينٍ، عَنْ مَجَاهِدٍ قَالَ: «صَلَّيْتُ خَلْفَ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا فَلَمْ يَكُنْ يَرْفَعُ يَدَيْهِ إِلَّا فِي التَّكْبِيرَةِ الْأُولَى مِنَ الصَّلَاةِ.

«Мен Ибн Омардың артында намаз оқыдым. Ол намаздың тек әуелгі тәкбірінде ғана екі қолын көтерген еді», – дейді ол⁵⁶.

Тағы бір хадисте:

عَلْقَمَةُ بْنُ وَاثِلٍ عَنْ أَبِيهِ: أَنَّهُ رَأَى رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ حِينَ يَفْتَتِحُ، وَإِذَا رَكَعَ، وَإِذَا سَجَدَ. فَقَالَ إِبْرَاهِيمُ: مَا أَرَى أَبَاكَ رَأَى رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَّا ذَلِكَ الْيَوْمَ الْوَاحِدَ. فَحَفِظَ ذَلِكَ، وَعَبَدُ اللَّهِ لَمْ يَحْفَظْ ذَلِكَ مِنْهُ؟! ثُمَّ قَالَ إِبْرَاهِيمُ: إِنَّمَا رَفَعُ الْيَدَيْنِ عِنْدَ افْتِتَاحِ الصَّلَاةِ». رَوَاهُ دَارِقَطْنِي (وَهُوَ فِي «مُسْنَدِ» أَحْمَدَ وَابْنِ حَبَانَ وَهُوَ حَدِيثٌ صَحِيحٌ)

⁵⁵ Тахауи, Шарху Мағанил Әсәр – 4/190 бет. әл-Айни шархы

⁵⁶ Тахауи, Шарху Мағанил Әсәр – 4/179-бет. әл-Айни шархы.

Бірде Алқаман ибн Уайл әкесінің Пайғамбарымыздың (с.а.с.) алғашқы ифтитах тәкбірінде және руқуғқа, сәждеге барғанда қол көтергенін көргендігін риуаят етті. Сол жерде мұны естіген Ибраһим (р.а.) былай деді: *«Сенің әкең Пайғамбарымызды тек сол күні ғана көріп, соны ойында сақтап қалған тәрізді. (Өйткені, үнемі пайғамбарымызбен бірге болған ғалым сахаба Абдулла ибн Масғұд Алла елшісінің намазда қолын бір-ақ рет көтеретіндігін сахих жолмен риуаят еткен. Ендеше, пайғамбарымызбен аз ғана уақыт бірге болған Уайл пайғамбардың қалай намаз оқитынын есінде сақтап, Абдулла ибн Масғұд ұмытып кетті, деп, ойлайсың ба?!)⁵⁷. Шындығында, қол намаздың басында ғана көтеріледі»⁵⁸, – деді»* (сахих). Бұл хадис Имам әт-Тахауиде де келтірілген.

Сахих Мүслимнен жеткен хадисте де сахаба Жәбир ибн Сәмура былай дейді:

عن جابر بن سمرة قال: « خَرَجَ عَلَيْنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ، فَقَالَ : مَالِي أَرَأَيْكُمْ رَافِعِي أَيْدِيكُمْ كَأَنَّهَا أَذْنَابُ خَيْلٍ شُمْسٍ ؟ اسْكُنُوا فِي الصَّلَاةِ . » . رواه مسلم

«Пайғамбарымыз (с.а.у.) біз жаққа қарап: «Неге сендер асау аттың құйрығына ұқсап, қолдарыңды (қайта-қайта) көтеріп жатырсыңдар. Намазда тыныш тұрыңдар» – деді⁵⁹.

Сондай-ақ, Әбу Дәуіт өз еңбегінің «руқуғта қолды көтермеу» бөлімінде Әбу һұрайрадан (р.а.) мына сахих хадисті риуаят етеді:

⁵⁷ Зайлағи, Насбұр-Риуая, 1/397-бет.

⁵⁸ Дарақұтни, 2/45-бет, №1121 хадис. 2004 ж. Бейрут. Тағлик Шұғайып Арнаут.

⁵⁹ Мүслим, 27-баб/430-хадис.

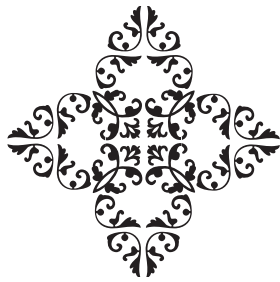
عن ابي هريرة قال: « كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا دَخَلَ فِي الصَّلَاةِ رَفَعَ يَدَيْهِ مَدًّا ». رواه أبو داود (صحيح)

«Пайгамбарымыз (с.а.у.) намазға бастағанда екі қолын бір-ақ мәрте көтеретін еді»⁶⁰.

Сонымен, аталмыш хадистер қолды тек алғашқы тәкбірде ғана көтерудің дұрыстығын дәлелдейді.

⁶⁰ Әбу Дәуіт, Руқуғта қолды көтермеу бөлімі, №753 хадис. Сахих хадис; Нәсеи, әс-Сүнәнүл-кубра – 366-баб/959-хадис.

Қиямда қолды кіндіктен төмен байлау

Тәкбірден кейін қол байлау – сүннет. Ал, қолды кіндіктен төмен ұстаған абзал. Тақуалыққа ең жақыны – осы. Қол байланғанда оң қолдың басбармағы мен кішкентай саусағы арқылы сол қолдың білезігінен қапсыра ұсталады⁶¹.

Бұл жайында Имам Ахмедтің хадис жинағында жеткен риуаяттың бірінде Әзірет Әлі (р.а.):

عن أبي جحيفة أن علياً رضي الله عنه قال: « السُّنَّةُ وَضَعُ الْكَفِّ عَلَى الْكَفِّ فِي الصَّلَاةِ تَحْتَ السُّرَّةِ ». رواه إمام أحمد، وأبو داود، وابن أبي شيبة

«Оң қолды сол қолдың үстіне қойып, кіндіктен төмен байлау – сүннет», – деген⁶².

Сондай-ақ, тағы бір риуаятта сахаба Әбу Нұрайра (р.а.) былай дейді:

«أخذ الأُكْفَ عَلَى الْأُكْفِ فِي الصَّلَاةِ تَحْتَ السُّرَّةِ» رواه الدارقطني،

«Пайғамбарымыз (с.а.у.) бір қолын екінші қолына қойып, кіндіктен төмен ұстап, қол байлады»⁶³.

Осы хадистерге сүйенген имам Ахметтің көзқарасы бойынша да қолды кіндіктен төмен байлау – сүннет⁶⁴.

Қолды кіндіктен төмен байлау жайында Уаил ибн Хужр мынадай хадис риуаят етеді:

⁶¹ Мабсұт – 1/24 бет; Бахрур Раик – 1/528 бет; Нұрул Изах – 26-бет.

⁶² Имам Ахмет, №877 хадис; Әбу Дәуіт, Сала 2/70-бет, №756 х - дис; Ибн Әби Шәйбә, «Мұсаннаф»: Китабус Сала (165) 403 – 13-хадис,

⁶³ Даракұтни сүнәні – 1098-хадис. 2/32-бет.

⁶⁴ Ибн Құдама, әл-Мұғни, 1/514-бет.

عن علقمة بن وائل بن حُجْرٍ عن ابيه قال: رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَضَعَ يَمِينَهُ عَلَى شِمَالِهِ فِي الصَّلَاةِ تَحْتَ السُّرَّةِ. قال الشيخ أبو الطيب المدني في شرح الترمزي: هذا حديث قوي من حيث السند

«Мен Пайғамбарымыздың намазда оң қолын сол қолының үстіне қойып, кіндіктен төмен байлағанын көрдім».

Әбу Тайып ибн Әбдіқадыр әл-Мәдәни «Тирмизидің Сүнәһына» жазған түсіндірмесінде: «Бұл хадис сенімді жолмен жеткен»⁶⁵ - деген.

Ибн Шәйбәның «Мусаннафф» атты еңбегінде Айша анамыздың көзін көрген табиғин, өз заманының ғұламасы Ибрахим ән-Нәхағи былай дейді:

عَنْ إِبْرَاهِيمَ قَالَ : يَضَعُ يَمِينَهُ عَلَى شِمَالِهِ فِي الصَّلَاةِ تَحْتَ السُّرَّةِ

«(Намаз оқитын кісі) Қиямда тұрғанда оң қолын сол қолының үстіне қойып, кіндіктен төмен байлайды»⁶⁶.

Сондай-ақ, Басра қаласының ғұламасы, сахабалардың көзін көрген табиғин және көптеген хадисші ғалымдар тарапынан «Сенімді (Сиқа)» деген атаққа ие Лахиқ ибн Хамид Әбу Мижләз бұл мәселе жайында:

حَجَّاجُ بْنُ حَسَّانَ ، قَالَ : سَمِعْتُ أَبَا مِجْلَزٍ قَالَ : يَضَعُ بَاطِنَ كَفِّ يَمِينِهِ عَلَى ظَاهِرِ كَفِّ شِمَالِهِ وَيَجْعَلُهَا أَسْفَلَ مِنْ السُّرَّةِ

⁶⁵ Тухуатул Ахуэзи би Шархи Тирмизи 252-хадис түсіндірмесі.

⁶⁶ Ибн Әби Шәйбә, «Мұсаннафф»: Китабус Сала (165) 403 – 7-хадис,

«(Намаз оқитын кісі) оң алақанын сол қолының үстіне қойып, кіндіктің астыңғы жағына байлайды», – деген⁶⁷.

Қол байлау, яғни, оң қолдың басбармағымен және шынашағымен сол қолдың білезігін қапсыра ұстаудың дәлеліне келсек, Имам Бұхари *«ат-Тарихул-Кәбир»* атты еңбегінде Өзірет Әлидің шәкірттерінің бірі – Ұқба ибн Зәбиянның мына сөзін риуаят етеді:

عَنْ عَقْبَةَ مِنْ أَصْحَابِ عَلِيٍّ ، عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ ، وَضَعَهَا
عَلَى الْكُرْسُوعِ

«Әли (намазда қолын) білезігіне қойды»⁶⁸.

Ибн Әбу Шәйбәнің риуаят етуі бойынша:

كَانَ عَلِيٌّ إِذَا قَامَ فِي الصَّلَاةِ وَضَعَ يَمِينَهُ عَلَى رُسْغِ يَسَارِهِ

«Өзіреті Әли намазға тұрғанда оң қолын сол қолының білезігіне қоятын»⁶⁹.

Жалпы, ешбір мәзһабта қол көкіректің дәл үстіне қойылады деген пәтуа да, нақты дәйек те жоқ.

Қолды көкіректің үстіне қоюға байланысты келтірілген мына бір хадис дәлел бола алмайды.

عن وائل بن حجر قال : « صليت مع رسول الله صلى الله عليه وسلم ،
ووضع يده اليمنى على يده اليسرى على صدره ،

⁶⁷ Ибн Әби Шәйбә, «Мұсаннаф»: Китабус Сала (165) 403 – 10-хадис,

⁶⁸ ат-Тарихул Кәбир лил-Бұхари: Бабуз Зо', عَقْبَةُ بْنُ ظَبْيَانَ; (الْكُرْسُوعُ): طرف الزند الذي يلي الخنصر، وهو الناتئ عند الرُسْغِ (المعجم الوسيط) анат. запястный конец локтевой кости. (Баранов Арбаско-Русский словарь)

⁶⁹ Ибн Әби Шәйбә, «Мұсаннаф»: Китабус Сала (165) 403 – 8-хадис,

Муаууал ибн Исмағил Суфияннан, ал ол Асым ибн Кулаибтан, ал ол әкесінен, ал ол Уайл ибн Хужрдан риуаят етті. Ол былай деді: **«Алла елшісімен бірге намаз оқыдым. Ол (с.а.у.) оң қолын сол қолына, оны көкірегінің үстіне қойды»⁷⁰.**

Бұл хадис Хузайманың сахихында келген. Хадисті риуаят етушілердің бірі Муаууал ибн Исмағил жайлы Ибн Хажар өзінің *«әт-Таһзиб»* атты кітабында имам әл-Бұхаридың *«Мұнкарул-хадис»*, яғни, хадисі қабылданбайды дегенін келтірген. Ал, хадистің майталман шебері имам әз-Заһаби: *«Ол сүннетке берік, аса шыншыл. Алайда, (хадис риуаят еткен кезде) көп қателеседі»* десе, Ибн Сағд: *«Ол сенімді (өтірік айтпайды). Бірақ, көп қателеседі»*, – деп, оның осы кемшілігін айтып кеткен. Ал, әд-Даруқутни болса: *«Сенімді. Бірақ, жаттау қабілеті нашар»* – деген. Сондай-ақ, Ибн әт-Түркмени, Әбу Хатым, Әбу Зәрға секілді хадис білгірлері де Муаууал ибн Исмағилдің көп қателесетіндігін айтқан.

Байқағанымыздай, *«Алла елшісімен бірге намаз оқыдым. Ол (с.а.у.) оң қолын сол қолының үстіне, содан соң қолын көкірегінің үстіне қойды»*, – деген хадис сахих емес. Өйткені, хадисті бізге жеткізген Муаууал ибн Исмағил көп қателесетін әрі жады нашар болғандықтан, ондай адамның айтқаны есепке алынбай-ды.

Муаууал ибн Исмағилдің риуаятының негізгі мәтіні, мазмұны Мүслимнің сахихында, Насаидің сүнәнінде, Ахметтің мүснәдында, Тирмизиде, Ибн Мәәжада, әд-Даруқутнида және әл-Байһақида да бар. Бірақ, олардың ешқайсысында *«қолын көкірегінің үстіне қойды»*, деп, айтылмаған. Тек оң қолын сол қолының үстіне қойды» деумен шектелген. Бұл жайлы Хафиз ибн Хажар әд-Дирия

⁷⁰ Мұхаммед ибн Ысқақ ибн Хузайма, Сахику ибн Хузайма 1-том, 243-бет. «әл-Мақтабул-ислами» баспасы, Бэйрут, 1970 ж.

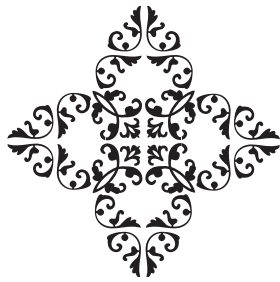
фи тахрижи ахадисил-хидаяда: «...Алла елшісі-мен бірге намаз оқыдым. Ол (с.а.у.) оң қолын сол қолына әкеліп, көкірегінің үстіне қойды» деген хадис Ибн Хузаймада келтірілген. Бірақ, Мүслимде бұл хадистің «көкірегінің үстіне қойды» деген жері жоқ», - деген⁷¹.

Ендеше, Муәууал ибн Исмағилдің риуаятындағы «қолын көкірегінің үстіне қойды» деген жері «зияда», яғни, «артық». Жоғарыда хадис білгірлері Муәууал ибн Исмағилдің жадының нашар болуына байланысты көп қателесетіндігін айтып кеткен еді. Олай болса, бұл жерде Муәууал ибн Исмағил «қолын көкірегіне қойды» деген сөзді негізгі хадис мәтініне шатасып қосып отыр деуге әбден негіз бар. Хадис ілімінде белгілі бір риуаят өзінен де жоғары дәрежедегі риуаяттарға қайшы келсе, ондай хадис «шәәзз», деп, аталады. Ал, хадистің сахих болуы үшін «шәәзз» болмауы шарт⁷².

⁷¹ Ахмет ибн Әлі ибн Хажар Асқалани, Әд-Дирия фи тахрижи ахадисил-хидая, 1-том, 128-бет. «Дарул-мағрифә» баспасы, Бәйрут.

⁷² Қ. Жолдыбайұлы, Дін мен діл – 2.

Намазда аяқ арасын қаншалықты ашық ұстаған дұрыс?

Ислам – мұсылмандарды белгілі бір тәртіпке тәрбиелейтін дін. Рухтың бірлігіне көңіл аударғаны тәрізді сыртқы көрініске де аса мән береді. Себебі, жүйесіз әрекет рухтың шыңдалуына көлеңкесін түсіріп, ішкі үйлесімділікті бұзатыны ақиқат. Мына әлемде бәрі бір-бірімен байланысты болғандықтан бұл өз кезегінде сыртқы көрініске де кері әсерін тигізбей қоймайды. Сондықтан болар, Алла Елшісі жамағатпен оқылған намазда саптың түзу болуына әрі арада бос жер қалмауына, сондай-ақ, саптың толық болуына айрықша көңіл бөлетін. Бұл жайлы Хақ елшісінің (с.а.у) бірқатар хадистеріне назар аударайық:

عن أبي هُرَيْرَةَ عن النبي صلى الله عليه وسلم أَنَّهُ قَالَ: وَأَقِيمُوا الصَّفَّ فِي الصَّلَاةِ فَإِنَّ إِقَامَةَ الصَّفِّ مِنْ حُسْنِ الصَّلَاةِ

«Саптарың түзу болсын. Саптың түзулігі намаздың көркемдігінен»⁷³.

Жабир ибн Сумрадан риуаят етілді:

عن جَابِرِ بْنِ سَمُرَةَ، قَالَ: خَرَجَ عَلَيْنَا رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ -، فَقَالَ: «أَلَا تَصِفُونَ كَمَا تَصِفُ الْمَلَائِكَةُ عِنْدَ رَبِّهَا؟ فَقُلْنَا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، وَكَيْفُ تَصِفُ الْمَلَائِكَةُ عِنْدَ رَبِّهَا؟ قَالَ: «يُتَمُونَ الصَّفُوفَ الْأُولَى، وَيَتَرَاوُونَ فِي الصَّفِّ»

«Алла елшісі бір күні бізге: «Періштелердің Раббыларының құзырында сапқа тұрғанындай сапқа

⁷³ Сахикул-Бұхари. 1-том, 253-бет. «Дәру Ибни Кәсир баспасы», Бәйрут, 1987 ж.

тұрмайсыңдар ма?» – деді. Біз: «Уа, Алланың елшісі, періштелер Раббыларының құзырында сапқа қалай тұрады?» – деп, сұрадық. Алла елшісі: «Алдыңғы қатарды толтырмай тұрып, келесі қатарға өтпейтін және сапта бір-бірімен тығыз (жақын) тұрады»⁷⁴.

Ибн Омардан риуаят етілді:

عن ابن عُمَرَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ أَقِيمُوا
الصُّفُوفَ وَحَازُوا بَيْنَ الْمَنَاقِبِ وَسُدُّوا الْخَلَلَ وَلِينُوا بِأَيْدِي إِخْوَانِكُمْ
وَلَا تَذَرُوا فُرْجَاتٍ لِلشَّيْطَانِ وَمَنْ وَصَلَ صَفًّا وَصَلَهُ اللَّهُ وَمَنْ قَطَعَ
صَفًّا قَطَعَهُ اللَّهُ

«(Алла олардан разы болсын!) Алла елшісі былай деді: «Саптарың түзу болсын, иықтарыңды түйістіріңдер, араларыңда бос орын қалмасын. Араларыңдағы бос кеңістікті толтырғысы келген кісіге сығылысып, орын беріңдер немесе сапты түзеуге әрекет еткен адамның қолын қақпай, оларға жұмсақ болыңдар. Шайтанға бос жер қалдырмаңдар. Кім бос орынды толтыру үшін сапқа тұрса, Алла онымен жақсы қатынаста болады. Ал, кімде-кім сапты үзсе, Алла да одан рақымын, нығметін үзеді»⁷⁵.

Бараа ибн Ғазибтан риуаят етілді. Ол былай деді: Алла елшісі (с.а.у.) сапты аралап жүріп кеуделеріміз бен иықтарымыздың түзулігін тексеріп көретін де былай дейтін: *«Бытырап тұрмаңдар. Себебі, соның кесірінен жүректерің де ала-құла болады. Алла алдыңғы*

⁷⁴ Сүлеймен Ибнул-Әшғас Әбу Дәуіт ас-Сажистани, Сунану Әбі Дәуіт, 1-том, 177-бет. «Дарул-фикр» баспасы.

⁷⁵ Сүлеймен Ибнул-Әшғас Әбу Дәуіт ас-Сажистани, Сунану Аби Дәуіт, 1-том, 177-бет. «Дарул-фикр» баспасы.

қатардағыларға рақым етіп, дәрежесін көтереді. Ал, періштелер оларға игі дұға тілейді»⁷⁶.

عن البراء بن عازب قال كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يتخلل الصف من ناحية إلى ناحية يمسح صدورنا ومناكبنا ويقول لا تختلفوا فتختلف قلوبكم وكان يقول إن الله وملائكته يصلون على الصُّفوفِ الأول

Жоғарыда келтірілген риуаяттардан Алла елшісінің (с.а.у.) намазда қатарлардың түзу әрі жинақы болуына және алдыңғы қатар толмай жатып, келесі сапқа тұрмауға қаншалықты көңіл бөлгендігін байқаймыз.

Алла елшісі жоғарыда Әбу Дәуіде келтірілген риуаятта және басқа да хадистерде сахабалардың тобықтарының бір-біріне тип-тимегендігіне емес, иықтар мен көкіректердің сапты бұзбауына, арада бос жер қалмауына, саптың жинақы әрі түзу болуына назар аударған. Сондықтан, иықтарын бір-біріне түйістіргеннен кейін екі аяқтың арасын ары кетсе екі жауырынның арасындай қашық ұстауы тиіс. Екі аяқ арасының арақашықтығы Шафиғи мәзһабында бір қарыс, Мәлики және Ханбалидағы мәзһабтардағыдай, яғни көзге ерсі көрінетіндей алшақ емес, дененің тепе-теңдігін сақтайтындай «орташа» болғаны жөн⁷⁷.

Ал, Ханафи мәзһабы бойынша намазда тұрған кісі екі аяғының арасын тым жақындатпайды, ең кемі төрт елі қашық ұстайды.

⁷⁶ Сүлеймен Ибнул-Әшғас Әбу Дәуіт ас-Сажистани, Сунану Аби Дәуіт, 1-том, 177-бет. «Дарул-фикр» баспасы

⁷⁷ Қ.Жолдыбайұлы «Дін мен діл», 2-том. Қосымша қараңыз: Уаһбатуз-Зухайли, әл-фикһул-ислами уа адиллатуһ, 2-том, 882-бет. «Дарул-фикр» баспасы, Димашк, 2006 ж.;

Қиямда тұрғанда екі аяқты бір-біріне тигізе тақамауға қатысты дәлелге келсек, Нәсәиде жеткен хадистің бірінде

عن أبي عبيدة أن عبد الله رأى رجلاً يُصلي قد صفَّ بين قدميه،
فقال: خالفت السنة...، رواه النسائي

Сахаба Абдулла ибн Аббас екі аяғын бір-біріне тигізе тақап, намаз оқып тұрған кісіні көргенде оған: **«Сен сүннетке қайшы келдің...»**⁷⁸, – деді.

Және Ибн Шәйбәнің риуаят етуінде Ғуәйна ибн Абдрахман ибн Жәушәнның айтуы бойынша әкесі Әбдірахман мешітте екі аяғының арасын тақап, намаз оқып тұрған кісіні көріп былай деді:

قال عويبة بن عبد الرحمن: كنت مع أبي في المسجد فرأى رجلاً
صافاً بين قدميه فقال ألق إحداهما بالأخرى لقد رأيت في هذا
المسجد ثمانية عشر من أصحاب النبي صلى الله عليه وسلم ما
رأيت أحدا منهم فعل هذا قط..»

«Анау екі аяғын бір-біріне тигізе тақап алыпты. Мен мына мешітте он сегіз сахабаны көрдім, біреуі де бұлай істемеген еді»⁷⁹.

Кейбіреулер сахаба Нұғман ибн Бәшир және Өнәс ибн Мәликтен жеткен риуаятты негізге алып, аяқтарының арасын тым алшақ ұстауды сүннет деп ойлайды. Алайда аты аталған сахабалардың риуаят-тарын талдаған уақытта бұл пікірдің қате екеніне көз жеткіземіз. Ендеше, бұл риуаяттарға аз-кем талдау жасап көрелік.

⁷⁸ Нәсәи, әс-сүнәнүл-кубра – 465 бет. 373-баб/968-хадис.

⁷⁹ Ибн Өбу Шәйбә, Мұсаннаф, Китәбу салатиг Тәтауғ; (153) 787 хадис.

النعمان بن بشير: فقال (صلى الله عليه و سلم): اقيموا صفوفكم ثلاثا...
رَأَيْتُ الرَّجُلَ مِنَّا، يُلْزِقُ كَعْبَهُ بِكَعْبِ صَاحِبِهِ.

عن أنس، عن النبي (صلى الله عليه و سلم) «أقيموا صفوفكم، فإنني
أراكم من وراء ظهري.» وَ كَانَ أَحَدُنَا يُلْزِقُ مَنْكَبَهُ بِمَنْكَبِ صَاحِبِهِ، وَ
قَدَّمَهُ بِقَدَمِهِ.

Сахаба Нұғман Пайғамбарымыз «*Саптарыңды түзеңдер*» деп үш рет айтты...», – дейді. Ал, сахаба Әнәстің хадисінде Пайғамбарымыз (с.а.у.): «*Саптарыңды түзеңдер, сөзсіз, мен сендерді артымнан да көріп тұрмын*», – деген⁸⁰.

Бұл хадисті риуаят еткен соң сахаба Нұғман өз сөзімен «فلقد رايت الرجل منا» – Шындығында, біздің арамыздан кейбіреулер тобығын өзгенің тобығына сүйкеп, тигізе тақайтынын көретінмін...» десе, сахаба Әнәс бұл хадисті жеткізген соң «وكان احدنا يلزق» – арамызда кейбіреуі иықтары мен аяқтарын қатарлас адамға тигізе тақайтын...» деп, өз сөзін қоса жеткізген. Яғни, бұл – хадис емес, жеткізуші рауидің сөзі.

Аты аталған сахабалардың сөздерінен намазда аяқты алшайтып ұстау керектігіне қатысты үкім шығаруға негіз болатын дәлелді таппайсыз. Зер салып қараған адам мынадай тоқтамға келеді:

1. Сахаба Әнәс риуаят еткен хадисті Әбу Һұрайра да риуаят еткен⁸¹. Алайда, ол «*аяқтарын тақайтын*» деген сөзді қолданбаған. Ендеше, осы хадисті естіген Әбу Һұрайраның қасында тұрғандар аяқтарын тақамайтын.

⁸⁰ Фатхұл Қадыр. Сахих Бұхари, 76-бап, №725 хадис.

⁸¹ Һәйсәми, Мәжмәғуз-Зәуаид – 1/202-бет, №2493 хадис. Бұл хадисті жеткізу тізбегі қуатты.

2. «*Кейбіреуі*» дегенді бөліп-жарып, әдейі тырнақшаның ішіне алып айтуымыздан аңғарғандарыңыздай, бұл – сахабалардың барлығы бірдей аяқтарын бір-біріне тигізе тақамағандығына дәлел бола алады. Егер Пайғамбарымыздың бұйрығы болса, яки, Өзі жасаған ісі болса, өзге сахабалар да солай етер еді. Себебі, Алланың елшісі: **«Менің қалай намаз оқығанымға қарап, сендер де солай оқыңдар»**, – деген.

3. «*Тақайтын еді*» және «*көретін едім*» деген тіркестерден байқағанымыздай сөйлем өткен шаққа құрылған. Яғни, сол кезден кейін ешкім бұл әрекетті қайталамаған. Бұл жайында әйгілі ғұлама хадисші Ибн Хажар әл-Асқалани (Хижри 773-852 ж.) Сахих Бұхариге жазған түсіндірмесінде жоғарыда аты аталған сахаба Әнәс риуаят еткен хадиске түсініктеме беру барысында былай дейді:

قوله: «وكان أحدنا إلیخ» وأفاد هذا التصريح ان الفعل المذكور كان
في زمن النبي صلي الله عليه وسلم

«Әнәстің «арамыздағы кейбіреулер» деген сөзінен мұндай жағдай тек Пайғамбарымыздың (с.а.с.) тұсында ғана болғанын айғақтайды»⁸².

4. Алла елшісінің (с.а.у.) ешбір хадисінде **«аяқтарыңды бір-біріне тигізе тақаңдар»**, деп айтылмауы бұл іс-әрекеттің шарифат талабы емес екендігін анық білдіреді.

5. Аталмыш хадистердегі сахабалардың сөздері саптың тығыз болуының қаншалықты маңызды екенін көрсету үшін айтылған.

⁸² Асқалани, Фатхул Бари – 76-баб/725-хадис түсіндірмесі.

«Сәнә» дұғасын айтудың маңызы

Ифтитах тәкбірін айтып, қол байлай салысымен төменде келтірілген «Сәнә» дұғасы іштей айтылады. Бұл – сүннет.

«Сүбханакаллаһумма уә бихамдикә, уә тәбәракәсмукә, уә тағала жаддукә, уә лә иләһә гайрук»

«سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ وَتَبَارَكَ اسْمُكَ وَتَعَالَى جَدُّكَ وَلَا إِلَهَ غَيْرُكَ»

(Мағынасы: «Я, Алла тағалам! Сені тәсбих етіп (күллі кемшіліктерден пәк, кемел екендігіңді айтып) пәктеймін. Саған «хамд» айтып мадақтаймын. Сенің көркем есімің аса мүбәрак. Сенің ұлылығың аса жоғары. Сенен басқа ешбір құдай жоқ»).

Бұл жайында сахаба Әбу Сағид әл-Худри былай дейді:

كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا قَامَ إِلَى الصَّلَاةِ بِاللَّيْلِ كَبَّرَ ثُمَّ يَقُولُ سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ وَتَبَارَكَ اسْمُكَ وَتَعَالَى جَدُّكَ وَلَا إِلَهَ غَيْرُكَ. رواه ترمذي قال: حديث أبي سعيد أشهر
حديث في هذا الباب..

«Пайғамбарымыз түнде намазға тұрғанда тәкбір айтып, мынаны оқитын «Сүбханакаллаһумма уә бихамдикә, уә тәбәракәсмукә уә тағала жаддукә уә лә иләһә гайрук...»⁸³.

Сондай-ақ, хазірет Омар ибн Хаттабтың ифтитах тәкбірінен кейін осы дұғаны оқығандығы деректерде келтірілген⁸⁴.

⁸³ Мұхаммед Әнур шах, Тирмизи сүнәні шархы, 1/249-бет, 179-баб, №242 хадис.

⁸⁴ Даракүтһи сүнәні, №1144 хадис сахих.

«Әғузу» мен «Бисмилла»

«Сәнә» дұғасынан кейін әр намаздың тек әуелгі рәкағатында іштей «Әғузу билләһи минәш шайтанир ражим», деп айтып, артынан «Бисмилләһир-рахманир-рахим» дейді⁸⁵. Алла тағала Құран Кәрімде: «Егер Құран оқитын болсаң, «әғузу» айтып, қарғыс атқан шайтаннан Аллаға сиын» – дейді⁸⁶. Яғни, намазда Құран сүрелері оқылатындықтан алғашқы рәкағатта ғана бір рет «Әғузу» айтылады.

فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ.

سورة النحل - ٩٨

Намазда «бисмилләны» айту мәселесі

1. Ханафи мәзһабы бойынша Құранда келген барлық «бисмиллә» Құран аяты болып есептеледі. Өйткені, Құран парақтарында уахи ретінде жазылғанның бәрі – аят. Мұнда талас жоқ. Демек бисмиллә да Құран парақтарында жазылғандықтан, оны да аят деуіміз заңды. Сол себепті, ғұсылы жоқ кісілер мен хайыз және нифасты әйелдердің «бисмилләны» Құран аяты ретінде оқуларына болмайды, тек бір істі Алланың атымен бастау мақсатында немесе жәй дұға ретінде айтуларына рұқсат.

2. Ханафи мәзһабында «Бисмиллә» фатиха сүресінің бір бөлігі емес (Шәфиғи мәзһабында фатиханың бірі аяты болып есептелінеді). Оған дәлел ретінде Ибн Мәжәда келген бір хадисте Сахаба Әбу Һурайраның айтуы бойынша Пайғамбарымыз (с.а.у.) былай деген:

⁸⁵ Бадаиғ, 2/31-бет.

⁸⁶ «Нахл» сүресі, 98-аят.

«Алла тағала былай дейді: «Мен намазды Өзіммен, құлымның арасында екі бөлімге бөлдім. Бір бөлімі мен үшін, екінші бөлімі пендемнің тілектері үшін... Пенде «Әлхамдулиллаһи раббиль алямин» дегенде Алла тағала: «Құлым маған шүкір айтты, оған да сұрағаны беріледі», - дейді...»⁸⁷.

Осы хадиске қарасақ, фатиха сүресі «бисмилләсіз» айтылып отыр. Егер де, ол фатиха сүресінің бір бөлімі болған болса оны да міндетті түрде тілге алар еді. Демек, «бисмиллә» фатиха аяттарының бірі емес. Ол аят болғанымен, тек сүре араларын бөліп тұрушы рөлін ғана атқарады, ешбір сүреге қатысы жоқ.

3. Дегенмен әр ракағат басында фатихадан бұрын іштей «бисмиллә» айтылады. Имам Әбу Юсуф пен Имам Мұхаммад «бисмилләны» фатиха аяттарынан санаған риуаятты да назарға ала отырып, бірінші және екінші ракағатта да фатихадан бұрын бисмилләны айту уәжіп деген⁸⁸. Осыған қарап кей ғалымдарымыз «Дұрысы әр рақәгат басында фатихадан бұрын бисмилләны айту керек. Егер фатиха басында ұмытылып, айтылмай қалса намаз соңында сәһу сәждесін жасау керек» дейді⁸⁹.

4. Имам Ағзам Әбу Ханифа мен Имам Әбу Юсуф «фатихадан кейін оқылатын қосымша сүренің басында «бисмилләны» айтудың қажеті жоқ. Өйткені, оның орны – намаздың басы» десе, Имам Мұхаммад «жасырын оқылатын намаздарда қосымша сүренің алдында бисмилләны айту абзал, жария намаздарда емес» дейді⁹⁰.

5. Намазда «Сәнә» дұғасы және «әгузу» мен «бисмиллә» үнемі жасырын айтылуы тиіс. Өйткені, бізге

⁸⁷ Ибн Мәжә, Китәбул Әдәб, №3784-хадис.

⁸⁸ Әл-Кәсәни, Бадаиғ – 2/33-37 бет

⁸⁹ Әл-Айни, әл-Биная – 2/208 бет.

⁹⁰ Әл-Марғинани, әл-Хидая – 1/121 бет.

Пайғамбарымыздан солай жеткен. Сахаба Өнәс ибн Мәлик (р.а.) былай дейді:

عَنْ قَتَادَةَ عَنْ أَنَسٍ قَالَ صَلَّيْتُ خَلْفَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
وَأَبِي بَكْرٍ وَعُمَرَ وَعُثْمَانَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ فَلَمْ أَسْمَعْ أَحَدًا مِنْهُمْ يَجْهَرُ
بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

«Мен Пайғамбарымыздың, Әбу Бәкірдің, Омардың және Османның артында тұрып намаз оқыдым. Олардың ешқайсысы «бисмилланы» жария етіп оқығанын естіген жоқпын»⁹¹.

⁹¹ Нәсәи (Суюти шархы): 2/135 бет, №907 хадис.

Қиямда Құран оқу (қырағат)

«Қиямда» тік тұрып, парыз намаздарының «әуелгі екі рәкәғаттың» әрқайсысында, ең аз дегенде, қысқа болса – үш аят, ұзын болса, бір аят оқу – парыз. Бұған дәлел, Құранда: «(намазда) Құраннан жеңіл келгенін оқыңдар»⁹², – делінеді. Осыған сүйеніп, Әбу Ханифа жеңіл келген бір аят оқу парыз десе, Имам Әбу Йусуф пен Имам Мұхаммад үш қысқа аят не бір ұзын аят оқу парыз деген. Демек, Құран аяты мүлдем оқылмаған намаз құлшылық болып саналмайды⁹³.

Хадистен дәлел келтірер болсақ, Сахих Бұхариде келтірілген хадисте, Пайғамбарымыз (с.а.у.) бір кісіге намаз үйретіп жатып, былай дейді:

إِذَا قُمْتَ إِلَى الصَّلَاةِ فَكَبِّرْ ، ثُمَّ اقْرَأْ مَا تيسَّرَ معكَ مِنَ الْقُرْآنِ ، ثُمَّ
ارْكَعْ حَتَّى تَطْمَئِنَّ رَاكِعًا

«Намазға тұрғанында ифтитах тәкбірін ал. Кейін Құраннан жеңіл келгенін оқы да рукуғқа бар, рукуғты толығымен жаса!...»⁹⁴.

1. Намазда «Фатиха» сүресі мен қосымша (зам) сүре оқу (кемі қысқа үш аят) – уәжіп. Екеуінің біреуі оқылмай қалса (Фатиха мен зам сүре), намаз соңында сәһу сәждесін жасау керек.

Бұл жайында Рифаға ибн Рафиғ Пайғамбарымыздың (с.а.у.) былай дегенін риуаят етеді:

إِذَا قُمْتَ فَتَوَجَّهْتَ إِلَى الْقِبْلَةِ فَكَبِّرْ ، ثُمَّ اقْرَأْ بِأَمِّ الْقُرْآنِ ، وَبِمَا شَاءَ اللَّهُ
أَنْ تَقْرَأَ... رواه ابو داود

⁹² «Мүзәммил» сүресі, 20-аят.

⁹³ Маусули әл-Ханафи, Ихтияр, 1/194-бет.

⁹⁴ Сахих Бұхари, №724 хадис.

«Намазға тұрғаныңда құбылаға бет түзеп, тәкбір айт. Кейін «Фатиха» сүресін және Алланың қалауымен бір сүре оқы!...»⁹⁵. (Сахих)

Бұхари және Мұслимде риуаят етілген хадисте Пайғамбарымыз (с.а.у.): **«Фатиха сүресін оқымаған адамның намазы жоқ»⁹⁶**, – дейді. Яғни, «Фатихасыз» намаз толық әрі кәміл болып есептелмейді. Аталмыш хадиске және өзге де осы тектес хадистерге сүйене отырып, кейбір мәзһаб ғалымдары «Фатиха» сүресін оқу парыз деген тұжырым жасаған. «Фатиха» сүресі оқылмаса, намаз бұзылады» деген. Дегенмен, жоғарыда келтірілген «Сахих Бұхаридегі» 724 нөмірлі хадисте Пайғамбарымыз (с.а.у.) бір кісіге намаз үйретіп жатып, былай дейді:

إِذَا قُمْتَ إِلَى الصَّلَاةِ فَكَبِّرْ , ثُمَّ اقْرَأْ مَا تيسَّرَ معَكَ مِنَ الْقُرْآنِ

«Намазға тұрғаныңда ифтитах тәкбірін ал. Әрі Құраннан жеңіл келгенін оқы да руқуғқа бар...»⁹⁷.

Егер Фатиха сүресін оқу парыз болса, Пайғамбарымыз міндетті түрде оған «Фатиханы оқы» дер еді. Ханафи мәзһабында аталмыш екі хадисті ұштастыра келе: «Намазда қандай да бір аят немесе сүре оқу – парыз, ал «Фатиха» сүресін оқу – уәжіп» деп үкім шығарған. Бұдан байқағанымыздай, намазда «Фатиха» оқылмайтын болса, намаз бұзылмағанымен толыққанды ғибадат болып саналмайды. Тирмизидің «Сүнәһында» Әзірет Әли былай дейді: «Фатиха» оқылмаған барлық намаз – толық емес». Бұл жерде намазды бұзылады дегенен, «толық емес»⁹⁸, деп тұр. Бұл да «Фатиха» сүресін намазда оқу уәжіп екендігіне дәлел.

⁹⁵ Әбу Дәуіт, 2/145-бет, №859 хадис.

⁹⁶ Сахих Бұхари, №723 хадис; Мұслим, №394 хадис.

⁹⁷ Сахих Бұхари, №724 хадис.

⁹⁸ Тирмизи – 1/254-бет, 247-хадиске берген түсіндірмесі.

2. Үш немесе төрт бас парыз намаздарында әуелгі екі рәкәғатында ғана «*Фатиха*» сүресі мен қосымша зам сүре оқу – уәжіп, ал қалған рәкәғаттарында «*Фатиханы*» оқу – сүннет⁹⁹.

Сахих Мүслімде риуаят етілген хадисте сахаба Әбу Қатада (р.а.) былай дейді:

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي قَتَادَةَ ، عَنْ أَبِيهِ ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ،
« كَانُ يَقْرَأُ فِي الرَّكْعَتَيْنِ الْأُولَيَيْنِ مِنَ الظُّهْرِ وَالْعَصْرِ ، بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ
وَسُورَةِ ، وَيُسْمِعُنَا الْآيَةَ أَحْيَانًا ، وَيَقْرَأُ فِي الرَّكْعَتَيْنِ الْأُخْرَيَيْنِ

بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ

«Пайғамбарымыз (с.а.у.) бесін мен екінтінің әуелгі екі рәкәғатында «Фатиханы» және бір сүре оқитын, кейде оқып жатқан аятын естіретін. Ал, қалған екі рәкәғатында «Фатиханы» ғана оқитын»¹⁰⁰.

Бұл хадис «*Сахих Бұхариде*» де келтірілген¹⁰¹.

3. Үтір, нәпіл және сүннет намаздарының барлық рәкәғаттарында «*Фатиха*» мен зәм сүресін оқу – уәжіп¹⁰². Тирмизи «*сүнәнінда*» риуаят еткен хадис бойынша, сахаба Әбу Сағид (р.а.) Пайғамбарымыздың (с.а.у) мына сөзін келтіреді:

عَنْ أَبِي سَعِيدٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِفْتَاحُ الصَّلَاةِ
الظُّهُورُ وَتَحْرِيمُهَا التَّكْبِيرُ وَتَحْلِيلُهَا التَّسْلِيمُ وَلَا صَلَاةَ لِمَنْ لَمْ يَقْرَأْ
بِالْحَمْدِ وَسُورَةٍ فِي فَرِيضَةٍ أَوْ غَيْرِهَا رَوَاهُ تَرْمِذِي (حَسَن)

«Намаздың кілті – дәрет. Тахримі – тәкбір. Намаздың соңы – сәлем беру. Парыз намаздарында

⁹⁹ Майдани, Лубаб – 1/73-бет.

¹⁰⁰ Мүслім, №451 хадис.

¹⁰¹ Сахих Бұхари, №745 хадис.

¹⁰² Нурул Изах – 26-бет. Уәжибус Сала.

*және өзге намаздарда (нәпіл, сүннет, үтір) Фатиха сүресі мен зәм сүре оқымағанның намазы жоқ (кемел әрі толық емес)*¹⁰³. (Хасан)

Имамға ұйыған кісі де іштей Құран оқи ма?

Имамға ұйыған адам (мұқтади) «Сәнә», «тәшәһ-һуд» сынды дұғаларды ғана іштей айтып, «Фатиха» және қосымша сүре оқымайды. Бұған Ханафи мәзһабынан өзге мәзһәб ғалымдары да келіседі. Айталық, Абдуллаһ ибн Уәһәб, Мәлики мәзһабы ғалымы Әшһәб және табиғин Ибн Мусәйяб, т.б.¹⁰⁴ Бұл мәселе төменде келтірілген Пайғамбарымыздың (с.а.у.) хадистерінде де айтылған.

«Сахих Мұслимде» риуаят етілген №577 хадисте сахаба Саид ибн Сәбиттен имамның артында қосылып қырағат ету жайында сұрағанда, Ол (р.а.):

سَأَلَ زَيْدُ بْنُ ثَابِتٍ - رَضِيََ اللهُ عَنْهُ - عَنِ الْقِرَاءَةِ مَعَ الْإِمَامِ فَقَالَ : لَا
قِرَاءَةَ مَعَ الْإِمَامِ فِي شَيْءٍ. رواه مسلم

«Еш жерде имамның артында қырағат ету деген жоқ», – деп, жауап берді¹⁰⁵.

Сондай-ақ, «Сахих Мұслимде» Сахаба Имран ибн Хусайн былай дейді:

عن عُمَرَ بْنِ حُصَيْنٍ قَالَ صَلَّى بِنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
صَلَاةَ الظُّهْرِ أَوْ الْعَصْرِ فَقَالَ أَيُّكُمْ قَرَأَ خَلْفِي بِسَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى
فَقَالَ رَجُلٌ أَنَا وَلَمْ أَرِدْ بِهَا إِلَّا الْخَيْرَ قَالَ قَدْ عَلِمْتُ أَنَّ بَعْضَكُمْ
خَالَجَنِهَا. رواه مسلم.

¹⁰³ Тирмизи, Сыффатус-салә, №238 хадис.

¹⁰⁴ Бәдруддин Айни, Нухабүл-әфкәр – 4/88-бет.

¹⁰⁵ Мұслим, №577 хадис.

«Пайғамбарымыз (с.а.у.) бізге бесінде ме, жоқ екінді де ме, имам болып намаз оқыды. Намаздан кейін бізге қарап: «Қайсың артымда тұрып «Сәббихисма Раббикәл әылә» деген?» – деп, сұрады. Ұшылылардың бірі: «Мен едім, бірақ, жаман ойым болған жоқ», – деп жауап берді. Сонда Пайғамбарымыз: «Қайсысы менімен жарысып тұрған, деп ойлап қалдым»¹⁰⁶, – дейді өзгелердің имаммен қосажармасып оқып тұруын дұрыс көрмей.

Хадисші Тирмизиде «сахих жолмен» жеткен бір риуаятта сахаба Жәбир ибн Абдулланың мына сөзі келтірілген. Ол (р.а.) былай дейді:

عن أبي نعيم وهب بن كيسان أنه سمع جابر بن عبد الله يقول: مَنْ صَلَّى رَكْعَةً لَمْ يَقْرَأْ فِيهَا بِأَمِّ الْقُرْآنِ، فَلَمْ يُصَلِّ إِلَّا أَنْ يَكُونَ وَرَاءَ الْإِمَامِ» رواه ترمذي (حديث حسن صحيح)

«Кім де кім бір рәкағатта болсын, Фатиха сүресін оқымаса, намазы жоққа есеп. Тек Имамның артында тұрса, оның жөні басқа». (Хадис Хасан және Сахих)¹⁰⁷.

Даракұтнидің «Сүнәнындағы» сахаба Әбу Дәрданың мына сөзі риуаят етіледі:

عن أبي الدرداء (فقيه الشام) سمعه يقول سئل رسول الله صلى الله عليه وسلم أفي كل صلاة قراءة قال نعم قال رجل من الأنصار وجبت هذه فالتفت إلي وكنت أقرب القوم منه فقال ما أرى الإمام إذا أم القوم إلا قد كفاهم

«Бір кісі Пайғамбарымыздан: – Барлық намазда қырағат етіле ме? – деп сұрағанда, «Иә» деген жауап

¹⁰⁶ Мүслім, №398 хадис; Нәсәи-387-баб/991-хадис.

¹⁰⁷ Тирмизи – 1/317бет, №313 хадис.

естіді. Сонда жаңағы кісі: «бұл маған міндет болды» дейді. (Әбу Дарда) Сол кезде жұртқа қарағанда, мен Пайғамбарымызға ең жақынырақ тұр едім, Ол кісі (с.а.у.) маған бұрылып: – Алайда қашан жамағат имаммен бірге оқыса, оның оқығаны жамағатқа жетеді»¹⁰⁸, – деген еді .

Имам Мәліктің «Әл-Муатта» атты хадис кітабындағы риуаятта сахаба Абдулла ибн Омардан (р.ғ.): «Имамның артында тұрған адам қырағат ете ме?», – деп сұрағанда Ол (р.а.): «Кім де кім имамға ұйып, намаз оқыса, имамның қырағат етуі жеткілікті. Ал, оңаша оқығанда қырағат етсін»¹⁰⁹,– деп, жауап берген. Абдулла ибн Омар имамның артында тұрғанда қырағат етпейтін.

حَدَّثَنِي يَحْيَى، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ نَافِعٍ، أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ، كَانَ إِذَا سُئِلَ
هَلْ يَقْرَأُ أَحَدٌ خَلْفَ الْإِمَامِ قَالَ إِذَا صَلَّى أَحَدُكُمْ خَلْفَ الْإِمَامِ فَحَسْبُهُ
قِرَاءَةُ الْإِمَامِ وَإِذَا صَلَّى وَحْدَهُ فَلْيَقْرَأْ . قَالَ وَكَانَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ لَا
يَقْرَأُ خَلْفَ الْإِمَامِ . (رواه مالك بن أنس)

Жоғарыда келтірілген хадистердің барлығы имамға ұйыған кісі іштей «Фатиха» және зам сүрені оқымайтындығына дәлел бола алады.

Кей ғалымдар сахаба Әбу Һұрайра мен Айша (Оларға Алла разы болсын) анамыздан риуаят етілген: «Фатиха» сүресі оқылмаған намаз толық емес» деген хадиске сүйеніп, имамның артындағы жамағат та оқуы керек дегенді алға тартады. Алайда, бұл хадис дәлел бола алмайды. Өйткені, Пайғамбарымыз (с.а.у.) бұл өсиетін намазды оңаша оқитындарға қаратып, айтуы мүмкін. Бұлай

¹⁰⁸ Дарақұтни сүнәні, 2/125-бет, №1262 хадис.

¹⁰⁹ әл-Муатта Имам Мәлік – 1/86-бет: 10-баб, 43-хадис.

деуімізге Ақиық сардардың (Алланың сәлемі мен игілігі жаусын!) өзге хадисінде:

عن جابر عن أبي الزبير عن جابر قال قال رسول الله صلى الله عليه و سلم: « مَنْ كَانَ لَهُ إِمَامٌ فَقَرَأَهُ الْإِمَامُ لَهُ قِرَاءَةً ». رواه ابن ماجه (حسن)

Сахаба Жәбірдің (р.а.) риуаяты бойынша Пайғамбарымыз (с.а.у.): **«Кім имамға ұйыған болса, имамның қырағат етуі – оның да қырағаты болып есептеледі»¹¹⁰**, – деген¹¹¹.

و أنس بن سيرين قال: قال عمر بن الخطاب: « تَكْفِيكَ قِرَاءَةُ الْإِمَامِ ». رواه ابن أبي شيبة في «المصنف».

Әнас ибн Сириннің риуаяты бойынша, Омар ибн Хаттаб: **«Саған имамның оқуы жеткілікті»**, – деген.

«Фатиха» оқымағанның намазы жоқ» деген хадиске Имам Ахмад ибн Ханбал: **«Бұл хадис өз бетінше оңаша оқитындарға қатысты айтылған»**, – деп, түсіндірме берген¹¹².

Кешігіп келіп, имамға ұйыған адам (мәсбук) имам сәлем бергеннен кейін орнынан тұрып, оқылмай қалған рәқағаттарында **«Фатиха»** және зәм сүрені оқиды. Өйткені, ол өз бетінше оқитындардың қатарынан саналады.

¹¹⁰ Ибн Мажә, 376-бет/ 850-хадис; Зәуәиду Сүнән Дарақұтғни, №563 хадис.

¹¹¹ Имам Тахауи, Шарху Мағанил Әсәр, Имамның артында қирағат ету бабы. 4/89-бет.

¹¹² Ибн Әби Шәйбә, «ман раххаса филь қираәтә халфәл имам», №9 хадис.

«Әмин» дұғасы

Намазда тұрғанда «*Фатиха*» сүресінен кейін «*Әмин*», деп, дұға жасау – сүннет. Ханафи мәзһабы мен Мәлики мәзһабында¹¹³ бұл дұға іштей айтылады. Өйткені, Құранда Алла тағала: «**Раббыларыңа жалбарынып, жасырын түрде дұға етіңдер**»¹¹⁴, – деп, жасырын айтылған дұғалардың абзал екенін білдіріп тұр.

ادْعُوا رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً

Ал, «*Әмин*» (дұғамды қабылет!) дұғаболғандықтан жасырын айтылғаны абзал. Оның үстіне, Пайғамбарымыздан жеткен бірнеше хадисте «*Әминді*» іштей айтудың абзал екендігі білдірілген. Атап айтсақ:

Хадисші Хаким ән-Нисабури Бұхари мен Мүслімнің хадис қабылдау өлшемдерін (критерий) қолдана отырып жинақтаған «*Мүстәдрәк*» атты хадис жинағында Алқамә әкесі Уәилдің Пайғамбарымызбен (Алланың сәлемі мен игілігі жаусын!) оқыған намазын риуаят етеді. Әкесінің айтуы бойынша:

عن علقمة بن وائل، عن أبيه: أنه صلى مع النبي صلى الله عليه و سلم حين قال: «غير المغضوب عليهم ولا الضالين» قال أمين يَخْفِضُ بِهَا صَوْتَهُ». رَوَاهُ الْحَاكِمُ: (هذا حديث صحيح على شرط الشيخين و لم يخرجاه)

«Пайғамбарымызбен бірге намаз оқығанда Пайғамбарымыз «*Ғайрил мағдуби ғаләйһим уәләддалин*»

¹¹³ Абдул Уәһһаб әл-Бағдади, Өт-Тәлқин – 1/107-бет.

¹¹⁴ «Ағраф» сүресі, 55-аят.

дегеннен кейін даусын бәсеңдетіп «Әмин» деді»¹¹⁵. Ха-ким аталмыш хадис жайында: «Бұл хадис – сахих. Оны Бұхари мен Мүслім кітаптарында келтірмегенімен олардың хадис қабылдау шарттарына сай», – дейді.

Әбу Һұрайра (р.а) риуаят еткен хадисте Пайғамбарымыз (с.а.у.) былай деген:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا قَالَ الْإِمَامُ
 {غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ} فَقُولُوا آمِينَ فَإِنَّ الْمَلَائِكَةَ
 تَقُولُ آمِينَ وَإِنَّ الْإِمَامَ يَقُولُ آمِينَ فَمَنْ وَاَفَقَ تَأْمِينَهُ تَأْمِينَ الْمَلَائِكَةِ
 غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ

«Имам «гайрил мағдуби заләйһим уәләддаллин» деген кезде сендер де «Әмин» деңдер. Себебі, періштелер «Әмин» дейді, имам да «Әмин» дейді. «Әминді» айтқан кісінің бұл дұғасы періштелердің «Әмин» деп, айтқан сәтіне дәл келсе, оның өткен күнәлары кешіріледі»¹¹⁶. Хадистің дәрежесі – сахих.

Осы хадиске сүйеніп те, «Имам фатиха оқып болғаннан кейін «әминді» дауыстап айту керек» деген тұжырым қате. Өйткені бұл жерде әминді «жария айтады» деген сөз жоқ. Оның үстіне, имам айтқан дұғалардың бәрін дауыстап айту керек болса, имам келтірген тәкбірді (Аллаһу әкбәр), тәсмиғті (самифаллаһу лиман һамидаһ), тәслимді (әс-сәләму ғәлейкум) дауыстап айту керек болады. Себебі Сахаба Әбу Һұрайра (р.а.) риуаят еткен бір хадисте Пайғамбарымыз (с.а.у.):

¹¹⁵ әл-Хаким ән-Нисабури Мүстәдрак – 2-том/253-бет, (42) 2913 хадис; Тирмизи, Сыффатус салә, №248 хадис түсіндірмесі. Тирмизи бұны зайыф дегеннен гөрі хасанға жақын деген. Сондай-ақ, Мұхаддис әл-Хаким де бұл хадисті «Сахих» деген. (Зайлағи, Насбур Риуая – 1/370-бет.)

¹¹⁶ Нәсәи, әс-Сүнәнүл-күбра – 2/ 479-бет, №1001 хадис.

عن أبي هريرة، قال: قال رَسُولُ اللَّهِ (صلى الله عليه و سلم): «إِنَّمَا جُعِلَ الْإِمَامُ لِيُؤْتَمَّ بِهِ ، فَإِذَا كَبَّرَ فَكَبِّرُوا ، وَإِذَا رَكَعَ فَارْكَعُوا ، وَإِذَا قَرَأَ فَأَنْصِتُوا .»

«Сөзсіз имамға ұйиу керек. Егер «Аллаһу әкбәр», десе, сендер де солай айтыңдар. Ал, қашан Құран оқыса, (намазда) тыңдап тұрыңдар!» , – деген. (Сахих). Бұл хадисте «Аллаһу әкбәр» дегенде, арттағы жамағатта «Аллаһу әкбәр» деу керектігін бұйырып тұр. Дегенмен, жамағат оны жасырын айтады.

Ханафи ғалымдары бұл хадистегі имамның да «Әмин» дегенін негізге алып, «Әминді» іштей айтуды сүннет, деп, білген. Себебі, «Әмин» сөзін, егер имам жасырын айтатын болса, Пайғамбарымыздың имамның да «Әмин» дейтінін жамағатқа білдіруінің қажеті болмас еді. Яғни, періштелер мен имамның «Әмин» деуі жамағатқа естілмейтін болғандықтан Пайғамбарымыз (с.а.у.) «Себебі, періштелер «Әмин» дейді, имам да «Әмин» дейді», деп, олардың да «Әмин», деп, айтатындығын білдіріп тұр. (Дұрысы Аллаға мәлім).

Кей бауырларымыз, Сахих Бухариде келген мына хадисті де «Әминді жария ету керек» дегенге арқау етеді. Әбу Һұрайрадан (р.а) жеткен ол хадисте былай делінген:

إِذَا أَمَّنَ الْإِمَامُ فَأَمِنُوا ، فَإِنَّهُ مَن وَافَقَ تَأْمِينُهُ تَأْمِينَ الْمَلَائِكَةِ ، غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ

«Имам «Әмин» дегенде, сендер де айтыңдар. Кімнің әмині періштелердің әмин деуімен тұспа-тұс келсе, соның өткен күнәлары кешіреледі»¹¹⁷.

Алайда, осы хадиске сүйеніп «Имам фатиха оқып болғаннан кейін «әминді» дауыстап айту керек» деген

¹¹⁷ Сахих Бухари: «Жәһруль Имам бит Тәмин»

тұжырым қате. Өйткені бұл жерде әминді «*жария айтады*» деген сөз жоқ. Сондай-ақ, сөйлем құрамы тұрғысынан дәл сондай басқа бір хадисте Пайғамбарымыз (с.а.у.):

عن أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ): «إِنَّمَا جَعَلَ الْإِمَامُ لِيُؤْتَمَّ بِهِ، فَإِذَا كَبَّرَ فَكَبِّرُوا، وَإِذَا رَكَعَ فَارْكَعُوا، وَإِذَا قَرَأَ فَأَنْصِتُوا.»

«Сөзсіз имамға ұйиу керек. Егер Имам, «Аллаһу әкбар» десе, сендер де солай айтыңдар. Ал, қашан Құран оқыса, (намазда) тыңдап тұрыңдар!»¹¹⁸, – деген. (Сахих). Бірақ, бұл хадистегі бұйрыққа сүйеніп, имамға ұйыған ешкім «*тәкбірді (Аллаһу әкбәрды)*» жария айтпайды.

Мәзһабты мойындамайтындар шейх санайтын Насруддин Әлбани да «Әминді» дауыстап айтуды қолдамайды. Ол өзінің «*Тәмәмул-минна фиттаһлиқ ала фиқһус сунна*» атты кітабында былай дейді: «*Жамағаттың да имаммен бірге «Әминді» дауыстап айтуы керек дейтіндердің: «Сахаба Зүбайр және артындағылар «Әминді» айтқанда мешіт жаңғырып кетті» дейтін уәжінен өзге «дәлелі» жоқ. Бірақ, мұның өзі «Әминді» жамағаттың да дауыстап айтуына негіз бола алмайды. Себебі, бұл хадисті жеткізушілердің тізбегі Пайғамбарымызға (с.а.у.) «жетпеген» (марфуғ болмаған). Пайғамбарымыздың (с.а.с.) дауыстап айтқанына байланысты бірқатар хадистер бар. Бірақ, ешбірінде Алла елшісінің артындағы сахабалардың да қосылып, «Әминді» жария айтқандығы келтірілмеген. «Әминнің» дұға екені белгілі. Негізінде дұға іштей айтылады. Өйткені, Алла тағала: «Раббыларыңа жалбары-*

¹¹⁸ Даракұтһни сүнәні, Имамға ұйиу бабы – 2/115-бет, №1243 хадис. Сахих.

нып, іштей (құпия) тілеңдер!», – деген. Ал, бұған құлақ аспауға негіз болатындай сахих хадистен дәлел жоқ»¹¹⁹.

«Әмин» сөзі – «Дұғамызды, тілегімізді қабыл ал!» деген мағынаны білдіретін дұға. «Сахих әл-Бұхари» кітабында «Әмин» сөзіне «Дұға», деп, түсінік берілген. Ал, дұғаның іштей айтылуы абзал. Құранда «**Раббыларыңа жалбарынып, іштей (құпия) тілеңдер!**»¹²⁰ делінеді. Пайғамбарымыздың (с.а.у.): «**Іштей тілек – жария жетпіс тілекке тең**» дегенін де ескерер болсақ, «Әмин» дұғасын іштей айтқан абзал. Намазда «Сұбхана раббиял-агла», «Сұбхана раббиял-азим», «Сұбханака», «әт-Тәхият» секілді басқа барлық дұғалардың іштей айтылатындығы «Әминнің» құпия айтылуына тағы бір дәлел бола алады.

Бұған қоса, бізге жеткен хадистердің бірде-біреуінде Пайғамбарымыздың (с.а.у.) «Әминді» дауыстап айтыңдар», деп, кесіп айтқан тікелей әмірі жоқ. Тек «Имам «Уәләддаллин» деген кезде «Әмин», деп, айтыңдар» деген әмірі бар.

Ал, Бұхари және Мүслімдегі «Имам «Әмин» деген кезде сендер де «Әмин» деңдер, «Әмин» деген кісінің осы дұғасы періштелердің «Әмин» деген сәтіне сәйкес келсе, оның өткен күнәлары кешіріледі» деген хадиске келер болсақ, бұл хадис те «Әминнің» жария айтылуына дәлел емес.

Олай дейтініміз, Мүслімдегі сахих хадисте Пайғамбарымыз (с.а.с.):

«Имам (руқұтан тіктеліп жатып) «Сәмигаллаһу лиман хамидаһ» дегенде сендер де «Аллаһумма Раббәнә ләкәл хамд» деп, айтыңдар. Егер кім де кімнің сол айтқаны

¹¹⁹ Мұхаммед Насриддин Әлбани, Тәмәмул-минна фит-та'лик ала фикһус-сунна, 177-бет

¹²⁰ Ағраф сүресі – 55-аят.

періштелердің айтқан сәтіне сәйкес келсе, оның өткен күнәлары кешіріледі»¹²¹, – деген. Ешбір мәһабта руқұтан тіктелген кезде «*Аллаһумма Раббәнә ләкәл хамд*» деген тіркесті хадисті негізге алып, жария айтпайтыны белгілі.

Пайғамбарымыздың(с.а.с.)«Әминді»дауыстамайтындығын бірқатар деректерден кезіктіруге болады. Әбу Дәуидте риуаят етілген хадисте Әбу Һурайраның айтуы бойынша:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ : كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا تَلَا «*غَيْرَ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ*» قَالَ «*آمِينَ*» حَتَّى يُسْمِعَ مَنْ يَلِيهِ مِنَ الصَّفِّ الْأَوَّلِ. رواه أبو داود.

«Пайғамбарымыз (с.а.у) «Ғайрил мағдуби галәйһим уәләддалин» аятын оқығаннан кейін, бірінші саптағылардан өзіне жақын тұрғанға естілетіндей «Әмин» деген»¹²².

Бұл хадисте Пайғамбарымызға жақын тұрған кісі ғана ести алатыны айтылуда. Демек, Алла Елшісі «Әминді» дауыстап айтпайтын.

Рас, кейбір риуаяттарда Пайғамбарымыз (с.а.у.) «Әминді» көтеріңкі дауыспен айтқандығы баяндалады¹²³. Алайда, Алла Елшісі мұны артта тұрған жамағатқа үйрету мақсатында айтуы мүмкін. Бұл сөзімізді мына төмендегі риуаят дәлелдесе керек.

عَنْ أَبِي سَكَنٍ حُجْرِ بْنِ عَبَّسٍ التَّقْفِيِّ ، قَالَ : سَمِعْتُ وَائِلَ بْنَ حُجْرٍ الْحَضْرَمِيِّ ، يَقُولُ : «*رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ حِينَ فَرَّغَ مِنَ الصَّلَاةِ حَتَّى رَأَيْتُ خَدَّهُ مِنْ هَذَا الْجَانِبِ وَمِنْ هَذَا الْجَانِبِ وَقَرَأَ غَيْرَ الْمَغْضُوبِ*»

¹²¹ Сахих Мүслим, Китабус Сала – №409-хадис; Тирмизи 1/272-бет, №267 хадис.

¹²² Әбу Дәуит, Бабут тәмин уәрәл Иман – №934 хадис.

¹²³ Әбу Дәуит, Бабут тәмин уәрәл Иман – №932 хадис.

عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ فَقَالَ : «آمِينَ» بِمَدِّ بِهَا صَوْتَهُ (قال)

مَا أَرَاهُ إِلَّا يُعَلِّمُنَا.

«Әбу Сакан Хужр ибн Ғанбас әс-сақафидан риуаят етіледі. Ол былай деді: «Уайл ибн Хужр әл-Хадрамыдың былай дегенін естідім:

«Намаздан кейін Пайғамбарымызды (с.а.с.) көрдім, тіпті, оның жүзін мына жағынан да, ана жағынан да көре алдым. Ол: «ғайрил мағдуби алайһим уәладдаллин», деп, оқығаннан кейін «Әмин» дегенде даусын созды. Мен мұны тек бізге үйрету үшін осылай істедім, деп, ойлаймын».

Міне, пайғамбарымыз (с.а.у.) «Әминді» дауыстап оқыды деген хадисті риуаят еткен Уайл ибн Хужр пайғамбарымыздың «Әминді» жария айту себебінің «үйрету» мақсатында екенін айтуда. Пайғамбарымыз «Әминді» дауыстап айтты деген негізгі хадистерді осы Уайл ибн Хужрдың риуаят еткенін ескерсек, Ханафи ғалымдарының «үйрету мақсатында» айтуы мүмкін деген сөздерінің қаншалықты негізді екенін аңғаруға болады¹²⁴.

Рукуғ жасау

Қырағат етілгеннен кейін намазда иіліп, рукуғқа барады. Рукуғқа бару – парыз.

Бұл Ұлы Жаратушының бұйрығы:

«Ей, иман еткендер! Раббыларыңа рукуғ, сәжде жасаңдар және құлшылық етіңдер!»¹²⁵, – дейді.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ارْكَعُوا وَاسْجُدُوا وَاعْبُدُوا رَبَّكُمْ

¹²⁴ Қ.Жолдыбайұлы, «Дін мен Діл» – 2.

¹²⁵ Маусули, Ихтияр – 1/173 бет; Нурул Изах – 27-бет, Сунәнус Сала.

1. Қырағат еткеннен кейін «Аллаһу әкбар», деп, рукуғқа барған ер кісі сүннетке сай саусақтарының арасын ашып, екі қолымен тізесін қапсыра ұстап, арқасын тік ұстайды (90 С радиуста еңкейуі керек). Руқұғқа барған адам басын тым төмен тұқыртпай арқасымен бір деңгейде ұстайды¹²⁶. Руқұғта аяғының ұшына қарау – мұстахаб¹²⁷.

Алқама әкесінің мына сөзін риуаят етеді:

عن علقمة بن وائل عن أبيه: «أن النبي (صلى الله عليه و سلم) كان إذا ركع فرَجَ أصابعه ، وإذا سجدَ ضمَّ أصابعه الخمس» روي في سنن دارقطني و في صحيح ابن خزيمة

«Пайғамбарымыз рукуғқа барған кезде саусақтарың арасын ашатын, ал сәждеде саусақтарының арасын біріктіретін», – деген¹²⁸.

Уабиса ибн Мағбад былай дейді:

حَدَّثَنَا طَلْحَةُ بْنُ زَيْدٍ عَنْ رَاشِدٍ قَالَ سَمِعْتُ وَابِصَةَ بِنَ مَعْبُدٍ يَقُولُ رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي فَكَانَ إِذَا رَكَعَ سَوَّى ظَهْرَهُ حَتَّى لَوْ صَبَّ عَلَيْهِ الْمَاءُ لَأَسْتَقَرَّ. رواه ابن ماجه (صحيح)

«Пайғамбарымыздың намаз оқығанын көрдім. Руқұғқа барғанда арқасын түзу ұстайтыны соншалықты, су құюлы ыдыс қойса, төгілмес еді»¹²⁹ (сахих).

Әбу Дәуіт хадисші өзінің «сүнәһында» келтірген хадисте ардақты Пайғамбарымыз (с.а.у.):

¹²⁶ Маусули, Ихтияр – 1/173 бет; Нурул Изах – 27-бет, Сунәнус Сала.

¹²⁷ Нурул изах, Әдәбус сала.

¹²⁸ Даруқутни, Китабус Сала – (3) 1267; Сахиху Ибни Хузайма – 1/301-бет, №594 хадис.

¹²⁹ Ибн Мажә сүнәһи – 383-бет, 872-хадис.

عن رفاعة بن رافع قال: ... وَإِذَا رَكَعْتَ فَضَعْ رَاحَتَيْكَ عَلَى رُكْبَتَيْكَ
وَإَمْدُدْ ظَهْرَكَ» (صحیح)

«...Рукуғқа барғанда алақаныңды тізеңе қой да арқаңды түзу ұста!»¹³⁰, – деген.

Айша анамыз:

عن عائشة قالت: «عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا رَكَعَ لَمْ يَشْخَصْ رَأْسَهُ وَلَمْ يُصَوِّبْهُ وَلَكِنْ بَيْنَ ذَلِكَ...». رواه أبو داود. (إسناده صحيح)

«...Пайғамбарымыз (с.а.у.) рукуғқа барғанда, басын тым тұқрытпайтын еді, көтермейтін де, екеуінің арасында ұстайтын...», – дейді (сахих)¹³¹.

3. Рукуғта ең кемі үш рет «Сұбхана раббиял азим» (Ұлық ием мінсіз, кемшіліктен пәк) деген дұғаны айту – сүннет¹³².

Хадисші Ибн Мажә өз «сүнәнында» Хузайфа ибн Яманның мына хадисін келтіреді:

عن حذيفة بن اليمان أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ
إِذَا رَكَعَ : سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيمِ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ، وَإِذَا سَجَدَ قَالَ : سُبْحَانَ
رَبِّيَ الْأَعْلَى ثَلَاثَ مَرَّاتٍ . (رواه ابن ماجه) (صحیح)

«Хузайфа Пайғамбарымыздың (с.а.у.) рукуғқа барғанда үш рет «Сұбхана раббиял азим» (Ұлы Жаратушы пәк), ал сәжде жасағанда үш рет «Сұбхана раббиял азла» (Ұлы Алланы мінсіз деп тағзым етемін) дегенін естіді» (сахих)¹³³.

¹³⁰ Әбу Дәуіт, Сыффарғус-салә – 859-хадис. Сахих; Ибн Мажәда ұқсас хадис №872 хадис.

¹³¹ Әбу Дәуіт, 2/88-бет, №783 хадис.

¹³² Нурул Изах – 27-бет. Сүнәнус сала.

¹³³ Ибн Мажә – 388-бет, 888-хадис; Әбу Дәуіт, №886 хадис; Тирм - зи, №262 хадис.

4. Руқуғқа барғанда және руқуғдан тіктелгенде ең кемі бір рет «Сүбханаллаһ» дейтіндей уақыт кідіру – Әбу Ханифа пікірі бойынша уәжіп. Ал, оның шәкірті Әбу Юсуф «парыз» деген¹³⁴.

Әбу Дәуіт риуаят еткен хадисте намазын тез оқыған кісіні Пайғамбарымыз (с.а.у.) шақырып алып:

عن أبي هرير قال (رسول الله صلى الله عليه و سلم): إذا قُمْتَ إِلَى
الصَّلَاةِ فَكَبِّرْ , ثُمَّ اقْرَأْ مَا تَيَسَّرَ مَعَكَ مِنَ الْقُرْآنِ , ثُمَّ ارْكَعْ حَتَّى
تَطْمَئِنَّ رَأْسَكَ , ثُمَّ ارْفَعْ حَتَّى تَعْتَدِلَ قَائِمًا , ثُمَّ أَسْجُدْ حَتَّى تَطْمَئِنَّ
سَاجِدًا , ثُمَّ ارْفَعْ حَتَّى تَطْمَئِنَّ جَالِسًا . وَافْعَلْ ذَلِكَ فِي صَلَاتِكَ كُلِّهَا .
رواه أبو داود (إسناده صحيح)

«Намазға тұрғанда «тәкбір тахрим» айт. Кейін Құраннан жеңіл келгенін (жадында жақсы сақталғанын, өзіңе ыңғайлы болғанын) оқы. Сосын руқуға барғанда, толық иілгеніңе көзің жетсін. Руқуғдан тіктелгенде бойыңды түзу ұста. Сәждеге бас қойғаныңда сәжде еткеніңе көзіңді жететіндей етіп толық жаса. Кейін отырғанда да еркін, бірақ, тіктеліп отырғаныңа көз жеткіз. Барлық намаздарыңды осылай орында»,- деген еді¹³⁵.

5. Руқуғдан тіктелер кезде «Сәмиғаллаһу лиман хамидаһ» (Алла өзіне мақтау айтқанды естиді) дейді, бойын тіктеген соң «Раббәнә ләкәл хамд» (Раббым! Барлық мақтау сен үшін) деп, айтады. Бұларды айту – сүннет¹³⁶.

Сахих Мүслімде Сахаба Әбу Нұрайрадан риуаят етілген хадисте Пайғамбарымыз былай дейді:

¹³⁴ Бәдаиғ, 1/686-бет.

¹³⁵ Әбу Дәуіт, №856 хадис. Сахих.

¹³⁶ Таһмаз, әл-Фикһул Ханафи – 1/221-бет.

عن أبي هريرة أن رسول الله (صلى الله عليه و سلم) قال: « إِذَا قَالَ
الإمام سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمَدَهُ فَقُولُوا اللَّهُمَّ رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ فَإِنَّهُ مَنْ وَافَقَ
قَوْلَهُ قَوْلَ الْمَلَائِكَةِ غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ». رواه المسلم

«Имам (рукуғтан тұрып жатып) «Сәмиғаллаһу лиман хамидаһ» дегенде сендер «Аллаһумма Раббәнә ләкәл хамд» деп, айтыңдар. Егер кімнің сол айтқаны періштелердің айтқан сәтіне сәйкес келсе, оның өткен күнәлары кешіріледі»¹³⁷.

Сәжде

Рукуғдан тіктеліп жатып, «Сәмиғаллаһу лиман хамидаһ» дейді, тіктелген соң «Раббәнә ләкәл хамд», деп, айтылады. Содан кейін сәждеге барады. Сәжде жасау – парыз¹³⁸. Сәжде мына төмендегідей ретпен орындалады¹³⁹:

1.«Аллаһу әкбар», деп, алдымен тізерлеп, содан кейін қолымен жер таянады. Бұл жайында әл-Хаким ән-Нисабури өзінің «әл-Мүстәдрак» атты кітабында риуаят еткен хадисте сахаба Әнәс былай дейді:

عن أنس قال: رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَبَّرَ فَحَادَى
بِإِبْهَامَيْهِ أُذُنَيْهِ ثُمَّ رَكَعَ حَتَّى اسْتَقَرَّ كُلُّ مَفْصِلٍ مِنْهُ ، وَأَنْحَطَّ بِالتَّكْبِيرِ
حَتَّى سَبَقَتْ رُكْبَتَاهُ يَدَيْهِ. رواه الحاكم. (إسناده صحيح،

و لا أعرف له علة)

«Мен Пайғамбарымыздың тәкбір алғанда екі басбармағын құлақ тұсына келтіргенін көрдім. Кейін буындарын толықтай орнықтырып рукуғ жасады. Со-

¹³⁷ Сахих Мүслим, Китабус Сала – №409-хадис; Тирмизи 1/272-бет, №267 хадис.

¹³⁸ Тирмизи, №272 хадис. Сахих; Бұхари, №812 хадис.

¹³⁹ Тахмаз, әл-Фикһул Ханафи, 1/223-бет.

сын «Аллаһу әкбәр», деп, қолынан бұрын тізесін қойып (сәждеге) барды»¹⁴⁰.

Бұл хадис жайында аталмыш хадис ғалымы былай дейді: Бұл Бұхари мен Мұслимнің хадис қабылдау шарттарына сай «сахих» жолмен келген. Ол хадистен қандай да бір мін таппадым.

Тағы бір хадисте Уәйл ибн Хужр былай деген:

عن وائل بن حجر قال: رأيتُ رسول الله (صلى الله عليه و سلم) إذا سجد يضعُ ركبتيه قبلَ يديه، وإذا نهضَ رفعَ يديه قبلَ رُكْبتيه. رواه الترمزي (هذا حديث غريب حسن)

«Мен Пайғамбарымыздың сәждеге барарда қолдарынан бұрын тізерлегенін көрдім. Ал, сәждеден тұрарда тізеден бұрын қолын көтеретін еді»¹⁴¹. (Хасан).

Имам Байһақи өзінің «әс-Сүнәнүл-кубра» атты хадис жинағында былай дейді:

« وَرَوَيْنَا عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ ، وَعَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ ، فِي وَضْعِ الرُّكْبَتَيْنِ قَبْلَ الْيَدَيْنِ مِنْ فِعْلِهِمَا ».

«Бізге Омар ибн әл-Хаттаб пен Абдулла ибн Мәсғудтың (сәжде жасарда) алдымен тізерлейтіні бізге риуаят етілді»¹⁴².

2. Сәждеге барған кісі екі қолдың арасынан маңдайын және мұрнын жерге тигізеді. Қол құлақ тұсында болады¹⁴³. Бұған дәлел:

¹⁴⁰ әл-Хақим, Мұстадрәк – 1/349-бет, (149) 822-хадис.

¹⁴¹ Тирмизи – 1\273-бет, 268-хадис. Хадис ғариб-хасан; Әбу Дәуіт – 2/130-бет, №839 хадис. Хасан; Ибн Мажә – 882.

¹⁴² Байһақи – 2/143-бет.

¹⁴³ Ихтияр, – 1/177-бет.

Әбу Исхақ былай дейді:

عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ قَالَ قُلْتُ لِلْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ أَيْنَ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَضَعُ وَجْهَهُ إِذَا سَجَدَ فَقَالَ بَيْنَ كَفَيْهِ. رواه الترمذي:

حسن صحيح غريب.

«Сахаба Барра ибн Азибтен «Пайғамбарымыз (с.а.у.) сәждеде жүзін қай жерге қоятын еді?» деп сұрағанымда, ол (р.а.): «Екі қолының арасына», – деп жауап берді¹⁴⁴.

Тағы бір хадисте Әбу Хумайди әс-Сағиди былай дейді:

عن أبي حميد الساعدي: «أن النبي (صلى الله عليه وسلم) كان إذا سَجَدَ أَمَكَنَّ أَنْفَهُ وَجَبْهَتَهُ مِنَ الْأَرْضِ...».

رواه الترمذي: (حسن صحيح)

«Пайғамбарымыз сәжде жасағанда мұрны мен маңдайын жерге толық тигізетін...»¹⁴⁵ (Сахих).

3. Сәждеде білекті жоғары ұстау керек. Бұған мына хадис дәлел:

Сахих мұслимдегі хадисте Пайғамбарымыз (с.а.у.):

عن البراء قال: قال رسول الله (صلى الله عليه وسلم): «إِذَا سَجَدْتَ فَضَعْ كَفَيْكَ وَارْفَعْ مِرْفَقَيْكَ». رواه مسلم

«Егер сәжде жасайтын болсаң, алақаныңды жерге қойып, шынтағыңды көтер»¹⁴⁶, – деген.

Әнәстан риуаят етілген бір хадисте Пайғамбарымыз (с.а.у.):

¹⁴⁴ Тирмизи, 271-хадис. Сахих, ғариб, хасан.

¹⁴⁵ Тирмизи, 270-хадис. Сахих; Әбу Дәуіт, Салә, №894 хадис.

¹⁴⁶ Мүслим, 494-хадис.

عن أنس قال: قال رسول الله (صلى الله عليه و سلم) «اعْتَدِلُوا فِي السُّجُودِ، وَلَا يَبْسُطُ أَحَدُكُمْ ذِرَاعَيْهِ انْبِسَاطَ الْكَلْبِ». رواه مسلم

«Сәжделеріңді дұрыс жасаңдар, иттерге ұқсап, білектеріңді жерге қоймаңдар!»¹⁴⁷, – деген.

4. Сәждеде қолтықты қыспай, ашық ұстау – сүннет¹⁴⁸. Ал, егер жамағатпен оқыған кезде қасындағы адамға кедергі келтіретін болса, онда шынтақтарын өкпе тұсына тақап ұстайды¹⁴⁹.

Мүслім келтірген сахих хадисте Абдулла ибн Мәлік былай дейді:

«كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا سَجَدَ يَجْنَحُ فِي سُجُودِهِ حَتَّى يُرَى وَضَحُ إِبْطِئِهِ». رواه مسلم

«Пайғамбарымыз (с.а.у.) сәждеде барғанда екі білегін екі жағына қарай ашып ұстайтыны соншалық, қолтығының ағы көрінетін»¹⁵⁰.

4. Сәждеде қарны мен санының арасын ашық ұстайды. Бұл – сүннет¹⁵¹.

عن مَيْمُونَةَ قَالَتْ: «كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا سَجَدَ لَوْ شَاءَتْ بِهِمَّةٌ أَنْ تُمَرَ بَيْنَ يَدَيْهِ لَمَرَّتْ». رواه مسلم

Мәймуна **«Пайғамбарымыздың сәждеде (саны мен қарнының) арасы қозы өтіп кететіндей ашық болатын»¹⁵²** дегенді риуаят етті.

¹⁴⁷ Мүслім, 493-хадис.

¹⁴⁸ Әш-Шарнабуләли, Нурул изах – 27-бет. Сүнәнус сала.

¹⁴⁹ Бахрур Раик, Китабус-салә; Айни, Биная -2/247; Нуруль изах-27 бет. Сүнәнус сала.

¹⁵⁰ ән-Нәуәуи, Шарх Мүслім, №495 хадис.

¹⁵¹ Бахрур Раик, Китабус-салә; Айни, Биная -2/247

¹⁵² Мүслім, №496 хадис.; Хидая, Сыффатус-салә – 1/129 бет.;

6. Сәжде кезінде екі аяқты ауаға көтермей, аяқтың башпайларын құбылаға қаратып, жерге тигізеді¹⁵³.

عن أبي حميد عن النبي (صلى الله عليه وسلم): ... فَإِذَا سَجَدَ وَضَعَ يَدَيْهِ غَيْرَ مُفْتَرِشٍ وَلَا قَابِضِهِمَا وَاسْتَقْبَلَ بِأَطْرَافِ أَصَابِعِ رِجْلَيْهِ...»
رواه البخاري

Сахих Бухаридегі бір хадисте Сахаба Әбу Хумайд Сағиди Пайғамбарымыздың (с.а.с.) қалай сәжде жасағанын былай суреттейді: **«...Ол кісі сәждеде қолын қойғанда білегін жерге тигізбейтін. Ал, (сәждеде) баспайларын құбылаға қаратамын...»**¹⁵⁴.

7. Сәждеде ең кемі үш мәрте «Сұбхана раббиял ағла», деп, тәсбиһ айтады. Бұл – сүннет¹⁵⁵.

عن حذيفة بن اليمان أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ إِذَا رَكَعَ : سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيمِ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ، وَإِذَا سَجَدَ قَالَ: سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلَى ثَلَاثَ مَرَّاتٍ .» (رواه ابن ماجه (صحيح) و الترمذي و أبو داود (حسن لغيره)).

Сахаба Хузайфа Пайғамбарымыздың (с.а.с.) былай дегенін естіген: **«Кім де кім руқуға барса, үш рет «Сұбхана раббиял азим» (Ұлы Жаратушы мінсіз, кемшіліктен пәк) десін, ал сәждеде үш рет «Сұбхана раббиял ағла» (Алланы асқақ, мінсіз, деп, ұлықтаймын)»** десін¹⁵⁶.

8. Бұдан соң «Аллаһу әкбар», деп, басын сәждеден көтеріп, тізерлеп отырады. Отырғанда «Сұбхан-Аллаһ»,

¹⁵³ Бахрұр Раик – 1/556 бет.; Майдани, Лұбаб – 1/70 бет.

¹⁵⁴ Сахих Бұхари – 794 хадис. –Фатхул Бари:

القبلة المراد أن يجعل قدميه قائمتين على بطون أصابعهما و عقباه مرتفعان فيستقبل بظهور قدميه

¹⁵⁵ Нурул изах – 27 бет. Сүнәнус сала.

¹⁵⁶ Ибн Мәжә – 388бет/888 хадис; Әбу Дәуіт – 2/162-бет, 886-хадис. Хасан ли ғойрихи.;

деп, айтылатындай қысқа уақыт кідіреді де екінші мәрте сәждеге барады. Екінші мәрте сәждеге бару – уәжіп. Екі сәжде арасында кідіру – сүннет¹⁵⁷.

Бұл жайында «Сахих Мүслимде» келтірілген хадисте сахаба Әнәс былай дейді:

عن أنس قال: ... كان رسول الله (صلى الله عليه و سلم)... ثُمَّ يَسْجُدُ
وَ يَقْعُدُ بَيْنَ السَّجْدَتَيْنِ حَتَّى نَقُولَ: «قَدْ أَوْهَمَ». رواه مسلم.

«... (Пайгамбарымыз сәжде жасағанда екі сәжде арасында отыратын (ұзақ отырып қалатыны соншалық) «Сірә, (намазда екенін немесе екінші сәждені) ұмытып кетті ме», деп, ойлаушы едік»¹⁵⁸.

«Әттахиат» отырысы

Намазда «*тәшәһуд (әт-тахиат) дұғасы*» айтылып болатындай уақыт «*соңғы отырыста*» отыру – парыз. Бұхари жеткізген хадисте Алла елшісі (с.а.у.) намазын қате оқыған кісіге қалай намаз оқу керек екендігін үйретеді:

إِذَا قُمْتَ إِلَى الصَّلَاةِ ، فَاسْبِغِ الوُضُوءَ ، ثُمَّ اسْتَقْبِلِ الْقِبْلَةَ ، فَكَبِّرْ ، ثُمَّ
أَقْرَأْ بِمَا تَيَسَّرَ مَعَكَ مِنَ الْقُرْآنِ ، ثُمَّ ارْكَعْ حَتَّى تَطْمِئِنَّ رَاكِعًا ، ثُمَّ ارْفَعْ
حَتَّى تَسْتَوِيَ قَائِمًا ، ثُمَّ اسْجُدْ حَتَّى تَطْمِئِنَّ سَاجِدًا ، ثُمَّ ارْفَعْ حَتَّى
تَطْمِئِنَّ جَالِسًا ، ثُمَّ افْعَلْ ذَلِكَ فِي صَلَاتِكَ كُلِّهَا

«Дәретіңді толық алып, құбылаға бет түзеп, тәкбір айт та намазыңды оқы. Кейін Құраннан жеңіл келгенін оқы. Сосын толық рукуғ жаса, сосын тіктеліп, тік тұр. Одан кейін толық сәжде жаса. Басыңды көтеріп еркін, бірақ, тік отыр. Барлық намаздарыңды осылай оқы!»¹⁵⁹.

¹⁵⁷ Әш-Шарнабуләли, Мәрақил Фәләх -99 бет.

¹⁵⁸ Сахих Мүслим – 218-бет, 473-хадис.

¹⁵⁹ Сахих Бұхари, №5897 хадис.

Мұнда Алланың елшісі (с.а.у.) намаздың өзге парындарымен қатар намаз соңында да белгілі бір уақыт аралығында отыру керек екендігін білдіріп тұр. Демек, бұлай істемеген адамның намазы бұзылады.

1. Төрт және үш рәқағатты намаздардың екінші рәқағатында отыру – уәжіп¹⁶⁰. Мұны «әуелгі отырыс», деп те атайды. Кейде Пайғамбарымыз (с.а.у.) әуелгісінде отырмай, тұрып кеткен кездерінде намаз соңында «сәһу» сәждесін жасайтын. Бұл – оның уәжіп екендігіне дәлел.

Сахих Мүслімдегі хадисте Абдулла ибн Бухайна атты сахаба былай дейді:

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ ابْنِ بُحَيْنَةَ . رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ . أَنَّهُ قَالَ صَلَّى لَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَكَعَتَيْنِ مِنْ بَعْضِ الصَّلَوَاتِ ثُمَّ قَامَ فَلَمْ يَجْلِسْ ، فَقَامَ النَّاسُ مَعَهُ ، فَلَمَّا قَضَى صَلَاتَهُ وَنَظَرْنَا تَسْلِيمَهُ كَبَّرَ قَبْلَ التَّسْلِيمِ فَسَجَدَ سَجْدَتَيْنِ وَهُوَ جَالِسٌ ثُمَّ سَلَّمَ

«Пайғамбарымыз бізге намаз оқытқанда бір намаздың екінші рәқағатындағы «әуелгі отырысқа» отырмай тұрып кетті. Арттағы жамағат та онымен бірге тұрды. Намаздың соңында «сәлем беруін» күтіп тұрдық. Ол кісі тәкбір айтып отырған күйі сәлем берместен (қосымша) екі сәжде жасады. Артынша сәлем берді»¹⁶¹.

Ханафи мәзһабында сәһу сәждесі сәлем бергеннен кейін жасалады. Сахих Мүслімде келген тағы бір хадисте Абдулла ибн Масғұд:

عن عبد الله أن النبي (صلى الله عليه و سلم) سجدَ سجدتَي السَّهْوِ ،
بَعْدَ السَّلَامِ وَ الْكَلَامِ . رواه مسلم

¹⁶⁰ Бахрур-Раик – 1/524-бет.

¹⁶¹ Сахих Мүслім- 570-хадис.

«Пайғамбарымыз (с.а.у.) сәлемнен кейін сәһу сәждесін жасады»¹⁶², – деді.

Сондай-ақ, Ибн Мажәда риуаят еткен сахих хадисте Алқама былай дейді:

عن علقمة أن ابن مسعود سَجَدَ سَجْدَتِي السَّهْوِ بَعْدَ السَّلَامِ، وَ ذَكَرَ أَنَّ النَّبِيَّ (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فَعَلَ ذَلِكَ. رَوَاهُ ابْنُ مَاجَةَ (صَحِيح)

«Абдулла ибн Мәсғуд сәлемнен кейін сәһу сәждесін жасап, Пайғамбарымыздың солай істегенін жеткізді»¹⁶³.

2. Ханафи мәзһабы бойынша ер кісілер намаздың екі сәжде арасындағы отырысы мен *«әттәһият»* (тәшәһһуд) отырысында сол аяғын жамбасының астына басып, оң аяғының басшпайларын құбылаға қаратады. Бұл – сүннет¹⁶⁴. Бұл жайлы Тирмизидің *«сүнәһында»* риуаят етілген хадисте сахаба Уә`иль ибн Хужр былай дейді:

عَنْ ابْنِ حُجْرٍ قَالَ: «قَدِمْتُ الْمَدِينَةَ قُلْتُ لِأَنْظُرَنَّ إِلَى صَلَاةِ رَسُولِ اللَّهِ فَلَمَّا جَلَسْتُ يَغْنِي لِلتَّشَهُدِ افْتَرَشَ رِجْلَهُ الْيُسْرَى وَوَضَعَ يَدَهُ الْيُسْرَى يَغْنِي عَلَيَّ فَخَذَهُ الْيُسْرَى وَنَصَبَ رِجْلَهُ الْيُمْنَى.

رواه الترمذي (حسن صحيح)

«Мен Мәдина қаласына келгенімде өз-өзіме «ардақты Пайғамбарымыздың намазын қалай оқитынын көруім керек» дедім. (Барып қарағанымда) Ол кісі тәшәһһудте оң аяғын (башпайларын құбылаға қаратып) тіктеді. Сол қолын сол аяғының санының үстіне қойды»¹⁶⁵.

¹⁶² Сахих Мүслім- (571) 95-хадис

¹⁶³ Ибн Мажә, Фимән сәжәдәһума бағдас-сәләм – 2/279 бет, 1218-хадис.

¹⁶⁴ Әбдіхамид Таһмаз, әл фикхул Ханафи – 1/225 бет.; М.Исаұлы, Қ.Жолдыбайұлы: Ғылымхал – 160-бет. Алматы.

¹⁶⁵ Тирмизи, «Кәйфаль Жулусу фит Тәшәһһуд» – 218 баб/292, 293 хадис; Әбу Дәуіт, 179-баб, №957 хадис.

Хадисші ғұлама Тирмизи бұл хадиске **«Бұл хадис хасан, сахих. Суфян әс-Саури және куфалық ғалымдардың жолы»**, – деп, баға берген.

Сондай-ақ, хадисші ғалым Нәсәи риуаят еткен сахих хадисте сахаба Абдулла ибн Абдулла ибн Омар (Омардың немересі) әкесінен (яғни, Абдулла ибн Омардан) естігенін былайша жеткізеді:

عن عبد الله بن عبد الله بن عمر عن أبيه، قال: من سنة الصلاة أن ينصب القدم اليمنى واستقبله بأصابعها القبلة والجلوس على اليسرى. رواه النسائي

«Намаздың сүннетінің бірі – оң аяқтың башпайларын құбылага қарату»¹⁶⁶.

3. Тәшәһһуд отырысында қолымызды санымызға қойып, саусақтарымыздың тізеге жанасуы – сүннет¹⁶⁷.

Сахих Мүслімдегі хадисте Әмір ибн Абдулла ибн Зүбәйір әкесінің (Абдулла ибн Зүбәйірдың) мына сөзін риуаят етеді:

عن عامر بن عبد الله بن الزبير، عن أبيه، قال: «كان رسول الله صلى الله عليه وسلم إذا قعد يدعو، وضع يده اليمنى على فخذه اليمنى، ويده اليسرى على فخذه اليسرى...» . رواه مسلم

«Пайғамбарымыз (с.а.у.) намазда дұға (әттахият) оқуға отырғанда оң қолын оң санының үстіне, сол қолын сол санының үстіне қоятын еді...»¹⁶⁸.

4. Әуелгі отырыс пен соңғы отырыста **«тәшәһ-һуд»** дұғасын оқу – уәжіп¹⁶⁹. Нәсәидегі сахих хадисте сахаба

¹⁶⁶ Нәсәи әс-Сүнәнүл-кубра – 373-бет/213-баб, №748 хадис.

¹⁶⁷ әш-Шәрнабиләли, Нурул изах; Тахмаз, әл-Фикһүл-Ханафи; Е.Ыбырайым, Н.Сайлауұлы, «Намаз оқып үйренейік» – 33-бет.

¹⁶⁸ Мүслім- 262 бет/(113) №579 хадис.

¹⁶⁹ Бахрур-Раик – 1/524-бет; Әш-Шәрнабиләли, Нурул изах.

Абдулла ибн Аббас былай дейді: «*Біз Алланың елшісімен бірге едік. Діннің қыр-сырынан хабарымыз жоқ бізге Пайғамбарымыз: «(намаздағы) әр отырыста мына (дұғаны) айтыңдар»* деді:

«*Әт-тахияту лиллаһи уас-салауаату уат-ғайбәәт, әс-сәләму алейка әйюһан-нәбию уә рахматуллаһи уә бәрәкәтуһ, әс-сәләму аләйна уә алә ибәдилләһис саалиһинн, әшһадү әл-ләә иләһә иллАллаһ уә әшһадү әннә Мухаммәдән абдуһу уә расуулуһ*»¹⁷⁰.

عن عبد الله بن مسعود، قال: كُنَّا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا نَعْلَمُ شَيْئًا، فَقَالَ لَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: « قُولُوا فِي كُلِّ جَلْسَةٍ: التَّحِيَّاتُ لِلَّهِ وَالصَّلَوَاتُ وَالطَّيِّبَاتُ، السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ، السَّلَامُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللَّهِ الصَّالِحِينَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ

.. رواه النسائي

5. Тәшәһһуд дұғасы іштей оқылады. Әбу Дәуіттегі хадисте сахаба Абдулла былай деген:

عن عبد الله، قال: مِنَ السُّنَّةِ أَنْ يُخْفِيَ التَّشَهُدَ. رواه أبو داود (إسناده

صحيح)

«*Тәшәһһудты жасырын оқу – Пайғамбарымыздың ісі*»¹⁷¹. (*Хадистің тізбегі – сахих*)

6. Әуелгі отырыста тек тәшәһһуд оқылады. Ибн Әби Шәйбәның «*Мұсаннаф*» атты хадис кітабында сахаба Абдулла ибн Омар (р.а) былай дейді:

¹⁷⁰ Нәсәи, әс-Сүнәнүл-кубра, әт-тәшәһһудүл әууәл, 216-баб/756- х - дис.

¹⁷¹ Әбу Дәуіт, Ихфа әт Тәшәһһуд, 184 баб/986 хадис; әл-Хаким, 1/354 бет; Тирмизи – 1/284-бет, №291 хадис.

عَنِ ابْنِ عُمَرَ ، أَنَّهُ كَانَ يَقُولُ : مَا جُعِلَتِ الرَّاحَةُ فِي

الرُّكُعَيْنِ إِلَّا لِلتَّشَهُدِ

«Біз екінші рәкәзаттан кейінгі отырыста (әуелгі отырыс) тек тәшәһүд (әттахият) дұғасы үшін ғана отыратынбыз»¹⁷².

7. Соңғы отырыста «тәшәһүд» (әттахият) дұғасынан кейін салауат айтып, Құраннан және сүннеттен дұғалардың бірін оқиды¹⁷³.

Ибн Мажәда риуаят етілген «Сахих хадисте» Ибн Әби Ләйлә былай дейді:

عَنِ ابْنِ أَبِي لَيْلَى قَالَ : لَقَبَنِي كَعْبُ بْنُ عُجْرَةَ فَقَالَ : أَلَا أَهْدِي لَكَ هَدِيَّةً : خَرَجَ عَلَيْنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقُلْنَا : قَدْ عَرَفْنَا كَيْفَ نُسَلِّمُ عَلَيْكَ فَكَيْفَ نُصَلِّيْ عَلَيْكَ ؟ قَالَ فُؤَلُوا : اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ إِنَّكَ حَمِيدٌ مُّجِيدٌ اللَّهُمَّ بَارِكْ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ كَمَا بَارَكْتَ عَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ إِنَّكَ حَمِيدٌ مُّجِيدٌ.

«Кәзб ибн Ұжраны кездестірдім. Ол маған: «Саған бір сый жасайын ба? Бір күні бізге Пайғамбарымыз келген еді. Біз оған: Біз сізге намазда қалай сәлем жолдауды үйрендік(әттахият (сәлем) дұғасын үйренік). Енді сізге салауатты қалай айтамыз? – дедік. Ол былай айтыңдар деді: «Аллаһумма салли алә Мухаммәдин уә алә әәли Мухаммәд. Кәмә саллайта алә Ибраһима иннәкә хамидум мәжид. Аллаһумма бәрик алә Мухаммәдин уә алә әәли Мухаммәд. Кәмә бәракта алә Ибраһима иннәкә хамидум мәжид», – деді¹⁷⁴.

¹⁷² Ибн Әби Шәйба, Мұсаннаф, 1/263-бет, №3026 хадис.

¹⁷³ Әш-Шәрнабиләли, Нурул изах.

¹⁷⁴ Ибн Мажә сүнәні, 25 баб/ 904-хадис; Сахих Мүслім – 192-бет/ (405,406, 407) – 65,66,67. Бұхари-5996

Тәшәһһудтан кейін салауат айту жайында Сахих Мүслімде де келген.

Ибн Өби Шәйбаның риуаят етуі бойынша сахаба Абдулла ибн Мәсғұд (р.а.) былай деген:

عن عبد الله قال يَتَشَهَّدُ الرَّجُلُ ، ثُمَّ يُصَلِّي عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ، ثُمَّ يَدْعُو لِنَفْسِهِ . رواه ابن شيبه

«(Соңғы отырыста) Адам тәшәһһуд дұғасынан кейін Пайғамбарымызға салауат айтып, кейін өзіне дұға тілейді»¹⁷⁵.

Бұл хадистен түсінгеніміз, тәшәһһуд дұғасы мен салауатты оқып болып, дұға айту ғалымдарымыздың басым көпшілігінің пікірі бойынша – ұнамды іс (мәндуп)¹⁷⁶.

Дегенмен, салауаттан кейін оқылатын дұғамыз Құран не сүннеттен алынған дұға болуы керек. Өйткені, Сахих Мүслімдегі хадисте сахаба Муғауя ибн әл-Хакәмның (р.а.) риуаят етуі бойынша Алланың Елшісі (с.а.у) былай деген:

«إِنَّ هَذِهِ الصَّلَاةَ لَا يَصْلُحُ فِيهَا شَيْءٌ مِنْ كَلَامِ النَّاسِ . إِنَّمَا هُوَ التَّسْبِيحُ وَالتَّكْبِيرُ وَ قِرَاءَةُ الْقُرْآنِ» . (رواه مسلم)

«Шын мәнінде, намазда адам сөзі араласпауы керек. Намаз тәспихтан, тәкбирден және Құран аяттарын оқудан тұрады»¹⁷⁷.

Сондай-ақ, Умайр ибн Сағидтың айтуы бойынша Абдулла ибн Аббас тәшәһһудтан кейін айтылатын дұғалардың арасында «Раббәна әтина» дұғасын да оқуды кеңес еткен¹⁷⁸.

¹⁷⁵ Ибн Өби Шәйбә, Мұсәннаф, 1/264 бет.

¹⁷⁶ Ибн Мажә шархы, әс-Сәнәди, 909 хадис түсіндірмесі.

¹⁷⁷ Сахих Мүслім – 24-бет/7-баб/ 33-(537) хадис.

¹⁷⁸ Ибн Өби Шәйба, Мұсәннаф, 1/263-бет, №3025 хадис.

*Намаз отырысында саусақты көтерудің
жөн-жоралғысы¹⁷⁹*

Намазда «*Әттахиат*» дұғасының «*Лә илһә*» деген тұсында сұқ саусақты көтеріп, «*иллаллаһ*» (Алла бар) деген жерінде түсіреді¹⁸⁰. Алланың бір, дара екендігіне ишарат ету барлық мәзһабтарда мұстахаб амалға жатады. Яғни, істесең сауап жазылады, істемесең – күнә емес. Ханафи мәзһабындағы айырмашылық мынау: сұқ саусақ «*лә илһә*» деген кезде көтеріліп, «*Иллаллаһ*» деген кезде түсіріледі. Сұқ саусақты көтеріп, ишарат ету «*Алладан басқа тәңір жоқ*» дегенді құптау үшін жасалады.

Ал, намазда сұқ саусақты көтеріп, оны үздіксіз қимылдату мәкрұһ амалға жатады.

Шафиғи мәзһабының белді ғалымы Имам Мұхиддин ән-Науауи өзінің пәтуа жинағында «*Тәшәһүдте оң қолдың сұқ саусағымен ишарат ету мұстахаб амал ма? Және қай уақытта ишарат етіледі? Және саусақты үздіксіз қимылдатады ма? Жоқ, әлде үздіксіз қимылдатудан намаз бұзылады ма? Сондай-ақ, оң қолмен қатар сол қолдың да сұқ саусағымен ишарат жасалады ма? Егер оң қолдың сұқ саусағы жоқ болса, сол қолдың сұқ саусағымен ишарат жасауға бола ма?*» деген бірқатар сұраққа былайша жауап берген:

«*(Әттахиат дұғасындағы) «Иллаллаһ» сөзінде бір рет оң қолдың сұқ саусағын көтеріп, (Алланың бір екендігіне) ишарат жасау – мұстахаб. Бірақ, оны дұға айтылып біткенше көтерудің қажеті жоқ. Егер бұлай істесе, намазы бұзылмағанымен мәкрұһ болады. Намазы бұзылады, деп те айтқандар бар. Оң қолдың сұқ саусағы*

¹⁷⁹ Қ. Жолдыбайұлы, Дін мен діл-2.

¹⁸⁰ Нурул идах.

бар болса да, жоқ болса да, сол қолдың сұқ саусағымен ишарат жасалмайды. Ал, егер жасайтын болса, намаз бұзылмағанмен, мәкрұһ болады»¹⁸¹.

Ал, Ханбалидағы мәзһабының ғұламасы Ибн Құдама өзінің «*әл-Мұғни*» атты мәшһүр кітабында былай дейді: «*Тәшәһүдте (иллаллаһ деп) Алланы айтқан кезде сұқ саусақты көтеріп, (Алланың бір екендігіне) ишарат жасайды. Өйткені, Абдуллаһ ибн Зубайрдан Алла елшісінің саусағымен ишарат ететіні және оны дұға айтылып біткенше көтермейтіндігі риуаят етілген»¹⁸².*

Сондай-ақ, Ханбалидағы мәзһабының белді ғалымдарының бірі – Мансұр ибн Йунус ибн Идрис әл-Бәһути өзінің «*әр-Раудул-мұрабба*» атты кітабында былай дейді:

«Намаздың тәшәһүдінде және дұғасында һәм басқа жердегі дұғаларда да (иллаллаһ, деп) Алланың аты айтылған кезде Алланың бір екендігін білдіру мақса-тында сұқ саусақпен ишарат жасайды. Бірақ, сұқ саусақты дұға айтылып біткенше көтермейтін еді»¹⁸³.

Мәлік мәзһабындағы белгілі пәтуа бойынша сұқ саусақ дұға айтылып біткенше көтерілмейді, тек ишарат етіледі. Бұл жайлы Мәлік ғалымы Иман Ибнул-Хажиб та өзінің «*Мұхтасарында*» айтып өткен¹⁸⁴.

Бұл айтылғандар сұқ саусақты дұға айтылып біткенше көтерудің мәкрұһ амал екендігіне байланысты

¹⁸¹ Имам Мұхидтин ән-Науауи, әл-Мәнсуураат фи ʿујуунил-масаайлил-муһиммат, 93-94-беттер. «әл-Мақтабул-ислами» баспасы, Бәйрут, «әл-Ишрақ» баспасы, Дауха, 2001 ж.

¹⁸² Абдуллаһ ибн Ахмет ибн Құдама әл-Мақдиси, әл-Мұғни, «Дәрул-фикр» баспасы, Бәйрут, һижри 1405 ж.

¹⁸³ Мансұр ибн Йунус ибн Ыдырыс әл-Бәһути, әр-Раудул-мұрабба, 1-том, 179-бет. «Мәқтабатур-рияд әл-хадиса» баспасы, Рияд, һижри 1390 ж.

¹⁸⁴ Хасан ибн Али ас-Саққаф, Мажму Расайлис-саққаф, 2-том, 640-бет. «Дарур-Рази» баспасы.

мәзһаб ғұламаларының берген жауабы. Сұқ саусақты дұға айтылып біткенше көтерудің қажеті жоқтығына, тек Алланың бір екендігіне ишарат жасалатындығына байланысты сахих Мүслімде ибн Омардан мынандай хадис риуаят етілген:

عن عَلِيِّ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْمُعَاوِيِّ أَنَّهُ قَالَ قَالَ رَأَى عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ وَأَنَا أَعْبَثُ بِالْحَصَى فِي الصَّلَاةِ فَلَمَّا أَنْصَرَفَ نَهَانِي فَقَالَ اصْنَعْ كَمَا كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَصْنَعُ فَقُلْتُ وَكَيْفَ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَصْنَعُ قَالَ كَانَ إِذَا جَلَسَ فِي الصَّلَاةِ وَوَضَعَ كَفَّهُ الْيُمْنَى عَلَى فَخِذِهِ الْيُمْنَى وَقَبَضَ أَصَابِعَهُ كُلَّهَا وَأَشَارَ بِإِصْبَعِهِ الَّتِي تَلِي الْإِبْهَامَ وَوَضَعَ كَفَّهُ الْيُسْرَى عَلَى فَخِذِهِ الْيُسْرَى.

Әлі ибн Әбдіррахман әл-Муъауий былай деді: *«Абдулла ибн Омар менің намазда ұсақ тастармен ойнап отырғанымды көрді. Намаз біткен соң ол мені бұл істен тыйды да: «Алла елшісінің істегеніндей істе!» – деді. Мен: Алла елшісі қалай жасайтын еді? – дедім. Ол былай деді: «Алла елшісі намазда отырған кезде оң алақанын оң санының үстіне қойып, саусақтарын жиып, сұқ саусағымен ишарат ететін. Ал, сол алақанын сол санының үстіне қоятын»¹⁸⁵.*

Сондай-ақ, Абдуллаһ ибн Зубайрдан риуаят етілген хадисте дұға айтылып біткенше көтерілмейтіні анық айтылған.

عن عبد الله بن الزبير أنه ذكر أن النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَعَلَى آلِهِ وَصَحْبِهِ وَسَلَّمَ كَانَ يُشِيرُ بِأَصْبُعِهِ إِذَا دَعَا وَلَا يُحَرِّكُهَا

¹⁸⁵ Сахих Мүслім, 1-том, 408-бет. «Дәру Ихиа`ит-турасил-араби» б -спасы, Бәйрут.

Абдуллаһ ибн Зубайрдан риуаят етілді. Ол былай деді: **«Алла елшісі дұға жасағанда (намазда «әттаһият» дұғасын оқыған кезде) саусағымен ишарат ететін, оны ұдайы көтермейтін»**¹⁸⁶.

Имам Мұхиддин ән-Науауи Насаиде және Әбу Дәуідте келген бұл хадисті «Сахих», деп, бағалаған¹⁸⁷. Сондай-ақ, бұл хадисті әл-Бәйһақи, ибн Хиббан, әз-Заһаби сынды хадис білгірлері де сахих, деп, бағалаған¹⁸⁸.

Ал, енді сұқ саусақты дұға айтылып біткенше көтеруді жақтайтындар мынандай хадиске сүйенеді:

أَنَّ وَائِلَ بْنَ حُجْرٍ أَخْبَرَهُ قَالَ قُلْتُ لَأَنْظُرَنَّ إِلَى صَلَاةِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَيْفَ يُصَلِّي فَنَظَرْتُ إِلَيْهِ... ثُمَّ قَبَضَ اثْنَتَيْنِ مِنْ أَصَابِعِهِ وَحَلَقَ حَلْفَةً ثُمَّ رَفَعَ إِصْبِعَهُ فَرَأَيْتُهُ يُحَرِّكُهَا يَدْعُو بِهَا

Уайл ибн Хужрдан риуаят етілді. Ол былай деді: **«Алла елшісінің қалай намаз оқитынын көргім келді. Сөйтіп, ол кісінің былай оқығанын көрдім.... Сосын бас бармақ пен ортаңғы теректі біріктіріп, дөңгелек пішінге келтірді. Одан кейін сұқ саусағын көтерді де ұдайы қимылдатып, дұға ете бастағанын байқадым»**¹⁸⁹.

Біріншіден, Уайл ибн Хужрдан риуаят етілген бұл хадистің мәтініне «қимылдататын еді» деген етістіктің артынан қолданылғанын ескерейік. Себебі, Уайл ибн Хужр-

¹⁸⁶ Әбу Бәкір Ахмет ибн әл-Хұсейн ибн Әлі ибн Мұса, әс-Сунанул-Бәйһақил-кубра, 2-том, 131-бет. «Дарул-Баз» баспасы, Мекке қаласы, 1994 ж. Қосымша қараңыз: Сүлеймен Ибнул-Әшғас Әбу Дәуіт ас-Сажистани, Сунану Әби Дәуіт, 1-том, 260-бет. «Дарул-фикр» баспасы.

¹⁸⁷ Мұхиддин ән-Науауи, әл-Мәжмууъ, 3-том, 417-бет. «Дарул-фикр» баспасы, Бәйрут, 1997 ж.

¹⁸⁸ Хасан ибн Әлі ас-Саққаф, Мажмуъ Расайлис-саққаф, 2-том, 638-бет. Дарур-Рази» баспасы.

¹⁸⁹ Ахмет ибн Шаъб Әбу Әбдірахман ән-Насайи, Сунану ән-Насаийл-кубра, 1-том, 310-бет. «Дарул-кутубил-ғилмия» баспасы, Бәйрут, 1994 ж.

дан риуаят етілген бұл хадисті оннан аса хадис ілімінің хафиздары риуаят еткен кезде *«ишарат етеді»* деген сөзбен ғана шектелген. Ешқайсысында «қимылдататын еді» делінбеген. Ал, хадис ілімінде белгілі бір хадисшінің жеткізген риуаяты өзінен де сенімді басқа хадисшінің жеткізген риуаятына қайшы келіп жатса, онда ол хадис *«шәзз»* болып есептеледі. Ал, хадистің сахих болуы үшін оның *«шәзз»* болмауы шарт. Бұған қоса, Абдулла ибн Зубайрдан риуаят етілген сахих хадисте саусақтың үздіксіз қимылдатылмайтындығы анық білдірілген. Сондай-ақ, Мүслімдегі хадисте де сұқ саусақты қимылдату жөнінде айтылмаған. Хафиз Әбу Бәкірибн Хузайма *«қимылдататын еді»* деген сөздің артық екендігін анық айтады. Ол өзінің *«әс-Сахих»* еңбегінде: *«Бұл риуаяттан басқа ешбір риуаятта (қимылдататын еді) дегені айтылмаған. Осы риуаятта ғана артық айтылған»* деген.

Ал, енді жоғарыдағы дәлел ретінде келтіріліп отырған хадистегі *«саусағын қимылдататын еді»* деген сөзді *«артық»*, *«шәзз»*, деп, қабылдамағанның өзінде оны Абдуллаһ ибн Зубайрдың *«үздіксіз қимылдатпайтын еді»* деген хадисімен тігісін жатқызып, бір-біріне қайшы келмейтіндей етіп түсіндіруге де болады. Яғни, *«сұқ саусағын қимылдататын еді»* дегенде оны үздіксіз қимылдату тұрғысынан емес, саусақты жоғары көтеріп, ишарат ету, деп, түсіну керек. Себебі, бір рет жоғары көтерудің өзі қимылдатуға жатады. Сонда Мүслімдегі және басқа да хадистердегі *«саусағын көтеріп, ишарат ететін»* еді деген хадистерге қайшы келмейді. Бұл жайлы Имам әл-Бәйһақи былай дейді:

«Уайл ибн Хужрдың риуаятындағы «қимылдататын еді» деген тіркестің мағынасы үздіксіз қимылдату емес, саусақты бір рет көтеріп, (Алланың бір екендігіне) ишарат етуді білдіруі»

ықтимал. Осылай түсінген жағдайда бұл риуаят Абдуллаһ ибн Зубайрдың «қимылдатпайтын еді» деген риуаятына сәйкес келеді»¹⁹⁰.

Ал, «саусақты қимылдату – шайтанға тоқпақ» деген түсінікке келер болсақ, біріншіден, бұл мағынада риуаят етілген хадистердің бәрі әлсіз. Екіншіден, бұл хадистегі *«темірден де қатты»* деген сөз тіркесін тура мағынасында емес, ауыспалы мағынасында түсіну керек. Мысалы, Ахмет ибн Ханбалдың *«Мұснадында»* келтірілген Нафиьтың риуаятын тарқатып түсіндіріп көрейік.

عَنْ نَافِعٍ قَالَ كَانَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ إِذَا جَلَسَ فِي الصَّلَاةِ وَضَعَ يَدَيْهِ
عَلَى رُكْبَتَيْهِ وَأَشَارَ بِإِصْبَعِهِ وَأَتْبَعَهَا بَصَرَهُ ثُمَّ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى
اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَهِيَ أَشَدُّ عَلَى الشَّيْطَانِ مِنَ الْحَدِيدِ يَعْنِي السَّبَابَةَ

«Нафиьтан риуаят етілді. Ол былай деді: «Абдуллаһ ибн Омар намазда отырғанда екі қолын тізесіне қоятын да саусағымен ишарат ететін. Көзін саусағына жүгіртетін. Сосын Алла елшісі: Бұл, яғни, сұқ саусақ шайтанға темірден де қатты», – деп, айтты, – деді»¹⁹¹.

Бұл хадис *«Алладан басқа тәңір жоқ»* деген мағынаны білдіретін *«иллаллаһ»*, деп, айтылған кезде сұқ саусақты көтеріп, Алланың бір, дара екендігіне ишарат ету – бейнебір шайтанды темірмен ұрғандай деген мағынаға саяды. Яғни, Алла бір, деп, саусағыңды көтеріп, ишарат етуің шайтанға ауыр соққы болып тиетін амал. Әйтпесе, қолдың астында шайтан тұр, саусақты үздіксіз

¹⁹⁰ Әбу Бәкір Ахмет ибнул-Хұсейн ибн Әлі ибн Мұса әл-Бәйһақи, әс-Сунанул-Бәйһақил-кубра, 2-том, 131-бет. «Дәрул-Баз», Мекке, 1994 ж. 2-том, 131-бет.

¹⁹¹ Ахмет ибн Ханбал Әбу Әбділаһ әш-Шайбани, Мұснаду Ахад ибн Ханбал, 2-том, 119-бет. «Мұссисату Куртуба» баспасы, Мысыр.

қимылдатқан сайын шайтанның басынан ұрасың дегенді білдірмейді. Бірақ, хадистің астарына терең үңілмейтін, танымы таяз бәзбір жандар мұны осылай түсініп жүргені өкінішті-ақ.

Бұл жайлы Хафиз Әбу Бәкір Ибнул-Араби әл-Мәлики *«Баридатул-ахуази»* атты Тирмизиге жазған түсіндірмесінде былай дейді:

«Тәшәһудта саусақтарыңды үздіксіз қимылдатудан сақ болыңдар!... Сұқ саусақты үздіксіз қимылдатсаң, шайтанға ол тоқпақ болады дейтіндерге таң қаламын. Біліп қойыңдар! Сендер шайтанға бір саусақтарыңды қимылдатсаңдар (бір рет ұрсаңдар), ол сендерге он рет қарсы қимылдатады (Яғни, намазда көңілдеріңді қажетсіз бос нерсеге бұру арқылы сендерді он рет ұрған болады). Шын мәнінде, шайтанды саусақтарыңды үздіксіз қимылдатумен емес, оны өздеріңнің ықыластарыңмен, Алла алдында шынайы берілулеріңмен (хушууъ), зікір-дұғаларыңмен, Аллаға сыйынуларың арқылы тоқпақтайсыңдар»¹⁹².

Екі жаққа сәлем беріп, намазды аяқтау

Намазды аяқтар кезде оң жағына, содан соң сол жағына *«әссәләму аләйкум уә раһматуллаһ»*, деп, сәлем беру – уәжіп¹⁹³. Сәлем бергенде иығына мойын бұру – мұстахаб¹⁹⁴. Әзіреті Әлінің риуаят етуі бойынша Пайғамбарымыз (с.а.у.): «Намаздың кілті – дәрет, тахримі (намазға бастағанда одан тыс әрекеттерден тыйылу)

¹⁹² әл-Имамүл-Хафиз Ибнул-Араби әл-Мәлики, Баридатул-ахуази бишархи сахихут-тирмизи, 2-том, 85-бет. «Дарул-кутубил-ылмия» баспасы, Мысыр.

¹⁹³ Ибн Абидин, Раддул-Мұхтар – 2/162-бет.

¹⁹⁴ Нурул изах, әдәбус сала.

—«Аллаһу әкбәр» деумен басталады, сәлем берумен бітеді,
— деген¹⁹⁵.

عن علي رضي الله عنه قال: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
مِفْتَاحُ الصَّلَاةِ الطُّهُورُ وَتَحْرِيمُهَا التَّكْبِيرُ وَتَحْلِيلُهَا التَّسْلِيمُ.
رواه أبو داود

Тирмизидің сүнәнында риуаят еткен сахих хадисте
сахаба Абдулла ибн Масғұд былай дейді:

عن عبد الله عن النبي (صلى الله عليه و سلم): أَنَّهُ كَانَ يُسَلِّمُ عَنْ يَمِينِهِ
وَ عَنْ يَسَارِهِ: «السلام عليكم و رحمة الله، السلام عليكم و رحمة
الله». رواه الترمذي: حديث ابن مسعود حسن صحيح.

**«Пайғамбарымыз (с.а.у.) оң жағы мен сол жағына
«әссәләму алейкум уә раһматуллаһ, әссәләму алайкум
уә раһматуллаһ», деп, сәлем беретін»¹⁹⁶.**

Имамға ұйыған кісі имамнан бұрын сәлем бермейді.
Имаммен бірге немесе одан кейін сәлем береді¹⁹⁷. Сахаба
Итбан ибн Мәлік (р.а.) былай дейді:

عن عتبان رضي الله عنه قَالَ: «صَلَّيْنَا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
فَسَلَّمْنَا حِينَ سَلَّمَ». رواه البخاري

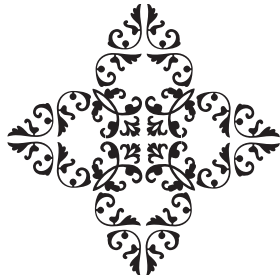
**«Пайғамбарымызға (с.а.у.) ұйып (артында) намаз
оқығанымызда ол кісі сәлем берген сәтте біз де сәлем
беретін едік»¹⁹⁸.**

¹⁹⁵ Әбу Дәуіт, Салә, №618 хадис; Тирмизи өзінің сүнәнінде бұл х -
дисты Әбу Сағидтан келген хадистен сенімдірек (асах) деген:
Бабу: Сыфатус-салә, №238 хадис.

¹⁹⁶ Тирмизи, 221 баб/295-хадис.

¹⁹⁷ Лұбаб, 1/74 бет.

¹⁹⁸ Мұхтасар Сахих Бұхари, 2/217-бет, №380 хадис.

Үтір намазы.

Ханафи мәзхабында үтір намазын оқу – уәжіп. Яғни, оны оқу – міндет. Міндеттілігі жағынан парыз намазынан кейін тұрады.

Әбу Дәуідте риуаят етілген хадисте Пайғамбарымыз (с.а.у):

عن عبد الله بن بريدة عن أبيه، قال: سمعت رسول الله صلى الله عليه
و سلم يقول: الْوُتْرُ حَقٌّ فَمَنْ لَمْ يُوتِرْ فَلَيْسَ مِنَّا الْوُتْرُ حَقٌّ فَمَنْ لَمْ يُوتِرْ
فَلَيْسَ مِنَّا الْوُتْرُ حَقٌّ فَمَنْ لَمْ يُوتِرْ فَلَيْسَ مِنَّا. رواه أبو داود

«Үтір намазы – хақ. Оны оқымаған бізден емес. Үтір намазы – хақ. Оны оқымаған бізден емес. Үтір намазы – хақ. Оны оқымаған бізден емес»¹⁹⁹, – деп, үш рет қайталап айтқан. Яғни, оның бұл сөзі үтір намазының міндет екендігін көрсетеді.

Тағы бір хадисте:

أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ زَادَكُمْ
صَلَاةً فَصَلُّوْهَا فِيمَا بَيْنَ صَلَاةِ الْعِشَاءِ إِلَى صَلَاةِ الصُّبْحِ: الْوِتْرَ الْوِتْرَ.»
الهيثامي (رجاله الصحيح)

«Шынында, Алла сендерге (бес уақыттан басқа) бір намазды қосты. Ол – үтір. Оны құптан мен таң намазының арасында оқыңдар: Үтірді. Үтірді!»²⁰⁰, – деп, бұйырды.

¹⁹⁹ Әбу Дәуіт – 2/559-бет, 335-баб/1419 хадис.

²⁰⁰ Хайсами, Китабус Сала – 2/413 бет, №41 баб/3435-хадис. Сахих. Шәукәни, Нилул Аутар, Әбуабу Салатит Тагауф: Имам Ахметтен және Табараниден риуаят еткен.

Сондай-ақ, сахаба Абдулла ибн Амрдың риуаятында Алланың Елшісі (с.а.у.): **«Шынында, Алла Тағала сендерге бір намаз қосты. Оны үнемі оқыңдар. Ол намаз – үтір намазы»²⁰¹**, – деп бұйырды.

Аталмыш хадистер үтір намазының уәжіп екендігін көрсетуде.

1. Үтір намазы үш рәкағаттан тұрады. Үшінші рәкағатында сәлем беріледі. Бұған дәлел, әл-Хақимнің *«әл-Мүстадрак»* атты хадис жинағында риуаятта Айша анамыз былай дейді:

عن عائشة قالت: كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يُوترُ بثلاثٍ لا يُسلمُ إلا في آخرهنَّ، وَ هَذَا وَتَرَ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، وَ عَنْهُ أَخَذَهُ أَهْلُ الْمَدِينَةِ.

«Алланың Елшісі үтір намазын үш рәкағат етіп оқитын. Сәлемді тек соңында беретін. Омар ибн Хаттаб та осылай оқыды. Мәдине қаласының мұсылмандары осыны үлгі етті»²⁰².

2. Үш рәкағаттың үшеуінде де *«Фатиха»* және қосымша бір сүре оқылады. Ибн Мәжәдәғы сахих хадисте сахаба Абдулла ибн Аббас былай дейді:

عن ابن عباس: أن رسول الله صلى الله عليه وسلم كان يوتر ب(سَبَّحَ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى) و (قل يا أيها الكافرون) و (قل هو الله أحد)

«Шынында, Алланың Елшісі (с.а.у.) үтір намазында (біріншісінде «Фатихадан» кейін) «Азла», (екіншісінде «Фатихадан» кейін) «Кәфирун», (үшіншісінде «Фатихадан» кейін) «Ықылас» сүресін оқитын»²⁰³.

²⁰¹ Хайсами, кітабус Сала – 2/413 бет, №41 баб/3437-хадис. Имам Ахметтен жеткен.

²⁰² Әл-Хақим, әл Мүстадрак – 1/447 бет, №24/1140-хадис.

²⁰³ Ибн Мәжә – 2/248бет, №1171-хадис.

Бұл хадис Айша анамыздан да жеткен.

3. Үшінші рәкағатында «*Фатиха*» және қосымша сүреден кейін рукуғқа бармай «*Аллаһу әкбәр*», деп, қолды құлақ тұсына көтеріп тәкбір алады да қолды қайта байлап, «*Құнұт*» дұғасын оқиды. Дұға ретінде «*Аллаһумм иннә настагинукә*» дұғасы оқылады. Бұл дұғаны білмейтін кісі «*Рәббәна атина*» дұғасын немесе «*Аллаһуммағфирли*», деп, іштей үш рет айтса, Құнұт дұғасының орнына жүреді²⁰⁴.

Сахаба Убәй ибн Кағб:

عن أبي بن كعب: أن رسول الله صلى الله عليه وسلم كان يُوترُ فيقنُتُ قَبْلَ الرُّكُوعِ». رَوَاهُ ابْنُ مَاجَهَ (صحيح)

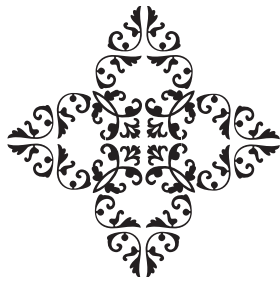
«Пайғамбарымыз үтір намазын оқығанда рукуғқа бармай тұрып, «Құнұт» дұғасын оқитын еді», – дегенді жеткізді²⁰⁵. (Сахих)

Құнұт дұғасында «*Аллаһу әкбәр*», деп, тәкбір алудың дәлелі ретінде имам Бұхаридің «*Құрратуль ғайнайн*» атты еңбегіндегі Әбу Усманның риуаятын келтіруге болады. Ол былай дейді: «**Әзірет Омар «Құнұт» дұғасына қолын көтеретін (тәкбір алатын)**»²⁰⁶.

²⁰⁴ Ибн Ғабидин, әл-Һадиятул Аләия – 95 бет.

²⁰⁵ Ибн Мәжә – 2\255бет, №1182-хадис; Әбу Дәуіт – 2/566-бет, 1427 хадис.

²⁰⁶ Имам Бұхари, Құрратул ғайнайн – №95 хадис.

Әйелдердің намаз оқу ерекшеліктері

Әйел баласы мен ер кісілердің намаздарының арасында бірнеше өзгешеліктер бар. Атап айтсақ, әйелдер ер кісілер сияқты азан шақырып, қамат түсірмейді. Бет-жүзі мен білезігіне дейінгі денесінің қолынан өзге жері жабық болады. Әйел адам үшін мешіттен гөрі үйде отырып, намаз оқығанның сауабы мол. Әйелдердің намаздағы өзге қимылдары да олардың жаратылысымен және сол табиғатына сай діннің үкімдерімен үйлесім табатынын айта кету керек.

Әйелдердің киімі ашылып қалмасы үшін әрі дене мүшелерінің киім сыртынан сыртқа теуіп, көзге оттай басылып, өзгелердің назарын аудармауы үшін намаздағы іс-әрекеттерінің барынша жинақы болуы басты назарға алынған. Мысалы, тәкбірде қолды құлақ тұсына дейін көтергенде жеңі сырғып төмен түсетіндіктен білектерінің ашылып қалу қаупі бар. Сондықтан, олар қолдарын көкірек тұсына көтереді. Сонымен қатар, қолдарын көкіректеріне байлау арқылы да омырауларын қосымша көлегейлеген болады. Ендеше, ардақты Алла елшісінің (с.а.у.) **«Менің намаз оқығанымдай намаз оқыңдар»** деген хадисін негізге алып, әйелдер де дәл еркектер тәрізді намаз оқуы керек, деп, үстірт ұқпауымыз керек.

Исламдағы төрт мәзхаб ғалымдарының басым көпшілігінің берген пәтуасы бойынша әйел баласының намаздағы қимылдарының еркектер сияқты еркін емес, жинақы болуы маңызды. Мәселен, Мәліки мәзхабында әйелдің намаздағы қимылдарының бәрі жинақы болуға тиіс²⁰⁷.

²⁰⁷ У.Зухайли, Маусуғатул фиқһиль Исләми – 1/769-бет.

Ханбалидағы мәзһабында да дәл солай. Ибн Құдама *«әл-Мүғни»* атты еңбегінде әйелдің намазындағы ерекшелігі жайында былай дейді: *«Намаздағы ер кісілерге қатысты үкімдер, негізінде, әйелдерге де қатысты. Бірақ, әйел баласы руқұпта, сәждеде өзін жинақы ұстайды. Ал, отырыста малдас құрып (мүтәраббига) немесе сол жағына қарай жамбастай отырады»*²⁰⁸.

Шафиғи мәзһабында әйелдің намаз қимылдарында төрт жерде өзгешелігі бар:

1. Руқұпта бір тізесін екінші тізесіне, бір аяғын екінші аяғына тигізе тақайды. Сәждеде де екі тізесі мен екі аяғының арасын ажыратпайды, қарны санына тиіп тұрғаны жөн.

2. Еркектер жария оқитын намазды жария, іштен оқитын намаздарды іштей оқиды. Әйелдер бөгде еркектердің жанында намаз оқитын болса, дауыстары естіл-мейтіндей етіп бәсең оқиды.

3. Намаздарына кедергі келтіретін қандай да бір жағдай туса, ер кісілер *«Субханналлаһ»* десе, әйел адам оң қолының алақанымен сол қолының сыртынан шапалақ ұрады.

4. Намазда ерлердің әурет жері саналатын кіндік пен екі бұттың арасы, ал, әйелдердің қолы мен бет-жүзінен өзге жері бүркеулі болуы тиіс²⁰⁹.

«Әссунәнүль Кубра» атты хадис жинағының авторы хадисші әл-Байһақи әйелдің қимылы жайында: ***«Әйелдің намаздағы қимылдарындағы өзгешілік жинақылыққа негізделген. Әйел кісі намазда жинақылыққа ең лайық қимылды орындауға бұйырылды»***, – деген²¹⁰.

²⁰⁸ Ибн Құдама, әл-Мүғни: әл-фарқ бәйнара ражули уәл мар’әти фис сала, 1/599-бет.

²⁰⁹ У.Зухайли, Маусуғатул фикһиль Исләми – 1/777-779 бет.

²¹⁰ Мұстафа әл-Ғадуи, Жамиғул Ахқамун Ниса – 1/376-бет.

Ендеше, Ханафи мәзһабымен қоса өзге үш мәзһабтың үшеуінде де әйел кісінің намаздағы қимылдары жинақылыққа негізделгендігі бірауыздан мақұлданған.

Ханафи мәзһабы бойынша әйелдердің намаз қимылыраындағы ерекшеліктер төмендегідей:

Әйелдердің ифтитах тәкбірі

Әйел адам ифтитах тәкбірін алғанда екі алақанын құбылаға қаратып, саусақтарының ұшын иықтың тұсына дейін көтеріп, «*Аллаһу әкбар*», дейді.

Имам Бұхари өзінің «*Құрратуль ғайнайн*» атты еңбегінде Сүләймән ибн Умайрдың мына сөзін риуаят етеді:

عن عبد ربه بن سليمان بن عمير قال: رأيتُ أُمَّ الدَّرْدَاءِ تَرْفَعُ يَدَيْهَا فِي الصَّلَاةِ حَذْوً مَنْكِبَيْهَا ..

Ол: «*Мен (сахаба Әбу Дарданың зайыбы) Умму Дарданың намазда екі қолын иық тұсына көтергенін көрдім*», – дейді²¹¹.

Ардақты пайғамбарымыз (с.а.у.) Уәйл ибн Хужр есімді сахабасына былай деген: «*Уа, Хужрұлы! Намаз бастағанда екі қолыңды құлаққа дейін көтер. Ал, әйелдер кеуде тұсына көтерсін*»²¹².

Бұл хадис жоғарыдағы Ұмму Дарданың хадисіне қайшы емес. Себебі, әйел кісі қолын кеуде тұсына көтергенде саусақтарының ұшы иық деңгейіне көтеріледі.

Сондай-ақ, осы екі хадистің астарына үңілсек, әйел баласының намаздағы басқа да әрекеттері (рукуғ, сәжде, соңғы отырыста, т.б.) олардың нәзік жаратылысы мен

²¹¹ Имам Бұхари «Құрратуль айнайн» №23 хадис.

²¹² Хайсәми, Мажмағуз-зауаид -2\222 бет, №2594 хадис.

өзге де ерекшелігіне байланысты құлшылық кезінде өзін жинақы ұстаудың қаншалықты маңызды екендігін аңғарамыз.

Әйелдің қол байлауы

Әйел кісі көкірек тұсына оң алақанын сол қолының үстіне қояды. Білезіктерін қапсыра ұстамайды. Намаз кезінде өздерін жинақы ұстауы үшін осылай істеген абзал²¹³.

Табиғин Ата ибн Әби Рабах²¹⁴: **«Әйел кісі қиямда тұрғанда мүмкіндігінше екі қолын жинақы ұстайды»,** – деген²¹⁵.

Әйелдің руқуғы мен сәждесі

Әйелдер руқуғқа барғанда саусақтарының арасын ашпастан тізесіне қояды, арқасы мен тізесін сәл бүгеді. Ал, сәждеге барғанда білектерін жерге тигізіп, шын-тақтарын өкпе тұсына тақап ұстайды, қарны қара санына тиуі шарт²¹⁶. Бұл жайында Әбу Шәйба өзінің «*Мұсаннаф*» атты еңбегінде Әзіреті Әлидің (р.а.) мына сөзін жеткізеді:

عَنِ الْحَارِثِ ، عَنْ عَلِيٍّ ، قَالَ : « إِذَا سَجَدَتِ الْمَرْأَةُ فَلْتَحْتَفِزْ وَلْتَضُمَّ فَخَذَيْهَا » . رواه ابن أبي شيبة

«Әйел баласы сәждеге барғанда (екі сәжде арасында отырғанда) еркін отырсын және (сәждеге барғанда) екі санының арасын ашпай, тигізе тақап ұстайды»²¹⁷.

²¹³ Тәхәнәуи, Илә'әссүннә – 2/199 бет; әл-Айни, Биная; әл-Шарнабәләли, Нурул изах

²¹⁴ Бұл кісі хазірет Айша, Әбу Хұрайра, Абдулла ибн Аббас сынды көптеген сахабалардан хадис риуаят еткен кісі. Мекке ғалымы.

²¹⁵ Ибн Әби Шәйбә, Мұсаннаф.

²¹⁶ Бадайғ – 1/62 бет; Бадруддин Айни, әл-Биная – 2/249-бет.

²¹⁷ Ибн Әби Шәйбә – 1/241 бет, №2777-хадис.

Табиғин Ибраһим ибн Язид ән-Нәхәбидің²¹⁸ былай дегенін риуаят етеді:

عن إبراهيم قال إذا سجدت المرأة فلتزق بطنها بفخذها ولا ترفع عجزتها ولا تُجافي كما يُجافي الرجل». رواه ابن شيبه

«Әйел кісі сәжде жасайтын болса, қарнын қара санына тигізе тақап ұстасын, бөксесін көтермесін және ер кісілер сияқты (екі шынтағын арасын) ашпасын»²¹⁹.

Тағы бір сөзінде Ибраһим:

عن إبراهيم قال إذا سجدت المرأة فلتضمّ فخذها و لتضع بطنها عليهما. رواه ابن شيبه

«Әйел кісі сәжде жасағанда екі санын бір-бірі тигізе тақап ұстасын және қарнын қара санына тигізсін...», – деген²²⁰.

Байхақидың «әс-Сүнәнүл-кубра» атты хадис жинағында Ибраһим ән-Нәхәби былай дейді:

كانت المرأة تؤمر إذا سجدت أن تلزق بطنها بفخذها كيلا ترتفع عجزتها ولا تُجافي كما يُجافي الرجل. رواه البيهقي

«Әйелдерге сәжде жасағанда қарнын екі санына тигізе тақап ұстасын, деп, әмір етілді. Бұл сәжде жасағанда оның бөксесі көтерілмесін деген мақсатта айтылған. Сәжде жасағанда ер кісілер

²¹⁸ Ибраһим ибн Язид ән-Нәхәби, Ирак өңірінің ғұлама фикһшысы әрі хадисте «сиқа/сенімді», оның риуаят еткен хадистерін Нәсәий, Әбу Дәуіт, Даруқутни сынды ғұламалар өз хадис жинақтарына енгізген, ол балалық шағында Айша анамыздың (р.а.) көзін көрген кісі.

²¹⁹ Ибн Әби Шәйба, Мұсаннаф, Әйелдің сәжде жасау бабы – 1/242-бет, 2782

²²⁰ Ибн Әби Шәйба, Мұсаннаф, Әйелдің сәжде жасау бабы – 1/242-бет, 2779

сияқты екі шынтағының арасын ашпасын (деп те бұйырылды)»²²¹.

Әйел кісінің «тәшәһһуд» отырысы

Тәшәһһуд отырысында әйел кісі екі аяғын бүгіп, сол жағына қарай жамбастай отырады. Яғни, сол жақ аяғын оң жақ санының астынан өткізіп, бір жамбастай отырады²²². Мұндай отырыс әйел табиғатына сай келеді әрі жинақы көрінеді. Мұны «*тәуәррүк отырысы*» дейміз. Бұған төмендегі хадис дәлел:

Абдулла ибн Омар (р.а.) риуаят еткен бір хадисте ардақты Пайғамбарымыз (с.а.у.):

عن عبد الله بن عمر قال: قال رسول الله (صلى الله عليه و سلم): «إِذَا جَلَسَتِ الْمَرْأَةُ فِي الصَّلَاةِ وَضَعَتْ فَخْذَهَا عَلَى فَخْذِهَا الْأُخْرَى وَ إِذَا سَجَدَتْ أَلْصَقَتْ بَطْنَهَا فِي فَخْذِهَا كَأَسْتَرَ مَا يَكُونُ لَهَا وَ إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى يَنْظُرُ إِلَيْهَا وَ يَقُولُ: يَا مَلَائِكَتِي أَشْهَدُكُمْ إِنِّي قَدْ غَفَرْتُ لَهَا». رواه البیهاقي

«Әйел баласы намазда сол жақ аяғын оң жақ санының астына басып отырады. Ал, сәждеде қарнын қара санына тигізе тақап ұстасын. Әйел осылай еткенде жинақы көрінеді. Алла (осылай отырып оқыған әйелге) қарап періштелеріне: «Уа, періштелерім! Қуа болыңдар, мен бұл әйелдің күнәсін кешірдім», – дейді» деп, айтқанын жеткізген болатын²²³.

²²¹ Байхаки әс-Сүнәнүл-күбра – 2/314-бет.

²²² А.М.Таһмаз: әл фикһул ханафи фи саубиһил жәдид, 1- том, 226-бет.

²²³ Бәйһақи, әс-сүнәнүл кубра, 2/315-бет, №3199 хадис.

Дұғадан соң бет сипау дұрыс па?

Дұға жасайтын кезде екі қолды көтеру, дұғаның соңынан бет сипау – мұстахаб. Оған мына төмендегі хадистер дәлел:

Тирмизи риуаят еткен «сахих» хадисте хазірет Омар (р.а.) былай деді:

كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا رَفَعَ يَدَيْهِ فِي الدُّعَاءِ لَمْ يَحْطُهَا حَتَّى يَمْسَحَ بِهِمَا وَجْهَهُ. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ: هَذَا حَدِيثٌ صَحِيحٌ غَرِيبٌ.

«Дұға ету үшін Пайғамбарымыз қолдарын көтерсе, бет сипамай түсірмейтін»²²⁴.

Мұхаддис Хаким өзінің «Мұстадрак» атты Бұхари мен Мүслімнің хадис қабылдау талаптарына сай жинақтаған хадис кітабында Ибн Аббастан мына хадисті риуаят етті. Ибн Аббас былай деді: **«Пайғамбарымыз (с.а.у.): Алла тағаладан тілеген кезде алақан жайып тілеңдер, қолдарыңның сыртымен сұрамаңдар. (алақан жайғанда) бет сипаңдар!», – деді»²²⁵.**

عن ابن عباس رضي الله عنهما قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: «إِذَا سَأَلْتُمْ اللَّهَ فَاسْأَلُوهُ بِبُطُونِ أَكْفِكُمْ وَلَا تَسْأَلُوهُ بِظُهُورِهَا وَأَمْسَحُوا بِهَا وَجُوهَكُمْ». رَوَاهُ الْحَاكِمُ فِي الْمُسْتَدْرَكِ عَلَى الصَّحِيحِينَ.

Мухаддис Хаким «Мұстадракта» келтірілген тағы бір хадисте Әзірет Омар былай дейді: **«Шындығында,**

²²⁴ Тирмизи, Дағуат 4/368-бет. №3386 хадис.;

²²⁵ Мұстадрак алас-сахихайн, Суал би батнил-Кітап, №2011 хадис

Пайғамбарымыз (с.а.у.) дұға ету үшін қолын көтеретін болса, екі алақанымен бетін сипамайынша, түсірмейтін»²²⁶.

حَنْظَلَةُ بْنُ أَبِي سَفْيَانَ قَالَ: سَمِعْتُ سَالِمَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ يُحَدِّثُ عَنْ أَبِيهِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ عَنْ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا مَدَّ يَدَيْهِ فِي الدُّعَاءِ لَمْ يَرُدَّهُمَا حَتَّى يَمْسَحَ بِهِمَا وَجْهَهُ .»
«. رواه الحاكم في المستدرک»

Тәспих — зікірді сүннет намазынан кейін тарту қате ме?²²⁷

Жалпы, парыз намаздардан кейін зікір айтып, дұға жасау – сүннет. Алла елшісінің (с.а.у.) бұған қатысты сахих хадистері жеткілікті. Мысалы, Әбу Һурайрадан (р.а.) жеткен Мүслімдегі риуаятта Алла елшісі былай дейді: **«Кім де кім әрбір намаздан кейін 33 рет «Сұбханаллаһ», 33 рет «Алхамдулиллаһ», 33 рет «Аллаһу әкбар» десе, бәрін қосқанда тоқсан тоғыз болады, ал жүзінішісінде «Лә иләһә иллал-лаһу уахдаһу лә шарикә ләһ, ләһул-мулку уә ләһул-хамду уә һуа алаа кулли шайин қадиир», деп, айтса, теңіз толқынының көбігіндей күнәсі болса да, кешіріледі»²²⁸.** Басқа бір риуаятта: **«Кім де кім парыз намаздарының артынан «Аятүл күрсині» оқитын болса, келесі намазға дейін оны Алла қорғайтын болады»²²⁹, – деп, айтылған. Сондай-ақ, басқа бір хадисте Ғұқба**

²²⁶ Мүстадрак, масхул уажһ бил ядайн фид дуга – 2010-хадис.

²²⁷ Қ. Жолдыбайұлы, Дін мен діл-2.

²²⁸ Сахих Мүслім, 1-том, 418-бет. «Дәру Ихиа’ит-турасил-араби» б -спасы, Бәйрут.

²²⁹ Сүлейман ибн Ахмет ибн Айуб Әбіл-Қасым әт-Табарани, әл-Мұғжамүл-кабир, 3-том, 83-бет. «Мәктабу-түз-заһраа» баспасы, 1983 ж.

ибн Амр былай дейді: «Алла елшісі (с.а.у) әрбір намаздан кейін «Фалақ» пен «Нас» сүрелерін оқуымды бұйырды»²³⁰.

Жоғарыдағы риуаяттардан байқағанымыздай, намаздан кейін зікір тартып, дұға тілеу – Алла елшісінің (с.а.у.) маңызды сүннеті. Ал, бұл айтылғандардың намаз парызынан кейін немесе соңғы сүннеттен соң орындалатындығына қатысты мәзһаб ғұламалары арасында екі түрлі көзқарас бар. Алла елшісінің (с.а.у.) зікір мен дұға етуді білдірген кейбір хадистеріндегі *«парыз намаздан кейін»* деген сөзді негізге алған ханафиден өзге мәзһабтарда парыз намаздан кейін дереу зікір мен дұға айтылады. Ал, ханафи мәзһабының ғұламалары Мүслімдегі Айша (р.а.) анамыздан риуаят етілген: *«Алла елшісі (с.а.у.) намазда сәлем бергеннен кейін (шамамен) тек «Аллаһумма энтас-салаам уа минкәс-сәлаам, тәбааракта иа зәл-жәлаали уал-икраам» дейтіндей уақыт қана отыратын»* деген хадисті, сондай-ақ сахихул-Бұхариде Умму Салама (р.а.) анамыздан жеткені: *«Алла елшісі (с.а.у.) намазда сәлем бергеннен кейін әйелдер тұрып кететін. Ал, өзі аз гана кідірістен кейін гана орнынан тұратын»²³¹* сынды хадистерге қайшы келмеу жағын ескеріп, зікір мен дұғаны дереу парыздан кейін емес, ақырғы сүннеттен кейін жасау қажет деген тұжырымға тоқтаған. Себебі, зікір мен дұғаны парыздан кейін дереу айтылатын болса, жоғарыда Айша анамыздан риуаят етілген хадиске қайшы болмақ. Яғни, намаздан кейін айту – сүннет. *«Аятул күрсіні»* немесе *«Фалақ»* пен *«Нас»* сүрелерін оқу, 33 рет *«сұбханаллаһ»*, 33 рет *«Алхамдулиллаһ»*, 33 рет *«Аллаһу әкбар»* және

²³⁰ Ахмет ибн Ханбал Әбу Абдиллаһ әш-Шайбани, Мұснаду Ахад ибн Ханбал, 4-том, 155-бет. «Муссисату Куртуба» баспасы, Мысыр.

²³¹ Сахикул-Бухари. 1-том, 296-бет. «Дәру Ибни Кәсир баспасы», Бәйрут, 1987 ж.

«*Лә иләһә иллаллаһу уахдаһу лә шарриһа ләһ, ләһул-мулку уә ләһул-хамду уа һуа алаа кулли шәйн қадшир*» сынды дұғаларды айту «*Аллаһумма антас-салаам уа минкас-салаам, тәбааракта иа зәл-жәлаали уал-икраам*» дейтіндей мезгілден көп уақытты алатындығы сөзсіз. Ал, Алла елшісі, Айша анамыз жеткізгендей, парыз намазынан кейін шамамен тек «*Аллаһумма әнтас-салаам уа минкәс-сәлаам, тәбааракта иа зәл-жәлаали уал-икраам*» дейтіндей уақыт қана отыратын.

Ендеше, Алла елшісі соңғы сүннеті бар парыз намаздарынан кейін «*Аллаһумма әнтас-салаам уа минкәс-сәлаам, тәбааракта иа зәл-жәлаали уал-икраам*» дұғаларына шамалас қысқа зікірлерді айтқаннан кейін орнынан тұратын да мешіттің бір бұрышындағы бөлмесіне барып, намаздың соңғы сүннетін сонда оқитын. Артынан жоғарыда келтірілген, айтылуы ұзақ уақыт алатын зікір, дұғаларды оқитын. Ал, соңғы сүннеті жоқ «*таң*» мен «*екінті*» намаздарында Алла елшісі (с.а.у.) намаз оқып бола салысымен зікір айтып, дұға ететін. Алла елшісінің: «*Кім де кім таң намазын жамағатпен оқығаннан кейін күн шыққаниша Алланы зікір етіп отыратын болса, содан кейін екі рәкағат намаз оқыса, толық қажылық пен ұмраның сауабын алады. Толық, толық, толық*»²³², – деген хадисі осы айтқанымызды нақтылай түспек.

Тарқатып түсіндірер болсақ, «*Алла елшісі (с.а.у.) намазда сәлем бергеннен кейін тек «Аллаһумма әнтас-салаам уа минкәс-сәлаам, тәбааракта иа зәл-жәлаали уал-икраам*» дейтіндей уақыт қана отыратын», деп, келетін хадис ақырғы сүннеті бар парыз намаздарына байланысты айтылған, ал парыздан кейін сүннеті жоқ «*таң*» мен «*екінті*» намазына мұның қатысы жоқ.

²³² Мұхаммед ибн Иса Әбу Иса әт-Тирмизи, Сунаут-тирмиз, 2-том, 481-бет. «Дарул-ихиаайт-турасил-араби» баспасы, Бэйрут.

Үғни, «*Аятул күрсіні*» және 33 рет «*Сұбханаллаһ*», 33 рет «*Алхамдулиллаһ*», 33 рет «*Аллаһу әкбар*», «*Лә иләһә иллаллаһу уахдаһу лә шарика ләһ, ләһул-мулку уә ләһул-хамду уә һуа алаа кулли шайн қадир*» сынды айтылуы ұзақ уақыт алатын зікір, дұғалардың «*парыз намазынан*» кейін айтылатындығын білдіріп келген кейбір риуаяттарды ханафи ғұламалары соңғы сүннеті жоқ парыз намаздардан кейін, деп, түсінген. Сондай-ақ, хадистердегі «*парыз намазынан кейін*» деген сөз тіркесі зікір мен дұғаның міндетті түрде парыз намаздан кейін айтылады, деп, жаңсақ ұқпау керек. Себебі, парыз намаздардың бекітілген сүннеттері сол намаздардың маңызды бөлігіне жатады. Себебі, бұл сүннет намаздар «*тәһажжүд*», «*сәске*» намаздары секілді мақсаты өз алдына бөлек намаз емес, парыздардың алдында немесе артында бірге орындалады. Мысалы, «*бес уақыт намазымды оқыдым*» деген кезде, әдетте парыз намазбен қатар сүннеттерін де оқылғандығы білдіріледі. Міне, сондықтан хадистердегі айтылуы ұзақ уақыт алатын дұғалардың «*парыз намазынан кейін*» оқылады дегенін ханафи ғалымдары сүннетімен бірге парыз намазынан кейін, деп, түсінген. Бұл жайлы ханафи ғалымы ибн Ғабадин «*Раддул-мұхтарда*» былай дейді: «*Зікірлердің парыз намаздың артынан айтылатындығына байланысты жеткен хадистер олардың сүннет намазынан бұрын емес, керісінше соңғы сүннеттен кейін орындалатындығын білдіреді. Себебі, сүннет намаздар парыз намаздың ажырамас бір бөлігі ғәм толықтырушысы. Сондықтан, парыз намаздың соңғы сүннетінен кейін орындалған зікір, дұғалар да парыз намазынан кейін орындалған болып саналады*»²³³.

²³³ Ибн Ғабадин Мұхаммед Амин ибн Омар, Хашияту ибн Ғаб - дин раддул-мұхтар ғала дуррул-мұхтар, 3-том, 424-бет. «Дарус-сақафати уат-турас» баспасы, Сирия, Дамаск, 2000 ж.

Сонымен қатар, ханафи ғалымдары ізгі амалдардың артынан айтылатын дұға-тілектерің қабыл болу мүмкіндігінің жоғары екенін ескере отырып, парыз намазды соңғы сүннетімен бірге орындағаннан кейін барып қана дұға-тілектің айтылғанын құп көрген. Себебі, парыз бен соңғы сүннет қоса атқарылғанда олардың маңызы арта түседі.

Түйін

Байқағанымыздай, зікір мен дұғаны намаздың соңғы сүннетінен кейін айтуға қатысты ханафи мәзһабының қай жағынан алып қарасаң да иландыратын өз дәлелі болғандықтан оған «*бидғат*», деп, немесе «*сүннетке қатысты нақты дәлелі жоқ*», деп, асығыс «*пәтуа*» беру, әсте, дұрыс емес. Төрт мәзһабтың бірін ұстанатындар, әдетте, бір-біріне әрдайым құрметпен қараған. Әр мәзһабтың өзіндік шариғи көзқарасы мен дәлелі болғандықтан, бір-біріне түсінікпен қараған.

Алайда, бүгінгі таңда «*мәзһаб ұстанбаймын*», деп, өздерін салафи атап жүргендер осындай ұсақ мәселелерді қайта-қайта қазбалап, жамағат арасына іріткі салып жүр. Олар өздерінің тиіп-қашып оқыған немесе жарым-жартылай естіген жартыкеш пайымын асыл дінімздің нақ өзі, өзегі деп, жаңсақ ұғады. Тар түсініктерін өзгелерге таңып, басқаша түсінуге болмайтын Құранның анық аяты немесе Алла елшісінің нақты сүннеті, деп, біледі. Міне, сондықтан, олар өздерінен өзгеше ойлайтындардың бәрін бидғатшы көріп, оларға ту сыртын беретінін несіне жасырайық. Шын мәнінде, олар діннің қыр-сырына қатысты түрлі көзқарастың болатындығын қабылдамау арқылы өздерінің нағыз бидғатшыға айналғандарын өздері де сезбей қалады.

Бүгінде мешіттерімізде имамның жетекшілігімен намаз соңында тәспі тартылып, жамағатпен бірге дұға жасалады. Мұндағы мақсат – намаздан кейінгі зікір-дұғаларды әлі дұрыс біле бермейтін кейбір жандарға үйрету. Сондай-ақ, Алла елшісінің намаз соңындағы зікір, дұғаларға қатысты маңызды сүннетін орындауға аса мән бермей, елеусіз қалдыратындардың да қарасы көп екенін айта кету керек. Сондықтан, имам дауыстап тәспі тартуды өз бастап, жамағаттың маңызды сүннетті орындауына ықпал етіп жүр.

Кейбіреулер жамағатпен зікір тартып, дұға етуді «*бидғат*», деп, ойлауы мүмкін. Алайда, дінімізде бұған ешқандай тыйым жоқ. Себебі, белгілі бір істі бидғатқа шығару үшін ол істің дінде ешбір негізі болмауы шарт. Ал, намаздан кейін зікір айтуды және жамағатпен дұға етуді шарифатымыз құптайды. Белгілі бір істі жамағатпен істеудің сауабы мол екендігі дінімізде айтылған. Ендеше, жамағатпен тәспі тартып, дұға жасау «*дұға жасаңдар*», «*зікір айтыңдар*», деп, көпше түрде келген көптеген аят-хадистердың аясына кіргендіктен, шарифатқа қайшы емес.

Тағы бір ескере кететін жайт, мешітте парыз намазды оқығаннан кейін намаздың соңғы сүннетін үйден оқу, әрине, шарифатқа қайшы емес. Алайда, үй-жайымыз Алла елшісінің бөлмелері тәрізді мешіттің дәл іргесінде болса, бір сәрі. Онда үйден оқудың еш айыбы жоқ. Бұған қоса, бірден жұмысқа кететінімізді ескерсек, сүннет намаздарды мешітте оқығанымыз жөн.

*Жұманың алғашқы төрт рәкағат сүннет
намазының қандай дәлелі бар?²³⁴*

Ханафи, Шафиғи мәзһабтарында, сондай-ақ, Ханбалидағы бір көзқарас бойынша жұма парызының алдында төрт рәкағат сүннет намаз оқылады. Ал, Мәлики мәзһабында жұманың алдында бекітілген сүннет намаз болмағанымен, жалпы нәпіл намаз оқуға рұқсат бар.

Жұма намазының алдында сүннет намаз бар дейтіндер, ең әуелі, жұма намазының бесін намаздың орнына жүретіндігін алға тартады. Сондықтан, жұма намазындағы екі рет азан шақыру, хұтба оқу, парыз намазының төрт рәкағаттан екі рәкағатқа түсуі секілді арнайы шариғи дәлелдермен бекітілген ерекшеліктерінен бөлек өзге мәселелерде жұма намазы бесін намазы секілді оқылады.

Имам әл-Бұхари өзінің сахих хадистер жинағында **«Жұма намазының соңындағы және алдындағы сүннет намаздар»**, деп, арнайы тарау арнағанымен жұманың соңғы сүннетіне байланысты хадисті ғана келтіріп, ал алдыңғы сүннеті жайлы ешқандай хадистен дәлел келтірмеген. Оның орнына бесін намазының алды мен соңында оқылатын сүннет намаздар жайлы айтып кеткен²³⁵.

Имам әл-Бұхаридың бұлай етуінде жұма намазын бесін намазына *«қияс»*, яғни салыстыруы жатыр. Яғни, бесіннің алдында және соңында сүннет намаздары болатыны секілді жұма парызының да алдында және соңында сүннет намазы оқылатыны айтылған.

²³⁴ Қ. Жолдыбайұлы, Дін мен діл-2.

²³⁵ Бадруддин Әбу Мұхаммед Махмуд ибн Ахмет әл-Ъайни, Ымдатул-Қаари шарху Сахихил-Бұхари, 5-том, 126-бет. «Дарул-фикр» баспасы, Бэйрут, 2005 ж.

Имам ән-Нәуауи өзінің Мүслім саихына қатысты жазған *«әл-Минһаж»* атты түсіндірмесінде: *«бесіннің алдында оқылатын сүннет намазды жұманың алдында да оқу – сүннет»*, – деген.

عن علي قال كان رسول الله يصلي قبل الجمعة أربعاً وبعدها أربعاً

Әліден (р.а.): *«Алла елшісі (с.а.у.) жұманың алдында және соңында төрт рәкағаттан намаз оқитын еді» дегені риуаят етілген*²³⁶ *Бұл риуаяттың тізбегіне Хафиз Зәйнуддин әл-Ирақи «жәйд»*, деп, оң баға берген²³⁷.

Сондай-ақ, Алла Елшісінің (с.а.у.) жанынан бір елі ажырамаған ғалым сахаба Ибн Мәсғұдтың жұма намазының алдында һәм соңында төрт рәкағат намаз оқығандығы сахих жолмен риуаят етілген.

عن قتادة أن بن مسعود كان يصلي قبل الجمعة أربع

ركعات وبعدها أربع ركعات

Қадатадан (р.а.) *«Абдуллаһ ибн Мәсғұд (р.а.) жұманың алдында төрт рәкағат және соңында төрт рәкағат намаз оқитын еді»*²³⁸ дегені риуаят етілді. Ибн Хажар Асқалани бұл хабарды *«сахих»*, деп, бағалаған²³⁹. Тіпті, Әбдіразақтың мұсаннафында Ибн Мәсғұдтың

²³⁶ Сүлеймен ибн Ахмет ибн Айуб Әбіл-Қасым әт-Табарани, әл-Мұҗжамул-әусат, 2-том, 172-бет. «Даарул-харамайн» баспасы, Каир. Һижри 1415 ж.

²³⁷ Зәйнуддин Әбул-фадл Әбдірахым ибн әл-Хүсейни әл-Ирақи, Торхут-ғасриб фи шархит-тақриб, 3-том, 36-бет. «Дарул-кутубил-илмия» баспасы, Бәйрут, 2000 ж.

²³⁸ Әбу Бәкір Әбдіразақ ибн Һүмам әс-Санғани, Мұсаннафу Әбдіразақ, 3-том, 247-бет. «Әл-Мәктабул-ислами» баспасы, Бәйрут, Һижри 1403 ж.

²³⁹ Әбу Закария Мұхитдин ән-Нәуауий, Хулаасатул-ахкаам фи муһимматис-сунаун уа қауағьидил-ислам, 2-том, 811-бет. «Муссисатур-рисала» баспасы, Бәйрут, 1997 ж.

жұманың алдында және соңынан төрт рәкағат сүннет намаз оқуды бұйыратындығы риуаят етілген. Ибн Масғұд Алла елшісінен (с.а.у.) жұма намазының алдында және соңында сүннет намаздар жайлы қандай да бір хадисті білгендігінен оқыған, деп, батыл топшылауымызға болады. Алла елшісінің ұдайы қасынан табылатын сахабаның жұма намазында оқылатын сүннет намаздарына қатысты әдетін Ибн Мұбарак, Сұфиянус-сәури сынды табиғиндер де ұстанған²⁴⁰.

عن نافع قال كان بن عُمَرَ يُطِيلُ الصَّلَاةَ قَبْلَ الْجُمُعَةِ وَيُصَلِّي بَعْدَهَا
رَكَعَتَيْنِ فِي بَيْتِهِ وَيُحَدِّثُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ
يَفْعَلُ ذَلِكَ

Нафиътан риуаят етілді. Ол былай деді: *«Абдуллаһ ибн Омар жұманың алдында намазды созып оқитын. Ал, жұмадан кейін үйіне барып, екі рәкағат намаз оқитын еді. Және ол (ибн Омар) Алла елшісі де (с.а.у.) осылай істейтін еді, деп, айтатын»*²⁴¹. Имам Ән-Нәуауи өзінің *«әл-Хұласасында»* Әбу Дәуідте риуаят етілген бұл хадисті Бұхаридың шартына сай *«сахих»*, деп, бағалаған. Бұл риуаяттан жұма намазының алдында нәпіл немесе сүннет намаздың оқылатынын аңғарамыз.

Бұхаридағы риуаятта Алла елшісі (с.а.у.): *«Әрбір азан мен қаматтың арасында (сүннет) намаз оқылады»*²⁴², – деген. Басқа бір сахих хадисте: *«Әрбір парыз намаздың алдында екі рәкағат намаз оқылады»*²⁴³, – деп, айтылған.

²⁴⁰ Мұхаммед ибн Иса Әбу Иса әт-Тирмизи, Суанут-тирмиз, 2-том, 401-бет. «Дарул-ихиаайт-турасил-араби» баспасы, Бәйрут.

²⁴¹ Мұхаммед ибн Иса Әбу Иса әт-Тирмизи, Суанут-тирмиз, 1-том, 294-бет. «Дарул-ихиаайт-турасил-араби» баспасы, Бәйрут.

²⁴² Сахикул-Бұхари. 1-том, 225-бет. «Дәру Ибни Кәсир баспасы», Бәйрут, 1987 ж.

²⁴³ Мұхаммед ибн Хиббан ибн Мұхаммед, Сахих ибн Хиббан, 6-том, 208-бет. «Мүссатур-рисала» баспасы, Бәйрут, 1992 ж.

Ибн Хажар жұма намазының алдында оқылатын сүннет намазға қатысты осы хадисті дәлел ретінде келтірген²⁴⁴. Ендеше, жұма намазының уақыты кіргеннен кейін Ханафи мен Шафиғи мәзһабындағыдай төрт немесе өзге кейбір мәзһабтағылардай екі рәкағат сүннет намаз оқып жатқан адамға *«сенің мынауың бидғат»*, деп, қарсы шығу, әсте, дұрыс емес.

²⁴⁴ Ибн Хажар Асқалани, Фатхул-Баари, 3-том, 351-бет.

Пайдаланылган әдебиеттер

1. Фикһ әрі хадис ғалымы Абдуллаһ ибн Махмуд әл-Маусули (хижри 599-683 ж), әл-Ихтияр литаълилил Мухтар, хадис сілтемелерін берген Шуъайб әл-Арнаут, «Дарур Рисәләтил Ғаләмия», Дамаск, 2009 ж.

2. Хадис әрі фикһ ғалымы Зафар Ахмад әл-Ғусмани әт-Таһанауи, Иълә'ус-Сүннә, «Идәратуль Құран уәл-Ғулумуль Исләмия», Карачи.

3. Мұхаммад ибн Исмағил әл-Бухари әл-Жуғфи, Сахиуль-Бухари, «Дәру Ибн Кәсир», Байрут, 1993 ж.

4. Әл-Хафиз Ахмад ибн Али Ибн Хажар әл-Асқалан (773-852 хижри), Фатхуль Бари Бишархи Сахихиль Бухари, «Бәйтуль Әфкаруд Даулия», Иордания.

5. Муслим ибн әл-Хажжәж ән-Нисабури, Сахих Муслим, «Дару Ихя'иль Кутубиль Ғарабия».

6. Яхя ибн Шәрәф Әбу Зәкәрия ән-Нәуәуи, Шархун Нәуауий Ғалә Муслим, «Дәруль Хайр», 1996 ж.

7. Әбуль Хасан Мұхаммад ибн Абдиль Ғади әс-Синди (өл. хижри 1138ж.), Хашиятус Синдий алә Сахиhi Муслим, «Даруль Әсәр лил-Бахсил Илми», Каир. 2011ж.

8. Нуруддин Али ибн Әби Бәкр әл-Ғайсәми әл-Мысри (өл. хижри 807ж.), Мәжмәғуз Зәуә'ид, «Даруль Кутубиль Илмия», Бәйрут. 2001 ж.

9. Мұхаммад ӘнурШах ибн МуъзамШах әл-Кәшмири, Әл-Ғурфуш – Шәзи Шарху Сүнәнит Тирмизи, «Дару Ихия'ит Турасиль Араби», Бейрут. 2004 ж.

10. Доктор Абдулла ибн Абдил Мухсин әт-Турки, Әл-Маусуғатул Хадисия: Сүнәну әд-Дарукутни, Али ибн Умар әд-Дәрукутни (306-385 хижри). Тағлику Шуғайбил Арнаут. «әр-Рисәлә» Бәйрут. 2004ж.

11. Әш-Шәйх АбдульҒани әл-Ғаними әд-Димашқи әл-Майдани, әл-Лүбәбу фи шархиль Китаб, «әл-мәктабәтуль илмия», Бәрут.

12. Мұхаммад ибн Язид ибн Мәжә, (туған жылы хижри 209 ж), Сүнәнү ибни Мәжә, «әл-Мәктәбәтуль Ил-мия».

13. Шуруху сүнәни Ибни Мәжә, «Бәйтуль Ифкәруд Дәулия». Иордания.

14. Мұхитдин Исаұлы, Қайрат Жолдыбайұлы, Ислам ғылымһалы, Алматы 2010ж.

15. Шәйхуль Исләм Бурхануддин Али ибн Әби Бәкр әл-Мәрғинәни (өл. хиж. 593ж), Әл-Хидая: Шарху Бидая-тиль Мүбтәди, «Дарус Сәләм». Каир. 2000ж.

16. Имам әл-Хафиз, Әбу Дәуид Сүләймән ибн Әшғас әл-Әздий әс- Сижистаний (Хижри 202-275 ж), Сүнәнү Әби Дәуд, «Дарур Рисәләтил Ғаламия», 2009 ж. Дамаск. Сілтемелерін берген Шуғайб әл-Арнаут.

17. Әл-Имам Бәдруддин әл-Айни, Махмуд ибн Ахмад әл-Айнаҗабий әл-Халәби (.х. 762-855ж), Нухабуль Әфкәр фи Тәнқиҳи Мәбәниль Әхбар фи Шархи Мағаниль Әсәр ЛильИмам Әбу Жағфар әт-Тахауи, «Идаратуш Шуунуль Исләмия», Қатар.

18. Әбу Әбдрахман Ахмад ибн Шуғайб ән-Нәсә'и (ө. 303 х), әс-Сүнәнүль Кубра, «Әл-Мүәссәсәтур Рисәлә».

19. Мұхаммад ибн Исмағил әл-Бухари әл-Жуғфий, Құрратуль ғайнайн.

20. Әл-Хақим ән-Нисабури Әбу Абдулла Мұхаммад ибн Абдулла, әл-Мустәдрак алас Сахихайн, «Даруль Кутубил Илмия», Байрут.

21. Әт-Табарани Суләман ибн Ахмад Әбу Қасым (260-360х.ж.), әл-Мүғжамуль Кәбир, «Мәктабату Ибни Таймия», Каир.

22.Эл-Байһақи Ахмад ибн Эл-Хусайн ибн Али Әбу Бәкр (ө.х 458ж).

23.Эл-Қазий Әбу Мухаммад Абдульуаһһаб әл-Бағдади әл-Мәликий, әт-Тадқин филь Фикһиль Мәликий, «Мәктәбату Назар Мустафа әл-Бәз», Рияд.

24.Проф.Доктор Уәһбату әз-Зухайли, Мәумуғатуль Фикһиль Исләми уә Қазаяль Муғасыра, «Даруль Фикр». Дамаск. 2012 ж.

25.Имам Зайлағи, Насбур Риуая.,

26.Әс-Сәрәхси Әбу Бәкр Мұхаммад ибн Әби Сәһл, Китабуль Мәбсут, «Даруль Мағрифа», Байрут.

27.Ибн Нүжәйм Зинуддин ибн Ибраһим ибн Мухаммад әл-Мысри әл-Ханафи (ө.970 х.ж), Бахрур Раи'ик Шарху Кәнзуд Дәка'ик, «Даруль Кутубиль Илмия», Байрут. 1997 ж.

28.Әш-Шарнәбуләли Әбу Бәракат Хасан ибн Аммар, Нуруль Изах.

29.Имам Ахмад ибн Мухаммад ибн Ханбәл ибн Хиләл ибн Әсәд, Муснәдуль Имами Ахмад, «Дару Ихя әт-Турас», 1993 ж.

30.Ибн Әби Шайба Хафиз Имам Абдулла ибн Мұхаммад (ө. 235 х.ж.), «Дарут Таж», 1989ж.

31.Ибн Қудама: Абдулла ибн Ахмад ибн Мұхаммад, әл-Муғни, «Даруль Китабуль Араби».

32.Қайрат Жолдыбайұлы, Дін мен Діл, «Дәуір», Алматы. 2010 ж.

33.Эл-Кәсани Алауддин Әбу Баракат ибн Мәсғуд (587 ө.ж.х.), Бадаи'ус Санаи'и фи тәртибиш Шараи'и, «Дараль Кутубиль Илмия». Байрут. 2003ж.

34.Эл-Имам Алимұль Мадина Мәлик ибн Әнәс, әл-Муатт.

35.Мухаммад Насруддин Әлбани, Тәмәмул-минна фит-та'лик ала фикһус-сунна.

36.Әбу Бәкр ибн Исхақ ибн Хузайма ән-Нисабури әл-Хафиз, Сахиһу ибни Хузайма.

37.Абдул Хамид Махмуд әт-Тахмаз, әл-Фикһуль Ханафи фи Саубиһиль Жәдид, «Даруль Қалам», Дамаск. 2009 ж.

38.Е.Ыбырайым, Н.Сайлауұлы, Намаз оқып үйренейік, Алматы, 2013ж.

39.Мұхаммад Әмин әш-Шәһир би Ибни Ғабидин, Раддуль Мухтар аляд Дурриль Мухтар шарху Тәнуириль Әбсар, «Дару Аләмиль Кутуб». Әр-Рияд. 2003ж.

40.Мустафа әл-Ғадуи, Жамиғуль Ахқамун Ниса.

41.Мұхаммад Алауддин ибн Мұхаммад Әмин Ғабидин әд-Димашқи әл-Ханафи (1828-1888 ж.м.), «Дару ибн Хазм».

МАЗМҰНЫ

Алғы сөз	3
Азан мен қамат	9
Намазға ниет ету	12
Құбылаға бет түзеу	15
Ифтитах (намазға бастау)	17
тәкбірі және Қиям	17
Намазда қолды тек ифтитах тәкбірінде көтеру мәселесі	23
Қиямда қолды кіндіктен төмен байлау	29
Намазда аяқ арасын қаншалықты ашық ұстаған дұрыс?	35
«Сәнә» дұғасын айтудың маңызы	41
«Әғузу» мен «Бисмилла»	42
Намазда «бисмилләны» айту мәселесі	42
Қиямда Құран оқу (қырағат)	45
Имамға ұйыған кісі де іштей Құран оқи ма?	48
«Әмин» дұғасы	52
Рукуғ жасау	58
Сәжде	62
«Әттахиат» отырысы	67
Намаз отырысында саусақты көтерудің жөн-жоралғысы	74
Екі жаққа сәлем беріп, намазды аяқтау	80
Үтір намазы	83
Әйелдердің намаз оқу ерекшеліктері	87
Әйелдердің ифтитах тәкбірі	89

Дәлел-дәйектермен намаз оқу үлгісі

Әйелдің қол байлауы	90
Әйелдің рукуғы мен сәждесі.....	90
Әйел кісінің «тәшәһһуд» отырысы	92
Дұғадан соң бет сипау дұрыс па?.....	93
Тәспих – зікірді сүннет намазынан кейін тарту қате ме?	94
Түйін.....	98
Жұманың алғашқы төрт рәқағат сүннет намазының қандай дәлелі бар?	100
Пайдаланылған әдебиеттер	104

ДӘЛЕЛ-ДӘЙЕКТЕРМЕН НАМАЗ ОҚУ ҮЛГІСІ

(Ханафи мәзһабы бойынша)

АБДУСАМАТ ҚАСЫМ

Редакциялагандар:
Асылбек НОҒАЕВ,
Құдайберді БАҒАШАР

Корректоры:
Айдос ИМАНТАЙ

Көркемдеуші дизайнерлер:
Абдульазиз МАХМУТОВ,
Дәурен ШІЛДЕБАЕВ

